

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aytaç DÖNMEZ

KSANTHOS KENTİ BATI AGORASI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aytaç DÖNMEZ

KSANTHOS KENTİ BATI AGORASI

Danışman:

Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aytaç DÖNMEZ' in bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Eray DÖKÜ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ (İmza)

Üye : Doç. Dr. İsa KIZGUT (İmza)

Tez Başlığı: "Ksanthos Kenti Batı Agorası"

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi 19/06/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür
(İmza)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA	v
LEVHALAR LİSTESİ	xv
ÖZET	xix
SUMMARY	xx
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTİ KEŞFİ ve BATI AGORA'NIN KAZI TARİHÇESİ

1. 1. Kentin Keşfi	5
1. 2. Batı Agorada Gerçekleştirilmiş Olan Bilimsel Çalışmalar ve Kazılar	6

İKİNCİ BÖLÜM

KSANTHOS BATI AGORASI

2. 1. Roma Dönemi	12
2. 1. 1. Konum ve Plan	12
2. 1. 2. Mimari	12
2. 1. 2. 1. Teraslama ve Zemin Oluşumu	13
2. 1. 2. 2. Portikler	14
2. 1. 2. 2. 1. Stylobat	14
2. 1. 2. 2. 2. Pedestal	15
2. 1. 2. 2. 3. Kaide	16
2. 1. 2. 2. 4. Sütunlar	16
2. 1. 2. 2. 5. Sütun Başlıkları	17
2. 1. 2. 2. 6. Arşitrav/Friz	17
2. 1. 2. 2. 7. Sima/Korniş	17
2. 1. 2. 2. 8. Dış Duvar	18

2. 1. 2. 2. 9. Çatı	19
2. 1. 2. 2. 10. Döşeme	19
2. 1. 2. 3. Malzeme ve Teknik	20
2. 1. 3. Kuzey Portiko Üzerinde Yer Alan Mekânlar	20
2. 1. 4. Su Sistemi	22
2. 1. 5. Kapılar	23
2. 1. 5. 1. Agoraya Giriş Kapıları	23
2. 1. 5. 1. 1. A, B, C Kapıları	23
2. 1. 5. 1. 2. D Kapısı	24
2. 1. 5. 2. Kuzey Mekânlara Giriş Kapıları	24
2. 1. 5. 2. 1. 4 No'lu Mekânın Kapısı	25
2. 1. 5. 2. 2. 5 No'lu Mekânın Kapısı	25
2. 1. 5. 2. 3. 6 No'lu Mekânın Kapısı	25
2. 1. 5. 2. 4. 7 No'lu Mekânın Kapısı (Şarap Dükkânı)	25
2. 1. 5. 2. 5. 8 No'lu Mekânın Kapısı	26
2. 1. 5. 2. 6. Değerlendirme	26
2. 1. 6. Pencereleler	28
2. 1. 7. Yeniden Kurma	28
2. 1. 8. Değerlendirme	28
2. 1. 9. Tarihleme	31
2. 2. Bizans Dönemi	32
2. 2. 1. Dini Kompleks	33
2. 2. 1. 1. Agora Kilisesi	33
2. 2. 1. 1. 1. Vaftiz Havuzu	36

2. 2. 1. 2. Batı Kilise	36
2. 2. 1. 3. Şapel	37
2. 2. 2. Doğu Cephedeki Mekânlar	38
2. 2. 2. 1. 1 No'lu Mekân	38
2. 2. 2. 2. 2 No'lu Mekân	39
2. 2. 2. 3. Havuz ve Çeşme	39
2. 2. 2. 3. 1. Çeşme	40
2. 2. 2. 3. 2. Havuz	41
2. 2. 2. 4. 4 No'lu Mekân	41
2. 2. 2. 5. 5 No'lu Mekân	42
2. 2. 2. 6. Sokak	42
2. 2. 3. Kuzey Cephedeki Mekânlar	43
2. 2. 3. 1. 1 No'lu Mekân	43
2. 2. 3. 2. 2 No'lu Mekân	43
2. 2. 3. 3. 3 No'lu Mekân	44
2. 2. 3. 4. 4 No'lu Mekân (Şarap İşliği? ve Fermantasyon Odası)	44
2. 2. 3. 5. 5 No'lu Mekân	46
2. 2. 3. 6. 6 No'lu Mekân	47
2. 2. 3. 7. Metal İşliği	48
2. 2. 3. 8. 7 No'lu Mekân (Şaraphane)	48
2. 2. 3. 9. 8 No'lu Mekân	49
2. 2. 3. 10. 9 No'lu Mekân	49
2. 2. 4. Alandaki Diğer Geç Yapılaşmalar	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AGORA ÇEVRESİNDEKİ DİĞER YAPILAR

3. 1. Tiyatro	52
3. 2. Hamam	54
3. 3. Bouleterion	54
3. 4. Harpy Anıtı	55
3. 5. Yazıtlı Dikme Anıtı	56
3. 6. Lahitli Dikme Anıtı	57
3. 7. Tiyatro Dikmesi	58
3. 8. Ev Mezar	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARİHLEMeye YARDIMCI BULUNTULAR

4. 1. Yazıt	61
4. 2. Seramik	61
4. 3. Sikke	62
SONUÇ	63
SERAMİK KATALOĞU	71
SİKKE KATALOĞU	75
LEVHALAR	78
ÖZGEÇMİŞ	128

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Aristoteles	Aristotalaes Politika (Çev: Mete Tuncay)
Appian	Appianus, Bellum civile, Vol. 3-4, (Ed. P. Viereck 1913).
Dio Cassius	Cassius Dio, Historiae Romanae, Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt, (Ed. U.P. Boissevain), Vol. 3,1895.
Homeros	Homeros, İlyada (Çev. A. Erhat- A. Kadir) 2002.
Pausanias	The Description of Greece, Vol: II (Ed. R. Priestley1824).
Pliny	The Natural History of Pliny, Vol: VI (Ed.H.G. Bohn 1857).
Strabon	Geographika (Çev. A. Pekman, 2005).
Vitruvius	Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap (Çev. S. Güven 2005)

Modern Kaynaklar

Akurgal 2000	E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları (2000).
Akurgal 1942	E. Akurgal, Griechische Reliefs des 6. Jahrhunderts aus Lykien, (1942).
Akurgal 1973	E. Akurgal, Ancient Civilization and Ruins of Turkey (1973).
Akşit 1971	O. Akşit, Hellenistik ve Roma Devrinde Likya (1971).
Akşit 1967	O. Akşit, Likya Tarihi (1967).
Ashby 1999	C. Ashby, Classical Greek Theatre: New Views of and Old Subject (1999).
Aydın – Yaman 2013	A. Aydın - A. Yaman, “Batı Kilise” bk.: B. Varkıvanç, “Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları”, ANMED 11, 2013, 63-64.
Balland 1981	A. Balland, Fouilles de Xanthos, VII, Inscriptions d'époque impériale du Létôn (1981)

- Bass – van Doornick 1971 G. F. Bass – F. H. van Doornick, Jr., “A Fourth-Century Shipwreck at Yassi Ada”, *AJA* 75, 1971, 27-37.
- Bass – van Doornick 1982 G. F. Bass – F. H. van Doornick, Jr., “Yassi Ada: a Seventh-Century Byzantine Shipwreck (1982).
- Bayburtluoğlu 2004 C. Bayburtluoğlu, *Lycia* (2004).
- Benndorf vd. 1884 O. Benndorf - G. Niemann, *Reisen in Lykien und Carien I* (1884).
- Bean 1989 G. E. Bean, *Lykian Turkey* (1989).
- Bean 1998 G. E. Bean, *Eskiçağda Lykia Bölgesi* (1998).
- Beaufort 1817 F. R. Beaufort, “Karamania”: a Brief Description of the South Coast of Asia - Minor and of the Remains of Antiquity (1817).
- Berger 1970 E. Berger, *Das Basler Arztrelied* (1970).
- Bingöl 2006 O. Bingöl, “Die Agora von Magnesia am Maander” , bk.:W. Höpfner - L. Lehmann (Ed.) *Die griechische Agora* (2006) 59–65.
- Bingöl 1998 O. Bingöl, *Magnesia Ad Maeandrum Menderes Magnesiası* (1998).
- Bousquet 1992 J. Bousquet, “La Région Nord du sanctuaire et les inscriptions gréco-lyciennes” bk.: H. Metzger - J. Marcade - G. Siebert - J. Bousquet - A. Davesne (Ed.), *Fouilles de Xanthos IX* (1992).
- Burdy – Lebouteiller 1998 J. Burdy - P. Lebouteiller, “L'aqueduc romain de Xanthos”, *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu VI*, 1998, 227-248.
- Broneer 1935 O. Broneer, “Excavations in Corinth, 1934”, *AJA* 39, 1935, 53-75.
- Broneer 1947 O. Broneer, “Investigations at Corinth, 1946-1947”, *Hesperia* 16, 1947, 233-247.
- Camp 2003 J. M. Camp, *The Athenian Agora* (2003).
- Camp 1984 J. M. Camp, William Bell Dinsmoor, *Ancient Athenian Building Methods* (1984).
- Camp 1980 J. M. Camp, *Gods and Heroes in the Athenian Agora* (1980).
- Canbilen vd., 1996 H. Canbilen, “La basilique de l'acropole haute de Xanthos”, *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu IV*, 201-229. 1996
- Carol 1982 C. M. Carol, *Bronzeworkers in the Athenian Agora* (1982).
- Carol 2006 L. Carol, *Marble workers in the Athenian Agora* (2006).

- Cavalier 2005 L. Cavalier, *Architecture Romanie d'Asie Mineure. Les Monuments de Xanthos et Leur Ornementation* (2005).
- Cavalier-des Courtils 2012 L. Cavalier - J. des Courtils, "Permanence d'un culte héroïque dans la nécropole intra muros de Xanthos", bk.: K. Konuk (Ed.) *Stephanèphoros. De l'économie antique à l'asie mineure, Hommages a Raymond Descat memories* (2012) 247-261.
- Cavalier-des Courtils 2010 L. Cavalier - J. des Courtils "OPROMOAS ET LE VALLEE DU XANTHE", bk.: S. Comporeale - H. Dessales - A. Pizzo (Ed.), *Arqueologia de la Construcccion II. Los Procesos Constructivos en el Mundo Romano: Italia y Provincias Orientales*, Siena, 13-15 de Noviembre de 2008 (2010), 411-418.
- Choiseul-Gouffier 1782 M. Choiseul- A. Gouffier, *Voyage Pittoresque de la Grece I*, (1782).
- Cavalier 2012 L. Cavalier, "Chapiteaux de la basilique civile de Smyrne - une école smyrniote?", bk.: L. Cavalier - R. Descat - J. des Courtils (Ed.), *Basiliques et agoras de Grèce et d'Asie mineure.*(2012) 153-166.
- Cavanagh 2005 W. Cavanagh, "Empty Space? Courts and Squares in Mycenaean Towns", bk.: K. Branigan (Ed.), *Urbanism in the Aegean Bronze Age* (2005) 119-134.
- Childs 1978 W. A. P. Childs, *The City-Reliefs of Lycia* (1978).
- Childs 1981 W. A. P. Childs, "Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-examined", *AnatSt* 31, 1981, 55-80
- Çevik 2005 Ö. Çevik, *Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci* (2005).
- Coulton 1976 J. J. Coulton, *The Architectural Development of the Greek Stoa* (1976).
- Çokay-Kepçe 2006 S. Çokay-Kepçe, *Antalya Karaçalı Nekropolü. ADALYA Ek Yayın Dizisi 4* (2006).
- des Courtils vd. 1997 J. des Courtils, vd. "Xanthos et le Létôon. Rappport sur les campagnes de 1995 et 1996" *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu V*, 1997, 317-335.
- des Courtils vd. 1998 J. des Courtils, "Xanthos et le Létôon. Rappport sur la campagne de 1997", *Anatolia Antiqua - Eski Anadolu VI*, 1998, 457- 477.
- des Courtils 1999 J. des Courtils, "Xanthos et le Létôon. Rappport sur la campagne de 1998" *Anatolia Antiqua - Eski Anadolu VII*, 1999, 369-385.

- des Courtils- Cavalier 2001 J. des Courtils - L. Cavalier, "The City of Xanthos", bk.: P. David (ed.), *Urbanism in Western Asia Minor, New Studies on Aphrodisia, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos*, AJA Supplementary Series 45 (2001) 148-171.
- des Courtils 2003 J. des Courtils, *Ksanthos ve Letoon Rehberi* (2003).
- des Courtils vd. 2006 J. des Courtils vd., "Xanthos et le Létôon. Rapport sur la campagne de 2005", *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu XIV*, 2006, 275-291.
- des Courtils vd. 2007 J. des Courtils "Xanthos et le Létôon. Rapport sur la campagne de 2006", *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu XV*, 2007, 316-324.
- des Courtils vd. 2008 J. des Courtils "Xanthos et le Létôon. Rapport sur la campagne de 2007", *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu XVI*, 2008, 355-362.
- des Courtils 2009 J. des Courtils "Xanthos et le Létôon. Rapport sur la campagne de 2008", *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu XVIII*, 2009, 359-374.
- des Courtils 2009 J. des Courtils, "Ksanthos 2009", *ANMED* 2011-9, 46-49.
- des Courtils 2011a J. des Courtils, "Ksanthos 2010", *ANMED* 2010-8, 44-49.
- des Courtils 2011 J. des Courtils "Xanthos et le Létôon. Rapport sur la campagne de 2010", *Anatolia Antiqua-Eski Anadolu XIX*, 2011, 321-350.
- Demarge 1951 P. Demargne. *Les fouilles de Xanthos en Lycie (campagne 1950)*, *CRAI* 95, 1951, 63-70.
- Demarge 1952 P. Demargne, *Les fouilles de Xanthos en Lycie (campagne de 1951)*, *CRAI* 96, 1952, 163-169.
- Demargme 1958 P. Demargne, *Fouilles de Xanthos, I, Les piliers funéraires (1958)*.
- Demargne 1974 P. Demargne, *Fouilles de Xanthos, V, Tombes-maisons, tombes rupestres et sarcophages (1974)*.
- Dönmez – Erdoğan 2013 A. Dönmez – H. M. Erdoğan, "Batı Agora", bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları", *ANMED* 11, 2013, 62-72.
- Dönmez – Erdoğan 2014 A. Dönmez – H. M. Erdoğan, "Batı Agora", bk.: B. Varkıvanç, "Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları", *ANMED* 12, 2014, 62-75.

- Crouch 2004 D. Crouch, *Geology and Settlement: Greco-Roman Patterns* (2004)
- Darling 2004 J. Darling, *Architecture of Greece* (2004).
- Davis 1960 W. S. Davis, *A Day in Old Athens* (1960).
- DeWaele vd. 1931 H. De Waele, “The Greek Stoa of the Temple at Corinth”, *AJA* 35, 1931, 394-423.
- Dinsmoor 1973 W. B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece: An Account of Its Historic Development* (1973).
- Doruk 1987 S. Doruk, “Antik Alinda Kentindeki Pazar Yapısı”, *Belleten* 201, 1987, 1117–1137
- Dorothy 1993 B. T. Dorothy, *An Ancient Shopping Center: The Athenian Agora* (1993).
- Edmond 1990 F. Edmond, “L'exploration du théâtre de Xanthos”, *CRAI* 134e année, N. 4, 1990. pp. 875-890.
- Farrington 1995 A. Farrington, *The Roman Baths of Lycia: an Architectural Study (Likya' daki Roma Hamamları: Mimari Araştırmaları)* (1995).
- Fellows 1841 Ch. Fellows, *An Account of Discoveries in Lycia* (1841).
- Fellows 1852 Ch. *Travels and Researches in Asia Minor, Particularly in the Province of Lycia* (1852).
- Fourmont 2000 M. H. Fourmont, “Agora”, *Dictionnaire de la Grece antique, Encyclopedia Universalis et Albin Michel* (2000) 38-40.
- Fyfe 1936 T. Fyfe, *Hellenistic Architecture: An Introductory Study* (1936).
- Fuchs 1969 W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen* (1969).
- Garland 2008 Garland R. *Daily Life of the Ancient Greece*² (2008).
- Gates 2003 C. Gates, *Ancient Cities: The Archaeology of Urban Life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome* (2003).
- Gomme 1978 A. W. Gomme, “Agoronomi”, *The Oxford Classical Dictionary* (1978).
- Glantz 1929 G. Glantz, *The Greek City and Its Institutions* (1929).

- Gygax – Tietz 2005 M. D. Gygax - W. Tietz, “ ‘He who of all mankind set up the most numerous trophies to Zeus’, The Inscribed Pillar of Xanthos reconsidered”, *AnatSt* 55, 2005, 89-98
- Hansen 2006 M. H. Hansen, *Polis: An Introduction to the Ancient Greek State-City* (2006).
- Hammer 1911 J. Hammer, *Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in die Levante* (1911).
- Harold - James 1909 N. F. Harold - R. W. James, *A Handbook of Greek Archaeology* (1909).
- Hayes 1971 J. W. Hayes, “A New Type of Early Christian Ampulla”, *BSA* 66, 1971, 243-248.
- Hayes 2008 J. W. Hayes, *Roman Pottery: Fine-Ware Imports. Agora 32* (2008).
- Kalinka 1901 E. Kalinka, *Tituli Lyciae lingua Lycia concripti, TAM I* (1901)
- Keay 1984 S. J. Keay, *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean: A Typology and Economic Study: The Catalan evidence I*, *BAR International Series* 196 (1984).
- Keen 1992 A. G. Keen, “The Dynastic Tombs of Xanthos - Who was Buried Where?”, *AnatSt* 42, 1992, 53-63.
- Keen 1998 A. G. Keen, *Dynastic Lycia. A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.* (1998).
- Knackfuss 1924 H. Knackfuss, *Der Südmarkt und Benachbarten Bauanlagen, Milet 1-7* (1924).
- Kassab Tezgör vd. 2003 D. Kassab Tezgör - S. Lemaitre - D. Pieri, “La Collection D’Amphores D’İsmail Karakan Sinop” *Anatolia Antiqua* VI, 2003, 443-449.
- Kökmen – Budak 2012 H. Kökmen – S. Budak, “Roma Agorası”, bk.: B. Varkıvaç, “Ksanthos Antik Kenti 2011 Yılı Çalışmaları”, *ANMED* 10, 2012, 54-64.
- Kögler 2005 P. Kögler, “Import, export, imitation. Trade and the economic power of late Hellenistic and early Imperial Knidos according to the fine pottery”, bk.: M. Berg Briese – L. E. Vaag, *Trade Relations in the Eastern Mediterranean from the Late Hellenistic Period to the Late Antiquity: The Ceramic Evidence. Halicarnassian Studies* 3 (2005) 50-62.
- Lamberton vd. 1985 R. D. Lamberton - I. R. Susan, *Birds of the Athenian Agora* (1985).

- Langlotz 1927 E. Langlotz, Frühgriechische Bildhauerschulen (1927).
- Léopold 2009 M. Léopold, The Economy of Greek Cities: From the Archaic Period to the Early Roman Empire, (Çev. Janet Lloyd 2009).
- Lang 1994 M. Lang, Life, Death and Litigation in the Athenian Agora (1994).
- Lang 1978 M.,Lang, Socrates in the Agora (1978).
- Lawrence 1983 A. W. Lawrence, Greek Architecture (1983).
- MacDowell 1978 D. M. MacDowell, "Sitophylakes", The Oxford Classical Dictionary (1978).
- Martin 1924 W. L. Martin, "Journal of a Tour in Asia Minor"; with comparative remarks on the ancient and modern geography of that country (1924).
- Martin 1951 R. Martin, Recherces sur L'Agora Grecque, Etudes d'Historie et d' Architecture Urbanies (1951).
- Mansel vd. 1956 A. M. Mansel - G. Bean - J. İnan, Side Agorası ve Civarındaki Binalar (1956).
- Maniere - Leveque 2013 A. Maniere Leveque, "Corpus of the Mosaics of Turkey", bk.: M. Şahin - D. Parris (Ed.) LYCIA, Xanthos II. The West Area (2012) 86-98.
- Marksteiner 2010 T. Marksteiner, Lykien, Ein Archäologischer Führer (2010).
- McInerney 2003 J. McInerney, "Agoras", bk.: Karen Christensen-David Levinson (Ed.), Encyclopedia of Community: From the Village to the Virtula World (2003), 21-22.
- Milner 1998 N. P. Milner, "A Hellenistic Statue Base in Upper Agora at Oinoanda", Anatolian Studies 48, 1998, 113-116.
- Moughtin 2004 C. Moughtin, Urban Design: Street and Square³ (2004).
- Mumford 2007 L. Mumford, Tarih Boyunca Kent, Ayrıntı, İstanbul 2007
- Murray 1890 C. Murray, A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890).
- Naumann1998 R. Naumann, Eski Anadolu Mimarlığı⁴ (1998).
- Işık 2005 F. Işık, "Die Vergöttlichung der lykischen Dynasten im Lichte ihrer Gräber", Lykia VI, 2001/2002 (2005) 107-124.
- Işık 2003 C. Işık, " Kaunos'ta (Kbid) Bir Kült Mahzen, Fakat Kimin İçin?", Anadolu / Anatolia 25, 2003, 53-69.

- Osborne 2009 R. Osborne, "Urban Landscape and Architecture", bk.: G. Boys-Stones - B. Groziosi - P. Vasunia (Ed.), *The Oxford Handbook of Hellenic Studies* (2009) 238-247.
- Owens 2000 E. J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent* (2000).
- Özgan 1978 R. Özgan, *Untersuchungen zur Archaischen Plastik Ioniens* (1978).
- Özyiğit 1990 Ö. Özyiğit, "Batı Anadolu'da Antik Dönem Çatıları", X. TTK, 1990, 303 – 326.
- Papadopoulos 1989 J. K. Papadopoulos, "Roman Amphorae from the Excavations at Torone", *AEphem* 1989, 67-103.
- Pounds 1969 N. J. Pounds, "The urbanization of the classical world", *Annals of the Association of American Geographers* 59, 1969, 135-157.
- Pryce 1928 F. N. Pryce, *Catalogue of the Sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities of the British Museum I* (1928).
- Polat 1998 G. Polat, *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri* (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi) 1998.
- Hellström - Thieme 1981 P. Hellström - S. Thieme, "The Andons at Labraunda", *Med - Mus B* 16, 1981, 58-74.
- Hellström 2005 P. Hellström, "Labraunda Kutsal Alanında Hekatomnid Gücün Sergilenmesi", (Çev. H. Ürten), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, 45, 2 , 2005, 59 - 70.
- Radulescu 1976 A. Radulescu, "Amfore Romane si Romano-Bizantine din Scythia Minor", *Pontica* 9, 1976, 99 -114.
- Radt 1993 W. Radt, *Landscape and Greek Urban Planning, Exemplified by Pergamon and Priene* (1993).
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları* (2002).
- Robert 1951 L. Robert, "Contribution à la topographie des villes de l'Asie Mineure méridionale", *CRAI*, 1951, 254-259.
- Robinson 1959 H. S. Robinson, *The Athenian Agora V. Pottery of the Roman Period* (1959).
- Rhodes 1996 B. F. Rhodes, "Classical Greek Architecture", bk.: B. Murray Fagan (Ed.), *The Oxford Companion to Archaeology* (1996) 265-267.

- Rotroff 2009 I. S. Rotroff, "Commerce and Crafts around the Athenian Agora", bk.: J. M. Camp II - C. A. Mauzy (Ed.), *The Athenian Agora: New Perspectives on an Ancient Site* (2009) 39-46.
- Robertson 1929 D. S. Robertson, *A Handbook of Greek & Roman Architecture* (1929).
- Russell 1968 J. Russell, "The Origin and Development of Republican Forums", *Phoenix* 22, 1968, 304-336.
- Seddon 1987 L. R. Seddon, *The Agora Stoas at Assos, Aigai and Termessos: Examples of the Political Function of Attalid Architectural Patronage* (1987).
- Steven 1950 G. P. Steven, "A Tile Standart in the Agora of Ancient Athens", *Hesperia* 19, 1950, 174-188.
- Shahbazi 1975 A. S. Shahbazi, *The Irano-Lycian Monuments* (1975).
- TAM II, 1 E. Kalinka, *Tituli Asiae Minoris II,1* (1920).
- Textier 1849 C. Textier, *Description de l' A sie Mineure: faite par ordre du gouvernement français en 1833 – 1837 ; Beaux-arts monuments historiques plans et topographie des cites antiques III* (1849).
- Thompson 1993 D. B. Thompson, *An Ancient Shopping Center: The Athenian Agora* (1993).
- Thompson 1950 H. A. Thompson, "Excavations in the Athenian Agora Fifth Reports Two Centuries of Hellenistic Pottery", *Hesperia* 19, 1950, 320-4.
- Thompson 1992 H. A. Thompson, *The Stoa of Attalos II in Athens* (1992).
- Thompson vd. 1972 H. A. Thompson, Richard E. W., "The Agora of Athens: The History, Shape and Uses of an Ancient City Center", *The Athenian Agora*, Vol. 14, 1972
- Thompson 1954 H. A. Thompson, "The Agora at Athens and the Greek Market Place", *Journal of the Society of Architectural Historians* 13, 1954, 9–14.
- Tomlinson 1995 R. A. Tomlinson, *Greek and Roman Architecture* (1995).
- Shear – Leslie 1936 Jr. Shear - T. Leslie, "The Athenian Agora: Campaing 1936", *Hesperia* 6, 1936, 333-381.
- Strong 1953 D. E. Strong, " Late Hadrianc Architectural Ornament in Rome", *PBSR*, 21, 118 – 151.
- Vandeput 1997 L. Vandeput, "The Architectural Decoration in Roman Asia Minor. Sagalassos: Case Study, SEMA 1 (1997).

- Vanderpool 1974 E. Vanderpool, The “Agora” of Pausanias, *Hesperia* 43, 1974, 308-310.
- Varkıvanç 2014 B. Varkıvanç, “Xanthos Batı Agora’da Bulunan Şarapevi Seramikleri” *Patara Kazıları 25. Yıl Sempozyumu* (2014) Baskıda...
- Walkens 1989 M. Vaelkens, “Hellenistic and Roman Influence in the Imperial Architecture of Asia Minor”, S. Walker – A. Cameron (Ed.), *The Greek Renaissance in the Roman Empire: Papers from the 10th British Museum Classical Colloquium* (1989) 77-78.
- Ward-Perkins 1974 J. Ward - B. Perkins, *Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical antiquity* (1974).
- Winter 1984 F. E. Winter “Building and Townplanning”, bk.: F. W. Walbank (Ed.), *The Cambridge Ancient History V-1: The Hellenistic World* (1984) 371-383.
- Wolfram 1996 H. Wolfram, “The Architecture of Pergamon”, bk.: R. Dreyfus - E. Schraudolph (Ed.), *Pergamon: The Telephos Frieze from the Great Altar II* (1996) 23-58.
- Wycherley 1962 R. E. Wycherley, *How The Greeks Built Cities* (1962).
- Wycherley 1993 R. E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* (çev. N. Nirven - N. Başgelen 1993).
- Wycherley 1966 R. E. Wycherley, “Archaia Agora”, *Phoenix* 20, 1966, 285-293.
- Wycherley 1945 R. E. Wycherley, “Priene and Modern Planning”, *Greece & Rome* 14, 1945, 12–16.
- Wycherley 1942 R. E. Wycherley, “The Ionian Agora”, *JHS* 62, 1942, 21–32.
- Zahle 1975 J. Zahle, *Harpyie – Monumentet i Xanthos* (1975).

LEVHALAR LİSTESİ¹

- 1-a Ksanthos Genel Görünüm (Kazı Arşivi)
- 1-b Ksanthos Kent Haritası (Kazı Arşivi)
- 2-a Batı Agora Havadan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 2-b Batı Agora plan - Roma Dönemi
- 2-c Yukarı Agora Plan (P. Lebouteiller bkz: des Courtils vd. 2003 fig.1)
- 3-a Agora Güney Teras (Kazı Arşivi)
- 3-b Bastırılmış Sert Zemin (Kazı Arşivi)
- 4-a Stylobat Ayrıntısı (Kazı Arşivi)
- 4-b Stylobat Ayrıntısı (Kazı Arşivi)
- 4-c Postament Detay Çizim (Kazı Arşivi)
- 4-d Postament Detay Çizim (Kazı Arşivi)
- 5-a Kaide Detay (Kazı Arşivi)
- 5-b Kaide Detay Çizim (Kazı Arşivi)
- 5-c Sütun Gövdesi (Kazı Arşivi)
- 5-d Sütun Tamamlama Çizim
- 6-a Sütun Başlığı (Kazı Arşivi)
- 6-b Arşitrav - Friz Bloğu (Kazı Arşivi)
- 6-c Arşitrav Friz Bloğu Çizim
- 7-a Arşitrav - Friz Bloğu Kesit Çizim
- 7-b Sima - Korniş Bloğu Detay (Kazı Arşivi)
- 7-c Sima - Korniş Kesit Çizim (Cavalier 2005, Lev. 3 Res. 11)
- 8-a Sima Korniş Detay Çizim
- 8-b Arşitrav-Friz ve Sima Korniş Tamamlama Çizim
- 8-c Poligonal Dış Duvar
- 9-a Dış Duvar İç Bölüm
- 9-b Portiko Kesit Çizim
- 10-a Kuzey Portiko ve Dükkanlar Çizim (Kazı Arşivi)

---

* Aksi belirtilmediği takdirde tüm çizim ve fotoğraflar yazara aittir.

- 11-a Kuzey Portiko ve Dükkanlar (Kazı Arşivi)
- 12-a Geç Antik Dönem Tamirat Ayrıntısı (Kazı Arşivi)
- 12-b Mekan 7 Doğudan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 13-a Mekan 7 Duvar Detayı (Kazı Arşivi)
- 13-b Su sistemi Detay (Kazı Arşivi)
- 14-a Sifon Detay (Kazı Arşivi)
- 14-b Künk Hatları ve Duvar Tamirat Detayı (Kazı Arşivi)
- 15-a İki Kapılı Ana Giriş (Kazı Arşivi)
- 15-b Eşik ve Geç Antik Dönem Tamirat Ayrıntısı (Kazı Arşivi)
- 16-a Mekan 4 Kapı Detay
- 16-b Mekan 4 Söve Detay
- 16-c Mekan 4 Söve Detay
- 17-a Mekan 5 Kapı
- 17-b Mekan 6 Kapı
- 17-c Mekan 7 (Şaraphane) Kapı
- 18-a Mekan 7 Söve Detay
- 18-b Mekan 7 Söve Detay
- 18-c Mekan 7 Lento
- 19-a Mekan 8 Kapı Detay
- 19-b Portiko Ön cephe Restitüsyon Çalışması (A. DÖNMEZ - E. CAN)
- 20- a. Perge Macellum (Özdizbay 2008A, Lev. 14 Plan 4)
- 20-b b. Side Macellum (Mansel 1978, Res. 162)
- 21-a Agora Kilisesi Havadan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 21-b Kilise Çeşmesi (Kazı Arşivi)
- 22-a Batı Kilise (Kazı Arşivi)
- 22-b Şapel (Kazı Arşivi)
- 23-a Doğu Bölüm Mekanlar (Kazı Arşivi)
- 23-b Doğu Bölüm Mekanlar (Kazı Arşivi)
- 24-a Doğu Bölüm 1 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)
- 24-b Doğu Bölüm 1 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)
- 25-a Doğu Bölüm 2 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)

- 25-b Havuz ve Çeşme (Kazı Arşivi)
- 26-a Mozaik Döşem Detay (Kazı Arşivi)
- 26-b Çeşme Detay (Kazı Arşivi)
- 26-c Havuz Detay (Kazı Arşivi)
- 27-a Stylobat ve Mozaik Döşem Detay (Kazı Arşivi)
- 27-b Kuzey Sektör Atöyle ve Mekanlar (Kazı Arşivi)
- 28-a Kuzey Sektör 1'nolu mekan (Kazı Arşivi)
- 28-b Kuzey Sektör 3 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)
- 29-a Kuzey Sektör Fermantasyon Odası (Kazı Arşivi)
- 29-b Kuzey Sektör Fermantasyon Odası (Kazı Arşivi)
- 30-a Fermantasyon Odasından Çıkarılan Amforalar (Kazı Arşivi)
- 30-b Fermantasyon Odasından Çıkarılan Amforalar (H. M. ERDOĞAN)
- 31-a Ticari Amfora (H. M. ERDOĞAN)
- 31-b Sürahi (Olpe) (H. M. ERDOĞAN)
- 31-c Akıtma Delikli Krater (Kazı Arşivi)
- 32-a Krater (Kazı Arşivi)
- 32-b Bronz Kap (H. M. ERDOĞAN)
- 32-c Bronz Kap (H. M. ERDOĞAN)
- 33-a Dolgu Detay (Kazı Arşivi)
- 33-b Şarap İşliği (Kazı Arşivi)
- 34-a 6 no'lu Mekan Cepheden Görünüm (Kazı Arşivi)
- 34-b 6 no'lu Mekan Kuzeydoğudan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 35-a 5 no'lu mekan ve Metal İşliği (Kazı Arşivi)
- 35-b Metal İşliği (Kazı Arşivi)
- 36-a Metal İşliği Yıkılmış TonoZ Detay (Kazı Arşivi)
- 36-b Metal İşliği Devşirme Postament Detay (Kazı Arşivi)
- 37-a Şaraphane Cephe (Kazı Arşivi)
- 37-b Şaraphane İç Mekan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 38-a Şaraphane İç Mekan Görünüm
- 38-b Şaraphaneden Ele Geçen Pithoslar ve Ölçü Kapları (Kazı Arşivi)
- 38-c Pipet (H. M. ERDOĞAN)

- 39-a Şaraphane Atık Su Kanalı (Kazı Arşivi)
- 39-b 8 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)
- 40-a Pithos (Kazı Arşivi)
- 40-b Maşrapa (Kazı Arşivi)
- 40-c Şaraphane Canlandırma (H. YÜKSEL)
- 41-a 8 no'lu Mekan Poligonal Duvar Detay (Kazı Arşivi)
- 41-b 9 no'lu Mekan (Kazı Arşivi)
- 42-a 9 no'lu Mekan Duvar ve Tamirat Ayrıntısı (Kazı Arşivi)
- 42-b Geç Antik Dönem Portiko Değişikliği (Kazı Arşivi)
- 43-a Portiko Detay (Kazı Arşivi)
- 43-b Portiko Evre Detay
- 44.a Agora Kilisesinin Kuzeyindeki Geç Yapı (des Courtils 1998, 461 Res. 5)
- 44.b. Ev Mezarın Güneyindeki Geç Yapı (des Courtils 1998, 461 Res. 6)
- 45-a Agora Meydanındaki Hayvan Barınağı (des Courtils 1996, 327 Res. 3)
- 46-a Tiyatro ve Hamam Havadan Görünüm (Kazı Arşivi)
- 46-b Hamam (Kazı Arşivi)
- 47-a Harpy Anıt Mezarı ve Lahitli Dikme Anıtı (Kazı Arşivi)
- 47-b Yazıtlı Dikme Anıtı (Kazı Arşivi)
- 48-a Tiyatro Dikmesi (Kazı Arşivi)
- 48-b Tiyatro Dikmesi (Kazı Arşivi)
- 49-a Batı Agora Genel Plan

ÖZET

Likya Bölgesi'nin özellikle Klasik Dönem içerisinde ekonomik ve idari yönden en güçlü kentlerinden birisi olan Ksanthos Antik kenti, Kaş beldesine bağlı Kınık Köyü'nün içinden geçen ve aynı zamanda Antalya - Fethiye arasında il sınırı olarak kabul edilen Eşen Çayı'nın hemen kıyısında yükselen kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazinin üzerinde bulunmaktadır. Sahilden kuş uçuşu 7 km içeride kalan kentteki ilk bilimsel araştırmalar 19. yy'ın ilk çeyreği içerisinde yapılmaya başlanmıştır.

Kent içerisinde günümüze kadar yapılan çalışmalar sonucunda özellikle Klasik ve Roma olmak üzere Arkaik ve Doğu Roma Dönemlerine tarihlenen mimari yapılar tanımlanmışken Hellenistik Dönem içersine tarihlenen yapı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu yapılar içerisinde kentin merkezinde iki ve batısında olmak üzere toplamda üç agora yapısı Likya kentleri üzerinde Roma Dönemi ile beraber değişen şehircilik anlayışını gözler önüne serdikleri için oldukça önemlidirler.

Bu çalışma içerisinde yukarıda önemlerine değinilmiş agora yapılarından biri olan Batı Agora değerlendirilmiştir. Kentin batı kısmında yer alan ve Geç Arkaik Dönemin sonlarından Orta Bizans Dönemi'nin sonlarına değin, sadece İ.S. 6. yy'daki Arap akınları sonrasında kısa bir süreliğine terk edilmesi dışında, kesintisiz şekilde işlevsel faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılan Batı Agora farklı evrelerde tadilatlar ve onarımlar geçirmesine rağmen oldukça tahribata uğramıştır. Dört tarafı portiklerle çevrili alanın iç stylobatları üzerinde dikdörtgen postamentler, simetrik bir şekilde yerleştirilmiş sütun kaideleri ve onların üzerinde de yapının tamamen dışa kapalı bir yapıya bürünmesini ve ayrıca görsellik açısından etkileyici olmasını sağlayan korint tipinde sütunlar, başlıklar, arşitrav ve düz sima korniş parçaları yer almaktaydı.

Klasik dönemden itibaren dini ve politik bir yapıya sahip olan alan bu yapısını kültürel değerler farklılaşmış olsa da Roma Dönemine kadar korumuştur. Bizans Dönemiyle beraber daha çok dini ve ticari bir mekan halini alan agora Orta Bizans Dönemi ile beraber dini işlevi yitirmiş ve 11. yy' da terk edilmiştir. Alanda farklı dönemlere ait etkileri gözlemlenmekte olup bunlar içerisinde en önemlileri, birisi agora meydanın' da olmak üzere toplamda iki kilise yapısı, yine meydanda küçük bir şapel, şarap işliğı ve satış dükkanları, metal işliğı, havuz ve çeşme yapılarıdır.

SUMMARY

WEST AGORA OF KSANTHOS

The ancient city of Xanthos, both economically and administratively one of the most powerful cities of the Lycian region, especially during the Classical Period, is situated on a sloping land with a north-south direction, rising on the bank of Eşen Creek, which passes through the town of Kaş's Kınık village and also forms the border between Antalya and Fethiye. The city is 7 km (bird- fly distance) away from the coast. The first scientific explorations of Xanthos began in the first quarter of the 19th century.

As a result of the studies conducted in Xanthos so far, while architectural structures dated to the Archaic and Eastern Roman Periods, particularly Classical and Roman structures, have been identified, there are hardly any structures dated to the Hellenistic Period. Among them three agora structures, two in the centre and one in the west of the city are especially noteworthy since they reveal how the concept of city planning in the Lycian cities changed during the Roman Period.

This study focuses on the Agora which is located on the western side of Xanthos and seems to have functioned continuously from the end of the Late Archaic Period until the end of the Middle Byzantine Period except when it was temporarily abandoned after the Arab invasions in 6 A.D. Agora was in poor condition despite the fact that it underwent a series of repairs and modifications. The area surrounded by porticos on four sides had rectangular postaments on the inner stylobates, symmetrically placed pedestals and above them Corinthian type columns, column capitals, architraves and cornice pieces of flat outer surface that turned the structure into an entirely sheltered unit and also rendered it visually attractive.

This site which possessed a religious and political nature from the Classical Period onward retained its character until the Roman period regardless of varying cultural values. During the Byzantine Period it transformed into a mostly religious and commercial center, in the Middle Byzantine Period it lost its religious function and in the 11th century it was deserted. The effects of different periods can be observed in the site, the most spectacular of which are two churches, one in the agora square and again in the square a little chapel, a winery, shops, a metal workshop, pond and fountain structures.

GİRİŞ

Antalya il sınırları içerisinde yer alan Ksanthos Antik kenti, Kaş beldesine bağlı Kınık Köyü'nün içinden geçen ve aynı zamanda Antalya - Fethiye arasında il sınırı olarak kabul edilen Eşen Çayı'nın hemen kıyısında yükselen bir kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazinin üzerinde bulunmaktadır (**Lev. 1 - a**). Sahilden kuş uçuşu 7 km içeride kalan kentteki ilk bilimsel araştırmalar 19. yy'ın ilk çeyreği içerisinde yapılmaya başlanmış ve ele geçen epigrafik verilerden kentin erken dönemlerdeki adının Likçe'de "Arnna" olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur.

Tarihsel süreç olarak, mimari ve pişmiş toprak buluntular bazında, İ.Ö. 8. yy.'a kadar geri giden kentte erken döneme ait yazıtlı buluntuların henüz az olması nedeniyle kentin erken dönemlerine ait bilgilerimiz antik yazarların aktardıkları ile sınırlıdır. Bu bağlamda kentin bilinen eski çağ tarihi Herodotos'a göre¹ İ.Ö. 6. yy'ın ikinci yarısında şehrin Pers ordusu tarafından istila edilmesiyle başlatılmaktadır. Bu zaman diliminde kentteki korunmuş halde günümüze kadar gelebilmiş olan mimari doku, özellikle Arkaik ve Klasik Dönem'e tarihlenen yapılar, kentin Likya şehirleri içerisinde ayrı bir konuma sahip olduğunun göstergesidir. Devamındaki iki yüzyıl boyunca Pers ve Yunanlılar'ın çekişmeleri arasında gidip gelen kent Hekatomnidler'in egemenliği altına girene kadar "Dynast" olarak adlandırılan bir sülale tarafından yönetilmiştir. Hellenistik Dönem'de ise kent ilk olarak Antigonoslar ve devam eden süreler içerisinde sırasıyla Lagidler, Seleukoslar ve son olarak özerk bir Roma eyaleti konumunda Rodos kontrolünde Likya Bölgesi'nin bir kenti konumunda bulunmuştur. Devamındaki Roma Dönemi'nde ortalama bir kent statüsüne sahip olan Ksanthos, kaybettiği eski gücüne Bizans Dönemi'nde kısmen yeniden kavuşmuş ve bu dönem içerisinde bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir².

Bir tepe yerleşimi olarak güvenli ve oldukça geniş bir alan üzerinde kurulmuş kentte uzun yıllardır devam eden arkeolojik araştırmalar, kentin farklı dönemlerde farklı kent planlamalarına sahip olduğunu göstermektedir³. Özellikle Dynastik, Klasik ve devamındaki Hellenistik Dönem'de kent, düzenli şehir planlamacılığı dâhilinde kurulan Yunan polis devletlerinden farklı olarak dağınık ve düzensiz bir şehircilik anlayışına sahip iken Erken İmparatorluk Dönemi ile beraber yeni inşaa faaliyetlerinin başlamasıyla kentte düzenli bir

---

¹ Herodotus, I, 176.

² des Courtils - Cavalier 2001, 149.

³ des Courtils - Cavalier 2001, 148 Res. 6 - 1, 157 Res. 6 - 14, 160 Res. 6- 17, 164 Res. 6 - 22.

şehircilik anlayışı hâkim olmuştur (**Lev. 1 - b**)⁴. Bu dönem içerisinde özellikle Julius Caesar'ın Anadolu'yu kuşatması, kentler üzerinde oldukça büyük yıkıcı etkiler yaratmıştır. Ksanthos kentinde epigrafik ve tarihi kaynaklardan bilindiği üzere İ.Ö. 41 yılında Brutus ve ordularının saldırısına uğramış ve kent büyük oranda tahrip edilmiştir. İ.S. 41 yılında Marcus Antonius Ksanthoslular'ı kentlerini yeniden inşaa etmeleri için ikna etmiştir.⁵ Bu bağlamda kente ikisi merkezi ve biri batı kanadına olmak üzere 3 agora ve bu agoraları dikine ve yatay olarak kesen caddeler yapılmıştır. Ayrıca İ.S. 68 – 70 yılları arasında Likya'da valilik yapmış olan Sextus Marcus Priscus'un inşa ettirmiş olduğu 3 kemerli bir giriş kapısı⁶ yanında henüz konumu saptanamayan bir bouleterion, gerousia, balneion ton gynakion, gymnasium ve bir agora yapısının bu zaman içerisinde kentte inşaa ettirilmiş olduğunu epigrafik kaynaklardan biliyoruz⁷.

Agoralardan kentin tam merkezinde bulunan ve ilk araştırmacıları tarafından “Yukarı Agora” olarak adlandırılan alan (**Lev. 2 - c**) ilk kez 1999 yılında fark edilmiştir.⁸ Alandaki diğer agoralar gibi yaklaşık kare formlu ve dört tarafı caddeler ile çevrili bu yapının mimari elemanlarından geriye sadece portiklerin alt elemanlarının sağlam kaldığı ve yapının doğu tarafında 3 nefli bir basilika ile sadece kuzey tarafında dükkânların ve anıtsal sarnıç yapılarının bulunduğu görülmektedir. Yapının tam fonksiyonunu ve kullanım evrelerini saptamak amacıyla 2000 senesinde çalışmalara başlanmış olsa da çalışmalar henüz sonuçlandırılmamıştır⁹. En erken izlerin Erken Hellenistik Dönem'e kadar uzandığı alanda şu ana kadar yapılan çalışmalar sonucunda yapının ilk katmanının Augustus Dönemi'ne tarihlendiği belirtilmekte¹⁰,bu döneme tarihlenen yapıların tahribata uğradığı ve daha sonra burasının yeni bir alana çevrildiği vurgulanmaktadır. Bu yeni yapılaşma, alanın tipolojik yapısı dikkate alındığından İ.S. 1. yy sonrasında inşaa edilmiş olduğunu göstermekte ve alandan ele geçen mimari bezemeli parçaların stil kritiğine göre İ.S. 3. yüzyıla kadar uzanabileceğini göstermektedir¹¹. Yapının son evresinin ise, alandaki mimari parçalar üzerinde yapılan stil-kritik araştırmalarına göre, İ.S. 5. yy. olduğu tespit edilmiştir¹².

Yukarı Agora'nın hemen güneyinde konumlanan ve henüz üzerinde detaylı bir araştırma yapılmamış olan diğer bir agora yapısı daha bulunmaktadır. İlk araştırmacıları tarafından

⁴ des Courtils- Cavalier 2001, 159.

⁵ Appian, Bciv. 4.10.76 - 80.

⁶ Balland 1981, 29 no. 12.

⁷ Balland 1981, 29 no. 67.

⁸ Cavalier - des Courtils 2010, 415. “Yukarı Agora” kazı çalışmaları için ayrıca bkz.: Cavalier 2010, 184 – 197.

⁹ Cavalier - des Courtils 2010, 415.

¹⁰ Cavalier - des Courtils 2010, 415.

¹¹ Cavalier - des Courtils 2010, 415.

¹² des Courtils 2009, 361.

“Aşağı Agora” olarak adlandırılan bu yapı çok fazla tahribata uğramış olduğundan üzerinde yaklaşık tarihlendirme yapılamamıştır. Bu yapı diğer iki agora yapısına göre daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Güney sınırı Nereidler Anıtı’na kadar uzanan, batı yönünde günümüzde oldukça tahrip olmuş yüksek teras duvarlarına sahip agora üzerinde tanımlanabilecek tek kalıntı, kuzey batı köşesi yakınlarındaki Erken Bizans Dönemine ait trikhonkos planlı bazilikedir.

Bu tezin ana konusunu oluşturan ve ilk araştırmacıları tarafından önceleri “Roma Agorası” sonrasında ise, diğer iki agora yapısının da Roma Dönemi’ne tarihlenmesi nedeniyle, Batı Agora olarak adlandırılan alan, kentin bu zamana kadar bilinen üçüncü agora yapısı olup, kentin batı kanadında yer almakta ve özellikle sınırları içerisinde bulunan Klasik Dönem’e ait “Yazıtlı Dikme Anıtı” üzerinde agora isminin geçmesi nedeniyle bilim dünyası için oldukça önemli bir araştırma konusu haline gelmektedir (**Lev.2 a - b**). Bu bağlamda bu tezin amacı, alanda 1950 yılında başlayan ve aralıklarla 2010 yılına kadar Fransız arkeologlar tarafından, 2011 yılı itibarı ile Türk arkeologlar tarafından sürdürülen çalışmalarda 2013 yılına kadar ulaşılan sonuçların kapsamlı bir değerlendirmesini yapmaktır.

Bu çalışmada yapı daha ayrıntılı olarak tanımlanmış, yapıya ait olan mimari unsurlar ayrıntılı çizimler ve fotoğraflarla belgelenecek kullanım amacı belirlenememiş olan yapıya bağlı diğer mekânlar ile yapı inşaa teknikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmaların yanı sıra yapının ortaya koyduğu mimari formun ve kent planlamacılığı yönünden kentteki konumunun, Anadolu’daki benzer agora yapılarıyla, özellikle “İonia Tipi” olarak adlandırılan agoralarla ortak özelliklere sahip olup olmadığı araştırılarak yapının özelde Likya Bölgesi genelinde ise tüm Anadolu antik yerleşimleri için önemi vurgulanmıştır.

Toplamda beş ana bölüme ayrılarak oluşturulan dizinin ilk bölümünde kısaca kentin keşfine ve alanda geçmişten günümüze kadar yapılmış olan bütün bilimsel çalışmalar hakkında detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde yapının mimari ve tarihi dokusunun hangi süreçlerden geçerek son halini aldığını anlamamızı sağlaması bakımından genel olarak agora kavramı ve mimarisi hakkında genel bir derleme düzenlenmiştir.

Üçüncü bölümde tezin ana teması batı agoranın kent içerisindeki konumu, coğrafik ve topografik açıdan irdelenerek Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem içerisinde nasıl bir yapıya sahip olabileceği hakkında öneriler sunulmuş, yapının mimari, tarihi ve bu bağlamda kültürel yapısındaki değişiklikler Roma ve Bizans Dönemi alt başlıkları altında detaylı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler göz önüne alırken gerek mimari yapı ve mimari bezeme stilleri gerekse diğer arkeolojik buluntular ile onarımlar bir arada değerlendirilerek

yapının anılan dönemler içerisinde geçirdiği mimari değişiklikler evresel süreçler içerisinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu değerlendirmelerin yanı sıra yoğun olarak tahribata uğramış olan yapının 3 boyutlu çizim desteğiyle yeniden ayağa kaldırma çalışması yapılarak, Roma Dönemi içindeki orijinal hali gösterilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde agoranın işlevsel yönünü belirlemeye yardımcı olacak, yakın çevresindeki yapıların kısa tanımlamaları ve yapıyla olan ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Beşinci ve son bölümde ise yapılan bütün çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılarak alanın ilk inşa tarihi ve son kullanım evresine kadar olan süreç içerisinde geçirmiş olduğu mimari değişikliklerin nedenleri, bazıları eldeki somut kanıtlar sayesinde kesin yargılarla ortaya konarken bazıları ise verilerin yetersiz olması nedeni ile öneri şeklinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTİN KEŞFİ ve BATI AGORA'NIN KAZI TARİHÇESİ

1. 1. Kentin Keşfi

Antik Likya coğrafyasının sahil kesminin 18. yüzyıl itibariyle Avrupalı gezginler¹³ tarafından bilindiği yönünde elimizde geçerli kanıtlar bulunmasına rağmen 1938 yılında kenti keşfeden Ch. Fellows'a kadar sahilden yaklaşık 7 km içeride konumlanan kentin kalıntılarında kimse bahsetmemiştir. Çevresindeki bazı kentlerin literature daha önce girmiş olması, bu bölgede dolaşmış gezginlerin biraz iç kesimde bulunan Ksanthos kentini ziyaret etmedikleri görüşünü doğurmaktadır ki, aksi halde kentin, seyyahların yazı ve çizimlerinde kesinlikle yer alması gerektiği düşüncesi bilim adamları tarafından mantıklı bulunmaktadır.

Yayınlanmış olduğu günlükleri¹⁴ sayesinde kenti ilk keşfeden kişi olduğunu bildiğimiz Ch. Fellows kenti toplamda üç kere ziyaret etmiştir. Bunlardan ilki kenti ilk keşfettiği tarih olan 20 Nisan 1838'dir ve kentte gördüğü kalıntılara ait birkaç çizim çalışması ile tekrar gelmek üzere ülkesi İngiltere'ye geri döner¹⁵. Ksanthos kentinin önemli mimari plastik kalıntılarında oldukça etkilenen Fellows yakın ilişkilere sahip olduğu Lord Palmerston'a bu eserlerin buldukları yerden alınarak British Museum'a getirilmesi için o zamanın padişahından izin fermanı istemesini 1839 yılının bahar ayında yazdığı bir mektupta dile getirir.

Bunun üzerine ilk çıktığı geziden 2 yıl sonra 17-21 Nisan 1840'ta tasarımcı G. Scharf ile birlikte ikinci küçük Asya turuna çıkan Fellows bu seferki yolculuğunda çok etkilendiği Ksanthos kentinde 4 gün geçirir¹⁶. Fellows ve arkadaşları ikinci Küçük Asya turuna çıktığı sırada 23 Şubat 1840'ta Smyrna civarında araştırmalar yaparken Ksanthos kentinde bulunan kalıntıların çok önemli olduğunu dile getiren ikinci bir mektubu zamanın İstanbul İngiltere Büyükelçisi Lord Ponsonby'a gönderir. Bunun üzerine büyükelçinin de araya girmesiyle 1841

¹³ 1776'da bölgede bulunarak bazı çizim ve tanımlamalar yaptığını bildiğimiz ilk gezgin Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier'in özellikle Persepolis mezarları ile Likya kaya mezarları'nın cephe mimarisini karşılaştıran ilk çalışması *Voyage Pittoresque de la Grece*' den sonra Likya bölgesi diğer gezginler için cazip bir yer haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk: Choiseul 1782, 113-124; Demarge 1958, 15. Bir sonraki gezgin 1800 yılında bölgede uzun süre kalarak Avrupa'da bilinen iki Likya yazıtını kopyalayarak yanında götürün Avusturyalı Joseph van Hammer olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk.: Hammer-Purgstall 1811, 91-117; Textier 1849, 189. Artık Avrupalı gezginler tarafından bilinen bir bölge haline gelen Likya sahil şeridi 19. yy içerisinde sırasıyla 1800 Leake, 1811-1812'de Beaufort ve Cockerell'in ardından Charles Fellows'tan önce son olarak 1835-1836 da Textier bölgeyi ziyaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Leake 1824,127-128. 181-190; Textier 1849, 186-209; Beaufort 1817, 6 -7.

¹⁴ Fellows 1852, 167-175.

¹⁵ Fellows 1852, 167-175.

¹⁶ Fellows 1841, 163-178; Fellows 1852, 335-345.

ayının Ekim ayında kalıntıların götürülmesi için gerekli olan padişah fermanı elde edilmiştir. Elde edilen ferman sayesinde kent üzerinde her türlü yetkiye sahip olan Fellows, 30 Aralık 1841 tarihinde G. Scharf ve mimar R. Havkins ile birlikte Ksanthos kentine gelerek burada iki ay kalır. Bu süre içerisinde kentin önemli mimari plastik eserleri 78 büyük boyutlu kasa içine yerleştirilerek bir İngiliz donanması ile İngiltere'ye gönderilmiştir. Bu transfer işleminin ardından Fellows 8 Kasım 1843 tarihinde kente dördüncü defa gelmiştir. Bu sefer kentin çeşitli yerlerinde küçük çaplı kazı çalışmaları yaparak ortaya çıkardığı eserler ile daha önce ağırlığından ötürü götüremediği Payava ve Merehi Lahti gibi eserleri gemiye yükleyerek İngiltere'ye götürmüştür. Fellows'un Ksanthos'u keşfi ile aynı dönemler içerisinde farklı birçok gezgin ilk defa kenti ziyaret etmiştir. Gezginler arasında Mart 1841'de ilk defa kent kalıntılarının bir haritasını yapan Th. Graves, R. Hoskyn ve S. Beacon bulunmaktadır¹⁷.

Geçen zaman içerisinde çekici bir kent haline gelen ve birçok gezgin araştırmacı tarafından ziyaret edilen Ksanthos'un ikinci önemli araştırma evresini 1881-1908 yılları arasında Avusturyalı araştırmacılar O. Benndorf ve G. Niemann'ın yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır. Bu süre içerisinde araştırmacılar ilk defa kent yapılarının tanımlamalarının ve çizimlerinin yer aldığı "Lykien und Reisen in Karien" isimli çalışmalarını ortaya koyarlar. Bu süreç içerisinde en önemli araştırmaları, 1892 yılındaki çalışmalar oluşturmaktadır. Bu araştırma süreci içerisinde Benndorf, Kalinka ve Hula Yazıtlı Dikme Anıtı öncelikli olmak üzere bulabildikleri bütün yazıtları kopyalayarak "Tituli Asia Minoris" başlığı altında bilim dünyasına sunmuşlardır.

1. 2. Batı Agora'da Gerçekleştirilmiş Olan Bilimsel Çalışmalar ve Kazılar

Bütün bu keşif ve bilgi birikimi üzerine kentte detaylı bir kazı çalışması yapmak için yetkili mercilerden izin isteyen Paris Sorbonne Üniversitesi'nde görevli Fransız arkeolog P. Demarge'nın gerekli kazı iznini alarak kentte çalışmaya başladığı ilk yıl olan 1950 senesinde agorada ilk kez detaylı bir bilimsel kazı çalışması başlamıştır¹⁸. Daha önceki yıllarda bilim dünyasına sunulan Yazıtlı Dikme Anıtı üzerindeki yazıtların alanda Klasik Dönem'e tarihlenen başka bir agoranın varlığından söz etmesi nedeniyle bu alanda yapılacak kazıların ana amacı erken dönem agorası ile ilgili bir veri bulmak olmuştur. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar Yazıtlı Dikme Anıtı çevresi, Harpy Anıtı çevresi ve agora meydanının güney batı köşesi olmak üzere üç farklı noktada gerçekleştirilmiştir. Yazıtlı Dikme Anıtı çevresinde yapılan çalışmalar sonucunda, alanın yüksek bir kayalık olması nedeniyle Roma Dönemi öncesine tarihlenecek hiçbir mimari kalıntıya ulaşılamamıştır. Agora meydanında yapılan

¹⁷ Fellows 1841, 163-178; Fellows 1852, 335-345.

¹⁸ Demarge 1951, 63.

çalışmalarda ise meydanın güneybatı köşesinde konumlanan bir orta boyutlu kilise ve onunla bağlantılı bir şapel ile farklı işleve sahip bir oda ortaya çıkartılmıştır. Harpy Anıtı'nın çevresinde yapılan sondaj çalışmaları sonrasında ise anıtın çevresinde konumlanmış çok sayıda mezarın ortaya çıkartılması ile burasının her dönemde kentin önde gelenlerinin gömüldüğü anıtsal bir gömü alanı olduğu düşünülmüştür¹⁹.

Alandaki ikinci bilimsel çalışma 1951 yılında Lyon Üniversitesi'nde görev yapan H. Metzger önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların amacı alanın etrafında konumlanan dikmelerin kronolojik sırasını belirlemek olmuştur ve bu bağlamda bir önceki yıl başlayan Harpy Anıtı ve Yazıtlı Dikme Anıtı çevresindeki çalışmalar devam etmiştir²⁰.

Agora çevresinde yapılan üçüncü çalışma 1952 yılında Fransız araştırma ekibinin baş üyesi P. Demarge tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemki çalışmalar agora meydanının güney batısında ortaya çıkarılan Bizans kilisesinin bulunduğu yerde tesviyeşeklinde tamamlanmıştır²¹.

Alandaki dördüncü bilimsel çalışma 1955 yılında H. Metzger önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemki çalışmanın amacı ilk kazı sezonunda alanın güneybatı köşesinde ortaya çıkartılan Bizans Dönemi kalıntılarının detaylı olarak tanımlanması yönünde olmuştur²².

1950 ve 1955 yılları arasında gerçekleşen ve başlangıçta yapının erkenevlerini tespit etmeye yönelik olan çalışmalarda, son yıllardaki veri azlığı nedeniyle çevredeki diğer yapılara odaklanmış ve sonucunda 40 yıllık bir ara verilerek 1995 yılına kadar durmuştur. 1995 yılında Ch. le Roy ve 1996 yılında J. des Courtils'in kazı başkanlıklarında agoranın çözülmesi gereken sorunlara yönelik çalışmalar tekrar başlamıştır. Bu doğrultuda belirtilen yıllar içerisinde Klasik Dönem agorasına ait olabilecek bir veriye ulaşmak için Yazıtlı Dikme Anıtı çevresinde sondaj çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda erken dönemlere ait hiçbir mimari buluntuya ulaşılamamış ve bunun sebebi olarak, Roma Dönemi'nde erken döneme ait mimari unsurların tamamen sökülerek yeni bir mimari yapı inşa edildiği düşünülmüştür²³. Devamındaki 1997 yılındaki çalışmalarında agoradaki araştırmalara devam edilmiş; yapılan çalışmalar sonucunda araştırmacılar alanın Erken Hellenistik Dönem'de bir nekropol alanı olduğunu, fakat İ.S. 3. yy.'da onarılarak bir meydana dönüştürüldüğünü ve

¹⁹ Demarge 1951, 63.

²⁰ Demarge 1952, 163.

²¹ Coupel – Demarge 1969, 151.

²² Coupel – Demarge 1969, 155.

²³ des Courtils 1997, 96 vdd.

belki de bu nekropolün yapım aşamasında erken agoranın zarar görmüş olduğunu ya da agoranın kuzey ya da doğu yönlerde konumlanan küçük bir meydan olabileceğini belirtmişlerdir. Bu sezonun devamında ise 1950 ve 1955 yıllarındaki çalışmalarda ortaya çıkarılan meydanın güneybatısındaki orta ölçekli kilisenin detaylı bir tanımlaması yapılmıştır²⁴.

Devamındaki 7 kazı sezonu boyunca ara verilen araştırmalar alandaki farklı noktalara odaklanmıştır. 2004 yılında tekrar başlayan çalışmalarda doğu revaktaki mimari parçaların kaldırılarak agora meydanının ortasına yerleştirilmesi şeklinde alanda genel bir düzenleme yapılmıştır²⁵. 2005 yılında oldukça yüzeysel geçen çalışmalar²⁶ 2006 ve 2007 kazı sezonu ile birlikte tekrar Yazıtlı Dikme Anıtı çevresine yönelmiştir. Burada açılan sondajlarda yine erken dönem agorası ile ilgili hiçbir veriye ulaşılamamıştır²⁷.

2008 yılında tekrar ara verilen agora kazıları 2009 ve 2010 yılında tekrar kaldığı yerden devam etmiştir. Bu yıllarda odak noktası yine Yazıtlı Dikme Anıtı'nın çevresi olmuştur. 2009 yılındaki çalışmalarda Yazıtlı Dikme Anıtı'nın batısındaki kuzey portiko üzerinde açılan sondajların birisinde Orta Bizans Kilisesi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kilise ile alanın bu dönemde 3 büyük ve bir küçük şapel yapısının oluşturduğu dini bir kompleks haline geldiği belirtilmiştir²⁸.

Devamındaki 2010 senesinde yine aynı yerde 3 sondaj çalışması yapılmış ve bu sondajlar sırasında Roma Dönemi'ne tarihlenen mekanlara ait duvarlar ile kuzey portikoya ait mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca açılan bu sondajlar sayesinde kuzeyde bulunan alanın zemin seviyesi İ.S. 1. yüzyıla tarihlenirken, İ.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen çok sayıda Hellenistik Dönem seramiğinin bulunduğu derin katmanın Hellenistik Dönem katmanı az olan Ksanthos için oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 2009 senesinde ele geçen buluntular ışığında yapılan kilise tahmininin yanlış olduğu düşünülerek yerine burada bir konut kümesinin olduğuna odaklanılmıştır²⁹.

2011 yılı itibarı ile gerçekleşen kazı başkanlığı ve ekibi değişikliği, agoranın özellikle kuzey ve doğu kanadının geniş alanlı olarak ortaya çıkarılmasını beraberinde getirmiştir. Bu alanlardan özellikle kuzey portikonun ve ardındaki mekanların yapısal niteliğinin, kullanım süreçlerinin ve amaçlarının 60 yıllık uzun kazı geçmişine ve alanın merkezi konumuna karşın

²⁴ des Courtils vd. 1998, 457 vdd.

²⁵ des Courtils 2005, 42.

²⁶ 2005 Ksanthos Batı Agora çalışmaları için bkz.: des Courtils vd. 2006, 316.

²⁷ 2006 Ksanthos Batı Agora çalışmaları için bkz.: des Courtils vd. 2007, 275.

²⁸ des Courtils 2010, 46.

²⁹ des Courtils 2011, 325.

araştırılmamış olması dikkat çekmiştir. Bu amaçla alanın batısından başlayan kazı çalışmaları sonrasında kuzey kanadın Roma Dönemi yapısalılığı tamamen ortaya çıkarılmış, bunun yanındaaladaki Erken ve Orta Bizans Dönemi'ndeki kısmi yapısal değişiklikler ile atölyelerden oluşan mekânlar dizisine dönüştürüldüğü belirlenmiştir³⁰. 2012³¹ ve 2013 yılında da süren çalışmalarda bulunan çok sayıda insitu buluntu ile mekânların bazılarının şarap üretim, depolama ve satış alanı olarak düzenlendiği, bazılarının ise biri metal işliği olaraktanımlanabilen işliklere dönüştürüldüğü anlaşılmıştır. Alanın Erken Hıristiyanlık Dönem'inden itibaren yoğun tahribat ve değişikliklere uğraması nedeni ile Roma Dönemi'ndeki planlamanın anlaşılmasının oldukça zorlaştığı ortaya çıkmıştır³².

---

³⁰ Kökmen - Budak 2012, 53.

³¹ Dönmez – Erdoğan 2013, 62-63.

³² Dönmez-Erdoğan 2014, 62.

İKİNCİ BÖLÜM

KSANTHOS BATI AGORASI

Ksanthos Antik Kenti'nin üç agorasından birisi olan Batı Agora, kentin batı sektöründe, güneyindeki Likya Akropolü ile kuzeyindeki Roma Akropolü'nün yer aldığı tepelerin arasında kalan alanı teşkil etmektedir (**Lev.2 - a**). Sınırları içerisinde kentin önemli kalıntılarının yer aldığı alan, Batı'da Eşen Çayı ile sınırlanırken doğuda ise erken dönemlerden itibaren kullanmış güney-kuzey doğrultulu bir caddeyle paralel, Roma Dönemi'nde imar edilmiş Dekumanus Caddesi ile ise dik açıyla kesişmektedir.

Likya Akropolü'nün hemen alt kotlarında bulunan alan yaklaşık 85x70 metre ölçülerinde ve denizden 55 metre³³ yüksekte düz bir arazi yapısına sahiptir. Yapılan sondaj çalışmaları³⁴ sonucunda üzerinde yaklaşık 1 metre steril dolgu toprak olduğu anlaşılan agora düzlüğü yapay bir düzlük olmakla beraber kolay şekillendirilebilen bir kayaç yapısına sahip ana kaya üzerinde oluşturulmuştur. Bu kayalık alan agoranın kuzey sınırından batı sınırına doğru çok az açılı bir eğim gösterirken güneyde tiyatronun bulunduğu alanda derin ve geniş bir çöküntü ile sonlanır. Bu çöküntü alan ile agora düzlüğü arasında yaklaşık 6 metrelik bir kot farkı vardır. Bu kot farkının erken dönemlerde daha az olduğu düşünülmelidir. Fakat Roma Dönemi'yle beraber alanın yeniden düzenlenmesiyle, özellikle çöküntü bölümün tiyatro için uygun bir hale getirilmesi ve agoranın dolgu toprakla düzlenmesi ile şu anki kot farkı ortaya çıkmış olmalıdır. Batı kesimde ise Roma agorasının batı portikosundan itibaren batıya doğru kilise yapısının olduğu bölüme geçiş sert ve eğimli bir topografyaya sahipken buradan en batıda kilise yapısının nartexinin son bulunduğu noktaya kadar yine az açılı eğimle devam ederek Eşen Çayı sınırında dik bir şekilde sonlanır.

Yukarıda belirtildiği üzere Roma Dönemi'nde alanda mimari değişikliğe gidilmiş ve yaklaşık kare planlı³⁵ ve dört tarafı sütunlarla çevrili, sadece kuzey bölümünde mekânlar bulunan ve

³³ Des Courtils – Cavalier 2001, 149.

³⁴ Dönmez-Erdoğan 2014, 62.

³⁵ Dört tarafı sütunlarla çevrili, düzgün planlı söz konusu bu agoralar M.Ö 5. Yüzyıl ile birlikte İonia'daki düzenli kent planlamacılığının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Pausanias tarafından *İonia Tipi Agoralar* olarak adlandırılan bu tip agoralarda stoalar alanın 3 bölümünü sınırlandırırken açıkta kalan dördüncü bölüm başka bir stoa ile kapatılmaktadır. Böylece etrafındaki yapılardan plan olarak soyutlanmış ve sınırları belirlenmiş agoralar ortaya çıkmaktadır. Stoaların birbirlerine bağımlı olarak belli bir açı ile yerleştirilmeleri sonucu oluşan bu tür agoralar, özellikle Hellenistik Dönem'de yeni kurulan kentlere özgüdür. Bu tür düzenli agoralara en iyi örnekler Priene, Miletos, Magnesia, Herakleia-Latmos kentlerinde yer almaktadır. Konu hakkında geniş bilgi için bkz.: Wycherley 1993, 21-32, 63-71. Bu tip agoralar aynı zamanda *Tetragonos Agoralar* olarak adlandırılmakta ve bu agoraların en erken örnekleri M.Ö. 170 yıllarına tarihlenen Pergamon Aşağı Kent Agorası

günümüzde portiklerinin ve duvarlarının hepsi tamamen yıkılmış halde olan tek katlı bir agora yapısı inşa edilmiştir.

Alanda Roma hâkimiyetinin belirgin olmasına karşın Arkaik Dönem'den Geç Bizans Dönemi'ne kadar devam eden sürecin izlerini sürmek mümkündür. Bu bağlamda alanın sınırları içerisinde bulunan en erken tarihli mimari unsur literature “Harpy Anıtı³⁶” olarak girmiş bir dikme mezardır ve bu mezar agoranın güneybatısında konumlanmaktadır. Bu dikmenin dışında yine agoranın güneyindeki üç dikme mezar ve kuzeydoğusundaki “Yazıtlı Dikme Anıtı³⁷” ile birlikte toplamda dört ayrı dikme mezar bulunmaktadır. Dikme mezarların yanı sıra agoranın doğusunda geleneksel Likya mezar mimarisinin ürünlerinden biri olan bir ev tipi mezar yer almaktadır.

Agoradaki mezar silsilesinin oluşturduğu eksenin ortasında ise kare bir forma sahip, dört tarafı yapı elemanlarının hiçbiri ayakta olmayan portikolarla çevrili bir Roma Dönemi agorası bulunmaktadır. Alanın batısı Eşen Çayı ile sınırlı olduğu için yapı doğal zorunluluk gereği doğu-batı eksenli inşa edilmiştir. Roma Agorası ile Likya Akropolü'nün arasındaki çöküntü bölümünde daha önce yukarıda değinildiği üzere bir tiyatro yapısı yer almaktadır. Alanda ayrıca Bizans Dönemi'ne ait iki kilise ve bir şapel yapısının yanı sıra Roma Agorası'nın kuzey portikosu üzerinden başlayarak kuzeye doğru devam eden dükkân, atölye yapıları ile doğu portikoda yer alan girişin hemen kuzey'inde bir çeşme yapısı yer almaktadır.

Özellikle Roma Dönemi itibariyle Romanizasyon süreci etkisinde kalan kentte düzenli bir şehircilik sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistemli şehirciliğin en önemli noktası tabiki birbirini dikine kesen Dekumanus ve Cardo adlı caddelerdir. Bu caddelerden kentin güney yamacında bulunan ve kesin tarihli Vespasianus Kapısı'ndan başlayarak kuzeye doğru devam ederek Dekumanus ile kesişen ve muhtemelen kentin erken dönemlerinden itibaren kullanılmış olan caddesi, agorayı paralel olarak geçmektedir. Bu bağlamda kentin önemli bir giriş kapısından girilerek direkt agoraya ulaşılması bu yapının kent içerisindeki konumunun oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

(Coulton 1976, 176) ; Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen Ephesos Tetragonos Agorası (Scherrer-Trinkl 2006, 15-19) olsa bile düzenli agoralar İ.S. 1.yüzyıl ve 2. yüzyılın başı ile birlikte açık kalan kısım tamamen kapatılarak agora tamamen dışa kapalı ve tam dikdörtgen bir form haline gelmesiyle son halini almıştır ve bu tip agoralar için önemli bir örnek Delos İtalyan agorasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Russel, 1968, s. 21. Bu tip agoralara macellum denmekteydi ve macellumların en önemli özelliği meydanın ortasında dini işlevli bir thlos'un yer alıyor olmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bk.: Atik 2002; Atik 2003, 45.

³⁶ Demarge 1958, 58-74. Ayrıca bkz.: 55.

³⁷ Ayrıca bkz: s.56; Demarge 1958, 79-105.

2. 1. Roma Dönemi

Dynastik ve devamındaki Hellenistik Dönem’de bağımsız bir kent olarak kendi kültürel yapısını koruyan Ksanthos, Roma Dönemi’yle beraber sahip olduğu bu bağımsızlığı daha fazla koruyamayarak hızlı bir Romanizasyon süreci içerisine girmiştir. Bu süreç içerisinde kentte birçok yıkım, onarım ve yeni yapılaşmanın olduğu tarihsel ve epigrafik kaynaklardan edindiğimiz bilgilerdir³⁸. Özellikle Klasik ve Hellenistik Dönem’de Dynastlar’ın ve önemli komutanların gömüldüğü özel bir alan özelliği gösteren agora bu dönemde değişen kültürel düşüncenin mekâna yansısıyla kent için yabancı fakat Batı Anadolu kültürlerince bilinen bir mimari düzen içerisinde inşa edilmiştir.

2. 1. 1. Konum ve Plan

Güney’indeki Likya ve kuzeyindeki Roma Akropollerini arasında yer alan Roma Dönemi Agorası, hem dış (62.90 X 62.60 m) hem de iç sınırları (51.21 X 51.08 m) bakımından, portiklerin köşelerinden ölçmek suretiyle kare bir form teşkil etmektedir (**Lev.2 – b**). Bu kare meydanın dört tarafında portikler ve bunların gerisinde sadece kuzeyde mekânlar yer alırken, diğer portiklerin gerisinde ise doğrudan agorayla ilişkilendirilecek hiçbir yapı yoktur. Batı yönünün Eşen Çayı ile sınırlanması sonucu doğu-batı yönünde konumlanan yapı batı kanadında yer alan iki kapılı bir girişe sahiptir. Kentin iki önemli yolu bu girişi dikine ve paralel kesmektedir.

2. 1. 2. Mimari Yapı

Dört tarafı portiklerle çevrili alanın iç stylobatları üzerinde dikdörtgen postamentler, simetrik bir şekilde yerleştirilmiş sütun kaideleri ve onların üzerinde de yapının tamamen dışa kapalı bir yapıya bürünmesini ve ayrıca görsellik açısından etkileyici olmasını sağlayan sütunlar, başlıklar, arşitrav ve düz sima korniş parçaları yer almaktaydı. Fakat yapıyı meydana getiren bu mimari elemanların çoğu doğal felaketler ve sonraki kültürlerin etkileri sebebiyle yoğun tahribata uğramıştır. Portiklerden geriye sadece üç basamaklı krepis sağlam olarak kalmıştır. Alanda ayrıca birkaç tanesi in situ olmak kaydıyla çoğu Fransız Arkeologlar tarafından stylobat levhalarının üzerine yerleştirilmiş postamentler³⁹, meydanın ortasına dizilmiş birkaç sütun gövdesi ve entablatur parçaları bulunurken hiçbir sütun başlığı tespit edilememiştir⁴⁰.

Yukarıda değinildiği üzere alanın sadece kuzey kanadında mekânlar bulunmakta, diğer yönlerinde hiçbir mekân bulunmamaktadır. Alanın girişi doğal zorunluluk gereği doğu portikoda bulunan iki girişli bir kapıdan yapılmaktadır. Bu kapı haricinde güney portikoda

³⁸ Appian, Bciv. 4.10.76.

³⁹ Des Courtils 2011, 44 vdd.

⁴⁰ Des Courtils 2001, 46.

tiyatro ve Likya Akropolü'ne açılan ve alanın kuzeybatı köşesinde batı bölüme açılan diğer bir kapıyla beraber toplamda üç kapı bulunmaktadır.

2. 1. 2. 1. Teraslama ve Zemin Oluşumu

Doğu-batı eksenli oluşturulmuş alanın biçimlendirilmesinde volkanik kayaç yapısının oldukça büyük etkisi vardır. Kolay kesilebilen kayaç yapısına sahip alan bu sayede istenildiği gibi şekillendirilmiş olarak, beş kademeli düzenlenmiştir: İlk olarak alan yapıya uygun olarak düz hale getirilmiştir. Bu aşamada alanda bir zemin seviyesi belirlenmiş ve bu seviyenin üstünde kalan kayalar kesilerek zemin seviyesine eşitlenmiş, zemin seviyesinin altındaki yerler ise dolgu malzemeyle doldurulmuş. İkinci aşama olarak tiyatronun sahne binasının yaslandığı güney portikonun sahne binasıyla bir olan dış duvarı örülerek güney portikonun inşası için bir teras oluşturulmuştur (**Lev. 3 – a**). Üçüncü aşamada batı portikonun arka kısmının yaklaşık 1 metre daha alt kotta bulunması nedeniyle bu bölüme alt seviyelerden başlayan bir dış duvar örülerek güneydeki teraslama işleminin aynısı bu alana uygulanmıştır. Dördüncü aşamada alanın güney-batı yönüne doğru eğimin artması nedeniyle doğu portikonun güney kısmındaki dış duvarının alt seviyelerden başlayarak portiko için uygun bir teras oluşturulmuştur. Son düzenleme ise krepisi oluşturan stylobat plakalarının yerleştirileceği alanların düz hale getirilmesi olmuştur.

Agora meydanında yoğun bir toprak dolgusu bulunmaktadır. Bu nedenle alanın zemininin niceliği ve niteliğini anlamak maksadıyla alanın ortası ve kuzeybatı köşesi olmak üzere 2013 yılında birkaç sondaj çalışması uygulanmıştır⁴¹. Bu sondaj uygulamaları sonucunda ana kayaya kadar ulaşılmış ve alanın, hiçbir stratigrafik özelliği olmayan, yaklaşık 1 metre yüksekliğinde dolgu toprakla dolduğu tespit edilmiştir. Dolgu toprağın altında ise alanın stylobat seviyesi kot olarak baz alındığında -95 m.'de bastırılmış sert zemine rastlanılmıştır (**Lev. 3 - b**). Bu sert zeminin oluşturulması üç aşamalı gerçekleştirilmiştir. İlk olarak ana kayanın engebeli olduğu yerler orta boy moloz taşlar ile doldurulmuştur. Sonraki aşamada doldurulan alanlar ve ana kaya üstü küçük inşaat artığı taş parçaları doldurulmuş ve son olarak üzerine küçük taş, harç ve toprak karışımı serilerek bastırılmış ve böylelikle beton sertliğinde düzgün bir zemin elde edilmiştir.

2. 1. 2. 2. Portikler

Bugün hiçbiri ayakta olmayan portiklerin derinliği, stylobatların iç kenarlarından ölçmek suretiyle, bütün yönlerde yaklaşık 5.00 m dir. Bu ölçü sadece güney portikonun topografik yapısı ile bağlantılı olarak burada değişkendir. Güney portikonun arkasında tiyatronun yer

⁴¹ Dönmez-Erdoğan 2014, 62.

aldığı yaklaşık 55 x 35 m. ebadlarında ve 6 m derinliğinde çukur bir alan olduğu için portikonun dış duvarı 90 derecelik açıyla uzanmamaktadır. Dolayısıyla, ölçü, portikonun batısında 5 m. iken doğusuna doğru gidildikçe daraldığı için en doğuda 4.70 m.'dir. Portiklerin batısı ve kuzeyi topografik nedenlerden ötürü herhangi bir yapılaşmaya izin vermezken sadece kuzey portikin arkasında mekânlar yer almaktadır. Doğu portikonun arkası ise iki ana caddenin buraya açılması ile giriş olarak kullanılmıştır. Güney portikonun dış duvarı aynı zamanda tiyatronun sahne binasının arka duvarını teşkil etmektedir. Bu duvar şu anki yüksekliği ile yaklaşık 6 m dir.

2. 1. 2. 2. 1. Stylobat

Portiklerin bugün hiçbiri ayakta olmayan sütunları, alt iki kademesi travertin üst kademesi ise yerel kireç taşından yapılmış 3 kademeli bir krepis üzerinde durmaktaydı (**Lev. 4 – a**). Stylobatların alt kademe yüksekliği 0.27 m, genişliği 0.17 m, üst kademenin yüksekliği 0.41 m. genişliği 0.77 m.'dir. Stylobat levhalarının uzunlukları ise birbirinden farklıdır. Stylobatların çoğu günümüze kadar sağlam kalmış sadece batı portikte uzanan stylobatın yaklaşık 20 metrelik bir kısmı ve doğu portiğin güney portikle birleştiği noktada yaklaşık 5.60 metrelik bir bölüm günümüzde yoktur. Sökülen bu stylobatların genişlikleri ve yükseklikleri yapının hemen batısına inşa edilmiş olan Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlenen kilisesinin neflerini ayırmak için kullanılan stylobatlarla (**Lev. 4 - b**) aynıdır. Dolayısıyla bu stylobat plakaları büyük ihtimalle, kilise yapılırken agoradan sökülerek yeniden burada kullanılmış olmalıdır.

2. 1. 2. 2. 2. Pedestal

Bu stylobat blokları üzerinde, birçoğu günümüze dek koruna gelmiş, 0.70 x 0.70 m ebadlarında postamentler yer almaktadır (**Lev. 4 - c**). Kuzey portikoda insutu halinde iki⁴², güney portikoda altı⁴³ ve yapının diğer bölümlerinde ise 21 olmak üzere toplamda 29 pedestal ele geçirilmiştir. Bu pedestaller, kuzey portikoda insitu olarak ele geçen iki pedestal arasındaki 1.69 m lik mesafe baz alınarak alanda çalışmalar yapan Fransız arkeologlar tarafınca portiklerin stylobatları üzerine yerleştirilmişlerdir. Podyum şeklinde düz ve devamında iç bükey yükselen 0.15 m. yüksekliğe sahip alt silme, 0.30 m. yüksekliğinde düz ve pürüzsüz tıraşlanmış ana gövde ile toplam yüksekliği 0.15 m.'lik üç dış bükey silmeden oluşan bir üst bölümden meydana gelen postamentlerin yüksekliği 0.60 m dir (**Lev. 4 - d**). Kireç taşından yapılmış postamentlerin alt ve üst silmelerinin uzunluğu ve genişliği birbirine eşit olarak 0.70 m dir. Gövde kısımlarında hiçbir yazıt ve bezek bulunmamaktadır. Bu 29

⁴² A 176, 177.

⁴³ A 178, 179, 180, 181, 182, 183.

pedestal da aynı profil türü hakimdir. Sadece genişliklerinin farklı olması nedeniyle iki gruba ayrılırlar⁴⁴.

İlk grup 18 pedestalden oluşmaktadır. Bu grubun bezeme ve işçiliği ilk grup ile aynıdır. Bu pedestallerin yükseklikleri 0,61 m genişlikleri ve derinlikleri birbirlerine eşit olarak 0.70 m'dir. Bu serinin 8 pedestallı yerlerinde, üçü⁴⁵ doğu portikonun içi ve yakınlarında, bir tanesi⁴⁶ agora kilisesinin apsisinde⁴⁷ ve iki pedestal⁴⁸ ise agoranın kuzeyinde bulunan primitif yapılaşma içerisinde bulunmaktadır⁴⁹.

İkinci grup 7 pedestalden⁵⁰ oluşmaktadır. Bu grubun bezemeleri ilk gruba aynıdır. 2 pedestal agora kilisesinde ve güney portikoda, iki pedestal psikoposluk kilisesinin kuzey stylobatında ele geçirilmiştir. Bu pedestal grubu 0.54 m. yüksekliğinde ve birbirine eşit olarak 0.54 m genişliğinde ve derinliğindedir⁵¹.

Agora pedestallerinin boyutlarındaki bu düzensizlik aynı şekilde 4 entablatur bloğunda da gözlemlenmiştir. Bu belki de işin kalitesi ile alakalı olabilir. 1995 ve 1996⁵² yıllarında güney portikoda yapılan araştırmalar sonucunda stylobatın küçük moloz taşlar üzerine oturduğu gözlemlenmiştir. Bu tamir belki de şehri etkileyen bir deprem sonrasında gerçekleşmiş ve pedestaller arasındaki yükseklik farkı yeni mimari düzenlemenin oluşturulması sırasında ortaya çıkmış olması muhtemeldir⁵³.

2. 1. 2. 2. 3. Kaide

Alanı çevreleyen sütunların altında, üzerinde bir plinthos ile aşağıdan yukarıya doğru duran bir torus, bir trokhilos ve yine bir torustan meydana gelen Attik-İyon tarzı sütun kaidesi yer almaktadır (**Lev. 5 – a**). Plinthelerin etrafı bezemeler ile çevrilidir. Üst torusun yüksekliği alt torusun yüksekliğinin yarısından biraz azdır. Attik-İyon kaidelerde bulunan scotia burada yerini cavetto ile değiştirmiştir. Attik- İyon sütun kaidelerinin yüksekliği, 0.70 x 0.70 m boyutlarında, plinthoslar da dahil olmak üzere, 0.35 m dir (**Lev. 5 - b**). Alandan toplamda iki sütun kaidesi ele geçmiştir. Bunlardan ilki hala doğu portikodaki bir pedestal⁵⁴ üzerinde

⁴⁴ Cavalier 2005, 34.

⁴⁵ A 184, 185, 186.

⁴⁶ A 193.

⁴⁷ A 187, 188, 241.

⁴⁸ A 022, 025.

⁴⁹ Cavalier 2005, 35.

⁵⁰ A 192, 194, 195, 196, 204, 216.

⁵¹ Cavalier 2005, 35.

⁵² des Courtils vd. 1997, 317-320.

⁵³ Cavalier 2005, 36.

⁵⁴ A 218.

duruken, ikincisi ise kuzeydoğu portikoda⁵⁵ bulunmuştur. Bulunan bu sütun kaidelerinin çapları yaklaşık olarak 0.53 m.'dir⁵⁶.

2. 1. 2. 2. 4. Sütunlar

Günümüzde sayı olarak az ve sağlam halde hiç bulunmamasına karşın Roma Dönemi'nde, postament sayısı göz önüne alındığında, toplamda 80 adet sütun yapıyı çevreleyen portiklerde yükseliyor olmalıydı. Erken ve Orta Bizans Dönemleri'nde devşirme malzeme olarak kullanıldıkları için çok az sayıda ele geçen sütunlardan ikisi iki büyük parça⁵⁷ halinde kireç taşı, 3 parça granit ve tam bir yeşil kayaçlı mermerle kaplanmış bir sütundur⁵⁸ (**Lev. 5 - c**). Alandan ele geçen iki sağlam parçanın birleştirilmesi sayesinde hesaplanan bu sütun gövdelerinin ortalama yüksekliği 3.50 m⁵⁹ olup alt çapı 0.50, üst çapı ise 0.45 m dir. Bu sütunun çapı ile altlıkların çapının uyumu portiklere uygun olduğunu göstermektedir (**Lev. 5 - d**).

2. 1. 2. 2. 5. Sütun Başlıkları

Alanda yapılan çalışmalar sonucunda 2 sütun ve bir plaster olmak üzere toplamda 3 başlık ele geçmiştir. Bunlardan⁶⁰ bir tanesi agora içerisinde bulunan şapel içerisinde altar işlevli kullanılmıştır (**Lev. 6 - a**). Bu başlık 0,45 m yüksekliğinde, 0,65 m derinliğinde ve 0,34 m çapındadır. Başlığın sütun ile birleştiği ve gövdesine doğru inen bölgede başlığın etrafını dairesel olarak dönen 8 kenger yaprağı ve onun altında yine başlığı dairesel olarak dönen iç bükey yivli dil motifi bulunmaktadır. Kenger yaprakları kalathosun 0.01 m üzerinde yükselirler. Kenger yapraklarının uç kısımları 4 parmak şeklinde 4 parçadan oluşur. Dil motiflerinin altında ise abaküsün üzerini bir bant şeklinde dönen yumurta ve ok ucu bezemesi yer almaktadır. İkinci⁶¹ sütun başlığında ilki ile aynı özelliklere sahip sadece yüksekliği diğerinden farklı olarak 0,37 m dir. Plaster başlık ise 0,46 m yüksekliğinde 0,50 m genişliğinde ve 0,37 m. oturma haznesine sahiptir. Başlığın üst kısmında yumurta ve ok ucu bandı onun altında dil motifleri ve dil motiflerinin altın ise akhantus yaprakları ile dekore edilmiştir. Dil motiflerinin başlığın köşelerine gelen kısmında palmiye yaprağı motifi hakimdir. Yapraklar oldukça tahribata uğramışlardır⁶².

⁵⁵ A 219.

⁵⁶ Cavalier 2005, 36.

⁵⁷ A 207, 220.

⁵⁸ des Courtil1998, 459.

⁵⁹ des Courtils 2011a, 45.

⁶⁰ A 327.

⁶¹ DEPO02.

⁶² Cavalier 2005, 37.

Yapılan kazılar ve sondajlar sırasında alanda birden çok sütun gövdesi tespit edilmiş olmasına rağmen, hiçbir sütun başlığı ele geçmemiştir. Fakat kazılarda çok sayıda Korinth stilinde 3 yivli akhantus fragmentler ele geçmiştir⁶³. Dolayısıyla büyük ihtimalle sütunların üzerinde ortalama 0,60 m yüksekliğindeki bir Korinth başlığının olması muhtemeldir.

2. 1. 2. 2. 6. Arşitrav/Friz

Bu mimari bütünlüğün parçası arşitrav/friz blokları⁶⁴ 0.60 m. yüksekindedir (**Lev – 6 - b**). Bu iki mimari eleman tek bir bloktan oluşturulmuştur. Blokların genişlikleri birbirinden farklı ebadlardadır. İç yüzlerinde 2 yumuşak geçişli faskia ve bir düz bant bulunan arşitrav bloklarının dış yüzlerinde ise birbirleri ile temas halinde 3 faskia bulunmaktadır (**Lev. 6 - c**). Faskiaların yukarı doğru yükseklikleri artar. Üst kısmında ise daire motifi, onu çevreleyen ince şerit çizgileri ile onun üzerindeki banttandır oluşur. Frizin dış yüzü dış bükey ve düzdür. Taç kısmında yumuşak geçişli talus şeklinde oval bir bant kuşağı yer almaktadır (**Lev. 7 - a**). Frizlerin iç yüzü ise çok basit donanımlandırılmıştır. Bu yumuşak ve düz entablatur parçaları İ.S. geç 1. yy. erken 2. yy'a tarihlenen Sagalassos'taki İonik Apollon Klarios Tapınağının entablatur bloklarıyla benzer özellikler göstermektedir⁶⁵.

2. 1. 2. 2. 7. Sima/Korniş

Arşitrav bloklarının üzerinde ise aslan başlarıyla süslü düz sima korniş blokları bulunmaktadır⁶⁶ (**Lev. 7 - b**). Hiçbir ortak uzunluk ölçüsü olmayan blokların yüksekliği 0.35 m.'dir. (**Lev. 7 - c**). Böylelikle saçak da dahil olmak üzere portikonun ön cephesi ortalama 6.95 m. yüksekindedir (**Lev. 8 – a - b**). Bloklardaki çörtlenler, ağız kısımları tamamen kapalı olduğu için hiçbir su tahliye işine yaramayan sadece görsel amaçlı kullanılan yalancı çörtlenlerdir. Bu sima ve kornişler S. Mr. Priscus'un yaptırdığı ve İ.S. 1. yy. 2. yarısına kesin olarak tarihli olan kentin güney girişini temsil eden Vespasianus Kapısı'nın kornişleri ile karşılaştırılabilir.⁶⁷ Korniş ve simaların büyük bir bölümü Korinth korniş ve konsollarda bezeme dizisi hâkimken, hepsi yaklaşık olarak İ.S. 2. yy. 2. yarısına tarihlenirken, hem Vespasianus Kapısı'ndaki ve hem de Batı Agoradaki kornişle ionik kornişlerdir. Ayrıca dekorlarda ve bezemelerde benzerlik çok yakındır. Kentte bulunan diğer yapılarda ise farklı

⁶³ Cavalier- Courtils 2010, 415.

⁶⁴ A021, 65, 73, 118a 149, 173, 175, 201, 208, 232, 233, 240, 241.

⁶⁵ Cavalier 2005, 40-41. Ayrıca bk.: Strong 1953, 135.;Vandeput 1997, 57.

⁶⁶ A023, 024, 034, 035, 036, 041, 042, 043, 044, 046, 064, 071, 073, 075, 149, 150, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 164a, 174, 197, 199.

⁶⁷ Cavalier 2005, 40 vd.

dekor ve farklı inşa programı gözlemlenmektedir. Bu durum iki bina arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır⁶⁸.

2. 1. 2. 2. 8. Dış Duvar

Portikleri çevreleyen ve bugün neredeyse tamamen yıkılmış olan duvarlar, dışta poligonal (**Lev. 8 – c**) içte ise dikdörtgen kesme taşlardan isodomik şekilde örülmüştür (**Lev. 9 – a**). Yerel kireç taşından kesilmiş, nitelikli taş işçiliğine sahip bu duvarlar ana kaya traşlanarak direkt üzerine oturtulmuştur. Ana kayanın alanda farklı yüksekliklere sahip olması nedeniyle duvarların başlama kotları farklılık göstermektedir. Bu kotlar doğu portiğin güneyinde daha alçakken kuzeyinde daha yüksektir. Agoranın kuzey ve kuzeydoğu kanadında görülen mekan duvarlarında Erken Bizans Dönemi'nde kapsamlı onarımlara gidildiği göze çarpmaktadır.

2. 1. 2. 2. 9. Çatı

Yapının portiklerinin ayakta olmaması nedeniyle çatı sisteminin nasıl olduğu konusunda görüşlerimizi eldeki diğer verilere göre yorumlamak zorundayız. Bu bağlamda eldeki en önemli veri yapının tek sıra ve sadece stylobat üzerinde yükselen sütun dizisine sahip olmasıdır. Bu bize bir dış duvara sahip olan bu yapının tek kırma tipi bir çatıya ⁶⁹sahip olduğunu göstermektedir (**Lev. 9 - b**). Bu bağlamda önemli bir başka veri, tek bloktan oluşan arşitrav ve friz bloklarında yer alan çatının ahşap aksamının ve hatıllarının oturmuş olduğu yuvalardır. Bu yuvalara yerleştirilen ahşap hatıllar, eğimle portiğin arka duvarına oturtulur. Oturtulan bu ahşap hatılların üst bölümü üzerine tuğlaların düzgün bir şekilde yerleştirilmesini sağlamak için ahşap malzemeye kapatılmıştır. Bu yapının üzerine kiremit döşenerek çatı oluşturulmuş olmalıdır.

Portiklerin hepsinde tek kırma çatı tipi uygulanmış ve eğim doğrudan agora meydanına doğru verilmiştir. Bu çatı tipi genelde bağımsız bir özeliğe sahip olarak; birbirlerine eğimli kiremitler dik olarak birleştirilirler. Bu yapının dikdörtgen bir plan özelliğine sahip olması sonucunda tüm portiklerin çatıları birbirleri ile birleşir ve ortaya peristil bir yapı çıkar. Tek bloktan oluşan arşitrav ve friz bloklarında yer alan hatıl yuvaları, portiklerin üzerinde bulunan çatıyı taşıma işlevini yerine getirir.

Yapılan çalışmalar sonucunda alandan oldukça fazla sayıda kiremit parçası ele geçmiştir. Bu açıdan eldeki buluntunun değişik evrelere ait olması nedeniyle yapının orijinal evresine ait bir çıkarım yapmamızı zorlaştırır. Ele geçen bu çeşitli buluntular arasında çatının portiklerin

⁶⁸ Cavalier 2005, 41 vd.

⁶⁹ Coulton 1976, Res. 41.

birleşim noktalarında meydana gelen açıklığı kapamaya yarayan kalypter ve düz bir yapıya sahip olan stroter olarak adlandırılan kiremit parçaları⁷⁰ bulunmaktadır.

2. 1. 2. 2. 10. Döşeme

Agora meydanının kazısının henüz tamamlanmamış olması ve açılan birkaç sondaj çalışması sonucunda da meydanın zemininin ne ile kaplı olduğu kesin bilinmemektedir⁷¹. 2013 yılında yapılan sondajlarda alanın kuzeybatı köşesi ve merkezinde ortaya çıkarılan kireç harçlı sertleştirilmiş bir kaplamanın iklimsel koşullara dayanıklı olmadığı göz önüne alındığında, zeminin taş plakalarla kaplı olma olasılığı yüksek görünmektedir. Portiklerin iç taban döşemesi ise iri teserralı mozaik döşeme ile kaplıdır. Fakat alanın Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren yoğun tahribata uğraması nedeniyle, mozaikler sadece doğu ve güney bölümünde sağlam olarak izlenebilmektedir.

2. 1. 2. 3. Malzeme ve Teknik

Yaptığımız gözlemler üzerine yapıda birbirinden farklı malzeme türlerinin kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Özellikle duvarlarda bölgede yoğun olarak kullanılmış ve yapının geneline hakim yerel kireç taşı ile kireç taşına oranla az sayıda travertin taşı kullanılmıştır. Ayrıca alanı çevreleyen dış duvarın kuzeydoğu köşesinde kum taşı bloklara rastlanmaktadır. Pedestallar, kaideler ve entablatur parçaları yerel kireç taşından, sütunlar ise kireç taşı, granit ve yeşil kayaçlı mermerden yapılmıştır. Stylobat levhalarının en üst kademesi yerel kireç taşı alt iki kademesi ise travertin malzemedendir. Alanda kazının henüz tamamlanmamış olması ve açılan sondajlarda henüz kesin kanıt bulunamaması nedeniyle alan zemininin hangi tür malzemeyle kaplı olduğu anlaşılamamıştır. Portiklerin zemini ise büyük tesserralardan oluşan mozaiklerle kaplıydı.

Agoranın ana bölümlerini oluşturan duvarlarda iki farklı işçilik gözlemlenmektedir. Bu duvarların hemen hemen hepsinde iç kısım dikdörtgen düzgün kesilmiş bloklardan oluşurken dış kısımları poligonel işçilik göstermektedir. Sütunlarda kaideye bağlanmayı sağlayan zıvana delikleri yer almaktadır. Kaide üzerinde yatay ve ince bir akıntı kanalı bulunmaktadır. Bu akıntı kanalı zıvanaya kurşun dökmek içindir.

2. 1. 3. Kuzey Portiko Üzerinde Yer Alan Mekânlar

Yukarıda da belirtildiği üzere avlunun doğusunda 4 mekân yer almaktadır (**Lev. 10 - a**). Fakat bu mekânlar, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren, özellikle alanın bu kanadında yapılan tahribat ve tadilatlar sonucunda Roma Dönemi'de sahip olduğu mimari karakterini

⁷⁰ Özyiğit 1990, 303 – 326.

⁷¹ Dönmez-Erdoğan 2014, 62.

yitirmiştir⁷². Bu nedenle, geriye sadece ön cephe duvarları ve kapı girişleri sağlam kalmıştır. Bu mekânların ön cephesi kuzey portikonun dış duvarı üzerine oturmakta ve direkt agora meydanına açılmaktadır (**Lev. 11 - a**).

Cephenin toplam uzunluğu 60.15 m. ve sağlam duvarların yüksekliği ise 1.45 m.'dir. Portiklerin dış duvarındakilerle benzer, dikdörtgen kesme taşlardan oluşturulmuş duvarların bazı dış kısımlarında, kentin genelinde sevilen ve yoğun olarak rastlanılan, poligonal örgülerin hakim olduğu görülmektedir. Malzeme olarak iki cins taş kullanılmıştır. Bunlardan biri daha erken dönemlerde de alanda kullanılmış olan traverten diğeri ise daha dayanıklı olan yerel kireç taşıdır. Cephesinde mermer plakaların oturacağı aksamlar ve yer yer taşçı işaretleri bulunan duvarların bazı bölümlerinde tamirat izleri izlenmektedir. Zaman içinde tahribata uğrayan bazı noktalara doldurma şeklinde sağlamlaştırma işlemleri uygulanmıştır (**Lev. 12 - a**).

Mekânlara cepheden bakıldığında kapı eşiklerinin batıdan doğuya doğru gidildikçe daha yüksek bir kotta yer aldığı görülmektedir. En batıdaki eşik ile en doğudaki eşik arasında yaklaşık 0.05 m.'lik bir kot farkı bulunmaktadır. Bunun nedeni alanın bu kanadında ana kayanın yazıtlı dikmenin bulunduğu noktadan itibariyle doğudan batıya doğru eğimli olmasıdır.

Mekânların mimari formunda yapılan değişiklikler yapıların boyutları ve işlevleri hakkında veri toplamayı zorlaştırmıştır. Genişliği hakkında tek bilgi sahibi olduğumuz yer Yazıtlı Dikme Anıtı'nın hemen yanında bulunan mekândır (**Lev. 12 - b**). Oda 6.30 m. derinliğinde 10.10 m. genişliğindedir. Bu mekânın duvarları, poligonal işçilikle inşa edilmiş, nitelikli ve tüm cephelerinden formu hakkında bilgi verecek kadar sağlamdır. Çoğu tahribata uğramış olan duvarların en yüksek noktası, arka güney duvar olmakla beraber stylobat seviyesi baz alınarak, 2.80 m.'dir. Mekânın cephe duvarı batı bölümde devam eden mekânların cephe duvarından farklı bir duvar yapısına sahiptir. Bu cephe moloz taşları ve tuğla kırıkları kullanmak suretiyle itinasız şekilde örülmüştür. Bu cephede eşikinin altı moloz taşlarla desteklenerek inşa edilmiş 2.40 m. genişliğinde bir kapı yer almaktadır. Eşik bu haliyle bu cepheye dahil olan diğer eşiklerden yaklaşık 0.10 m. daha yüksek bir kotta yer almaktadır. Eşikinin üzerinde iki mil yatağı ve iki sürgü deliği bulunan kapı büyük ihtimalle stoanın yürüme zemini Bizans Dönemi'nde yükseldiği zaman inşa edilmiş olmalıdır. Agoranın sonradan inşa edilen diğer 2 kapılı giriş kapısında olduğu gibi bu kapı da sövesiz olarak yan

---

⁷²Kökmen - Budak 2012, 53.

duvarlara yaslanır. Dolayısıyla iki benzer işçilik bize kapıların Geç Antik Dönem içerisinde yaklaşık aynı zamanlarda yapılmış olabileceklerini gösterir.

Zemin ana kaya ve Yazıtlı Dikme Anıtı'nın bulunduğu noktadan başlayarak batıya doğru hafif eğimlidir. Mekânın kuzey-güney doğrultulu uzanan kuzey yan duvarı Yazıtlı Dikme Anıtı'nın podyumu üzerinden geçerek cephe duvarının arkasına yaslanır. Duvarın Yazıtlı Dikme Anıtı'nın üzerine yaslanarak geçmesi bize bu yapının yapıldığı dönemde Yazıtlı Dikme Anıtı'nın ait olduğu kültürün artık değerlerini kaybettiğini ve dolayısıyla kentte başka bir kültürün egemen olduğunu göstermektedir (**Lev. 13 - a**). Hellenistik Dönem'de kentteki yapılaşma hakkında çok az veri olduğunu düşündüğümüzde bu duvar büyük bir olasılıkla Roma Döneminde inşa edilmiş olmalıdır⁷³. Bu odanın batısında bulunan diğer 3 odanın ise sadece derinlikleri hakkında bilgimiz mevcuttur. Bu odalardan ikisinin kuzeyinde konumlanan ve kazısı henüz tamamlanmadığı için mimari formları ve işlevleri hakkında henüz kesin bir bilgi sahibi olmadığımız yapılar mevcuttur. Bu yapıların duvarları ilk yapıdakinden farklı olmak üzere yine poligonal işçilikle örülmüş nitelikli duvarlardır ve güney duvarları ön cephe mekânlarının arka duvarını teşkil etmektedir. Böylece mekânların derinlikleri 4.70 m.'dir. Yan duvarların Geç Antik Dönem'de tadilata uğraması nedeniyle ana duvarlar yerine başka bölme duvarlar eklenmiştir. Bu duvarlar bazı yerlerde 2,50 m yüksekliğe kadar sağlam kalmıştır. En batıdaki odanın derinliği ise 4.60 m dir.

2. 1. 4. Su Sistemi

Alanda kullanılan temiz kullanım suyu⁷⁴ ilk olarak kentin yaklaşık 7 kilometre kuzeydoğusunda bulunan bir kaynaktan aquadukt⁷⁵ ile kente ulaşır ve buradan su künkleri vasıtasıyla alanın kuzeydoğu köşesinde bulunan geniş hazneli bir sifona ulaşmaktadır (**Lev. 13 - b**). Bu sifon gelen suyun tazyik gücünü artırarak buradan kuzey ve güney portikolara dağıtmaktadır. Yüksekliği 0,80 m. olan sifon aksam içiçe geçmiş ve aşağı doğru çapları daralan üç ayrı künkten meydana gelmektedir (**Lev. 14 - a**). 0,25 m. uzunluğa sahip en üst aksamı oluşturan künkün çapı 0,14 m. cidar kalınlığı ise 0,01 m.'dir. 0,31 m. uzunluğa sahip ortadaki diğer künkün çapı 0,17 m. ve cidar kalınlığı 0,02 m.'dir. Bu künklerden en alttaki künk ise yere paralel düz bir şekilde devam eder ve dirsek yaparak yukarı doğru döner. Yukarıya doğru döndüğünde diğer künklerle birleşerek ana aksamı oluştururlar. Bu künkün

⁷³ Bu odanın bulunduğu nokta Fransız arkeologlar tarafından kazılmış ve kendilerinden hiçbir kazı raporu, çizim ya da fotoğraf tarafımıza iletilmediğinden mekânın işlevi hakkında yorumumuz sadece yapının mimari özellikleri vasıtasıyla yapacağımız olasılıklarla sınırlı kalacaktır.

⁷⁴ Alan iyi bir su sistemine sahip olmasına rağmen kazı çalışmalarının tamamlanmamış olması nedeniyle bu konu hakkında kesin sonuçlara ulaşılamamıştır.

⁷⁵ Burdy-Lebouteiller 1998.

yüksekliği 0,23 çapı 0,21 cidar kalınlığı ise 0,03 m.'dir. Mekânın güneybatı köşesinde batı duvara yerleştirilmiş ve yukarıya doğru yükselen bir dirsekli künk yer almaktadır. Bu künkün yere paralel kısmı 0,46 m. ve yukarıya doğru dirsek yaparak yükselen bölümü ise 0,41 m.'dir. Büyük olasılıkla sifon aksamla ilişkili olarak agaroya su transferini sağlayan bu bağlantı dirseği 0,17 m. çapında ve 2,5 cidar kalınlığına sahiptir (**Lev. 14 - a**). Mekan içerisinde böylelikle II formlu bir akış sistemi oluşturulmuştur. Bu sistem içinde yatay olarak iki dirsekli sistemi birbirine bağlayan künk batı duvara yakın bir bölümde T formlu bir elemana sahip olmalıdır, zira mekanın hemen güneyinde bulunan çeşme haznesine de bu sistemden su sağlanabilmesi mümkün olmaktadır⁷⁶. Bu künklerin dışında yapının batı duvarını teşkil eden stoanın dış duvarından stoanın içerisine ve buradan agoranın çeşitli yerlerine dağılan beş ayrı künk yer almaktadır (**Lev. 14 - b**). Bu künklerin buldukları yükseklikleri ve çapları birbirinden farklıdır ve yükseklikleri göze alındığında portikonun Roma Dönemi orijinal zemin seviyesinin 0.80 m yüksekliğinde yer almaktadır. Bu bize bu künklerin daha geç bir dönemde alanın dolgu toprakla dolmasından sonra oluşturulmuş bir sisteme ait künkler olduğunu göstermektedir. Sifondan suyu alarak kuzey portikodan devam eden iki künk hattı bulunmaktadır ve bu künk hatları orijinal zemin seviyesinde ilerledikleri için büyük Roma ya da Erken Bizans Döneminin ait künkler olmalıdırlar. Bu künk hatlarından kuzeydeki batıya doğru uzanır ve dirsek künkler ile alanın kuzeyinde bulunan galerilere dağılır (**Lev. 48 - a**) Diğer, güney tarafta devam eden künk ise batıya doğru devam ederek buradan batı portikoya ulaşır. Doğu portikoda da aynı sistem bulunmaktadır. Alanın atık suyu ise stylobat plakalarının altına yerleştirilmiş su künkleri ile doğrudan agora meydanına doğru atılır. Agora meydanına atılan su büyük ihtimal ile en alt stylobatın önünde bulunan bir su oluştundan alanın güneydoğusuna doğru akarak burandan da güney ana kapıdan başlayarak alanı paralel geçen caddenin kenarlarında bulunan yağmur drenaj kanallarına transfer edilmiş olmalıdır.

2. 1. 5. Kapılar

2. 1. 5. 1. Agoraya Giriş Kapıları

Dışardan agoraya girişin sağlandığı bir ana giriş olmak üzere toplam 3 giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar A, B, C, D kapıları olarak adlandırılmışlardır.

2. 1. 5. 1. 1. A, B, C Kapıları

Batı dış duvarın ortasında alana girişi sağlayan ve sadece eşikleri sağlam halde olan 3 kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu kapılar güneyden kuzeye doğru tarafımızca, A, B ve C kapıları olarak adlandırılmıştır (**Lev. 15 - a**). İlk görünüşte burası 3 kapılı bir giriş gibi görünüyor olsa da A ve B kapılarının genişlikleri birbirleriyle eşit olarak 3.20 m dir. C Kapısı ise 1.90 m.

⁷⁶ Mekanın çeşme yapısı ile ortak duvarında söz konusu tali künkün yerleştirilmesi amacıyla geniş bir yuva yer almaktadır.

genişliğindedir. Bu kapı muhtemelen daha geç bir dönemde kullanılmış olmalıdır. İki ucunda mil yatakları, ortalarında sürgü delikleri bulunan kapı eşikleri, sağlam ve yerel kireç taşından yapılmıştır. Eşiklerin derinliği 0.90 m. ve önü yaklaşık 1.20 m. dolgu toprak ile doludur. Bu alanda 2013 yılında yürütülen sondaj çalışması sonucunda eşiklere çıkan herhangi merdiven basamağı tespit edilemediği gibi eşiklerin altında yapının dış duvarının devam ettiği görülmüştür (**Lev. 15 - b**). Bu veriye ek olarak eşiğin altında tamirat yapıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu kapılar muhtemelen daha geç bir dönemde duvarın, kasıtlı veya kasıtsız olarak, yıkılmasıyla buraya inşa edilmişlerdir. Kapıların bulunduğu açının kentin doğusundan gelen caddeyle dik açıyla kesişmemesi bu kanıyı güçlendiren etkilerden birisidir. Eşiklerden en kuzeydeki (C Kapısı) diğer eşiklere göre daha yüksek bir kotta yer almaktadır. Aradaki kot farkı 0.16 m.'dir. Bu eşik muhtemelen daha geç bir dönemde küçültülerek tek kapılı olarak kullanılmıştır.

Yapının orjinal kapısının, doğu portikonun Decumanus ile tam dik açıyla kesiştiği, günümüzde Bizans Dönemi çeşmenin ve dikdörtgen mozaik döşemli yapının bulunduğu yerde olması muhtemeldir⁷⁷. Çeşmenin batısında kalan stylobatın dış duvarının Bizans Dönemi'nde devşirme malzemelerle örölmüş olması bize bu alanın daha önce açık bir yer olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla daha önce burada bir duvar bulunmazken ve yerine propylon benzeri anıtsal bir giriş binası olmalıydı. Olasılıkla doğal felaketler ya da kasıtlı olarak yıkılan giriş binasının kapı eşiklerinin bulunduğu yere Erken Bizans Dönemi'nde duvar örölmüş ve ardından bir çeşme yapısı inşa edilmiş olmalıdır. Bu bağlamda agoraya girişi sağlamak amacıyla günümüzdeki üç kapılı girişin inşa edilmiş olduğu düşünülebilir.

2. 1. 5. 1. 2. D Kapısı

D Kapısı güney portiğin batı köşesine doğru olan uzantıda tiyatro ve Likya Akropolü'nü agoraya bağlayan bir konumda bulunmaktadır. Kapının genişliği 1.70 m.'dir. Kapı büyük oranda tahrip olmasına rağmen sövelerinin bazı parçaları halen yerinde sabit olarak gözlemlenebilmektedir. Bütün parçalar bulunup tek bir söve tamlanamadığı için kapı yüksekliği bilinmemektedir. Kapının lentosu hemen portikonun stylobatları üzerinde yatık bir şekilde durmaktadır. Kapının eşiği muhtemelen Likya Dönemi'ne ait bir mezardan devşirme kullanılmış olmakla beraber altından fazla sayıda künk geçmektedir. Bu künklerin Geç Antik Dönem'de eşik kaldırılarak altından geçirilmiş olması muhtemeldir.

2. 1. 5. 2. Kuzey Mekânlara Giriş Kapıları

Agoranın kuzey portiği üzerinde yer alan mekânlara girişi sağlayan toplam beş kapı bulunmaktadır.

2. 1. 5. 2. 1. 4 No'lu Mekânın Kapısı

En batıdaki 4 no'lu mekânın kapısı büyük oranda tahrip olmuştur (**Lev. 16 - a**). Kapının batı sövesi kısmen sağlam olarak yerinde insitu konumunda bulunmakla beraber doğu sövesi eşiğin hemen önüne yıkılmış olarak bulunmuştur. Söveler faskialı olup iki parçanın birleştirilmesi sonucunda toplam yüksekliği 2.50 m. olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda 3 nolu mekânın önünde bulunan bir lentonun yüksekliğinin 0.0 m. olmasıyla birlikte bir kapının yüksekliği 2.90 m. olarak ölçülmüştür. Sövelerin genişlikleri 0.41 m dir (**Lev. 16 - b**). Sövelerin genişliklerinin ve tam yerlerinin bilinmesiyle beraber kapı genişliği 1.60 m. olarak belirlenmiştir. Sövelerin iç kısımlarında kapının içten kapatıldıktan sonra ahşap bir hatıl yardımıyla kilitli kalmasını sağlayacak yuvalar yer almaktadır (**Lev. 16 - c**). Sövelere ait bir lento tespit edilmemiş olsa da yan mekânlarda benzer kapı mimarisi hâkim olduğu için var olan lento blokları ile aynı yapıda olması gereklidir. Kapı eşiği büyük oranda sağlam halde ve 1 metre derinliğindedir. Eşiğin yüksekliği krepis basamaklarının alt iki kademesi ile eşit olarak 0.27 m dir.

2. 1. 5. 2. 2. 5 No'lu Mekânın Kapısı

Bu mekânın kapısı da 5 nolu kapıyla aynı özellikleri göstermektedir (**Lev. 17 - a**). Kapı lentosu dâhil olmak üzere yoğun tahribata uğramıştır. Kapı genişliği 1.37 m. dir. Duvar yüksekliğine kadar korunmuş, ve iç kısımlarında kapının içten kapatıldıktan sonra ahşap bir hatıl yardımıyla kilitli kalmasını sağlayacak yuvalar yer alan söveler 0.41 m. genişliğinde olup ön yüzlerinde faskialar bulunmaktadır. Kapı eşiği korunmuş, 0.90 m. derinliğinde ve iki ayrı bloktan oluşmaktadır. Eşik üzerinde mil oyukları gözlemlenmektedir.

2. 1. 5. 2. 3. 6 No'lu Mekânın Kapısı

Bu kapı 5 nolu mekânın hemen yan tarafında konumlanan mekânın kapısını teşkil etmektedir (**Lev. 17 - b**). Kapı yoğun tahribata uğramıştır ve geriye sağlam olarak sadece eşiği ve sol sövesinin 0.50 m.'lik bir parçası kalmıştır. Kapının genişliği 1.60 m.'dir. Kapının 0.60 m. genişliğindeki sövesi aslında 3 faskialı bir arşitrav bloğundan devşirilmiştir ve yan yüzlerinde soffit bezemesi bulunmaktadır Kapı eşiği 3 ayrı bloktan meydana gelmektedir. Üzerinde sürgü ve mil yatakları bulunan ve yerel kireç taşından ayrı bloktan oluşturulan eşik 1.00 m. derinliğindedir. Eşiğin yüksekliği diğer eşiklerle eşit olarak 0.27 m dir. Bu kapının yan

duvarları 1.40 m dir. Üzerindeki onarımlara bakıldığında büyük ihtimalle yoğun tahribata uğradıktan sonra devşirme malzemelerle yeniden inşa edilmiştir.

2. 1. 5. 2. 4. 7 No'lu Mekânın Kapısı (Şarap Dükkânı)

Bu mekânın kapısı da 6 No'lu mekânın kapısı ile aynı özellikleri göstermektedir (**Lev. 17 - c**). Kapıdan geriye sadece 1.45 m.'lik sağlam cephe duvarı ile eşit yükseklikte kalan söve parçaları ve eşik günümüze değin korunmuştur. Kapının genişliği 1.30 m dir. Kapının söveleri 3 nolu mekânın söveleri gibi başka bir yapıdan sökülmüş, ön yüzleri 3 faskialı ve yan yüzleri soffit bezemeli arşitrav bloklarından meydana gelmektedir. (**Lev. 18 – a - b**). Kapının eşiği 0.75 m derinliğinde yerel kireç taşından tek parça blok halindedir. Kapının lentosu dor düzeninde olup iki parça halinde kapının önünde bulunmaktadır (**Lev. 18 - c**).

2. 1. 5. 2. 5. 8 No'lu Mekânın Kapısı

Bu kapı Yazıtlı Dikme Anıtı'nın hemen batısında 4 nolu mekânın doğusundaki mekânın kapısını teşkil etmektedir (**Lev. 19 - a**). Kapı yoğun tahribata uğramış ve geriye sadece üzerinde hiçbir bezeme bulunmayan, basit işlevli kullanılmış 0.50 m.'lik bir söve parçası ile altı küçük moloz taşlarla desteklenmiş eşik sağlam halde bulunmaktadır. Kapının genişliği 2.38 m.'dir. Üzerinde sürgü, mil yatakları bulunan ve yerel kireç taşın malzemedan meydana getirilmiştir. Eşiğin yüksekliği 0.42 m, derinliği ise 0.78 m dir.

2. 1. 5. 2. 6. Değerlendirme

Kapılar üzerinde yapılan gözlemler sonucunda, A ve B kapılarının beşik kemer sisteminde inşa edilmiş olduğu tespit edilmiştir. Özellikle kapıların doğu kısmında dizili halde bulunan altı adet kilit taşı bu tespiti doğrulamaktadır. Fakat bu kapı agoranın ilk inşasında değil daha geç bir dönemde inşa edilen bir kapıdır. Çünkü bu alanda tarafımızca yürütülen sondaj çalışması sonucunda eşiklere çıkan hiçbir merdiven basamağı tespit edilemediği gibi eşiklerin altında yapının dış duvarının devam ettiği görülmüştür. Bu veriye ek olarak eşiğin altında tamirat yapıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, bu kapılar muhtemelen daha geç dönemde duvarın, kasıtlı veya kasıtsız olarak, yıkılmasıyla buraya inşa edilmişlerdir. Kapıların bulunduğu açının kentin doğusundan gelen caddeyle dik açıyla kesişmemesi bu kanıyı güçlendiren etkilere birisidir. Eşiklerden en kuzeydeki (C Kapısı) diğer eşiklere göre daha yüksek bir kotta yer almaktadır. Aradaki kot farkı 0.16 m.'dir. Bu eşik muhtemelen daha geç bir dönemde küçültülerek tek kapılı olarak kullanılmıştır.

Yapının orijinal kapısının, doğu portikonun Decumanus ile tam dik açıyla kesiştiği, günümüzde Bizans Dönemi çeşmenin ve dikdörtgen mozaik döşemli yapının bulunduğu yerde

olması muhtemeldir⁷⁸. Çeşmenin batısında kalan stylobatın dış duvarının Bizans Dönemi'nde devşirme malzemelerle örülmüş olması bize bu alanın daha önce açık bir yer olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla daha önce burada bir duvar yoktu ve yerine bir giriş binası olmalıydı. Olasılıkla doğal felaketler ya da kasıtlı olarak yıkılan giriş binasının kapı eşiklerinin bulunduğu yere Erken Bizans Dönemi'nde duvar örülmüş ve ardından bir çeşme yapısı inşa edilmiş olmalıdır. Bu bağlamda kente girişi sağlamak amacıyla günümüzdeki iki kapılı girişin inşa edilmiş olduğu düşünülebilir.

Bina 6.95 X 12.80 m. boyutlarında dikdörtgen bir mekânı teşkil etmekte ve ortalama 10 m. genişliğinde bir caddeye açılmaktadır ki, bu cadde Batı Agorayı Yukarı Agoraya bağlamaktadır. Binadan geriye sadece stylobat blokları sağlam kalmıştır. Bu stylobat bloklarının caddeyle dik açıyla kesişen doğu kısmındaki blokların bir hayli aşınmış olması her gün binlerce insanın buradan geçtiğine işaret etmektedir. Fakat büyük olasılıkla, dikdörtgen yapının caddeye açılan doğu kısmında orta kısımdaki diğerlerine göre daha geniş olmak suretiyle 3 kapı yer almış olmalıdır. Bu giriş salonunun önünde ise muhtemelen bu yapıya girişi sağlayan üzeri kemerli 3 açıklık yer almış olmalıdır. Böylelikle uzayan giriş binasının kentin doğusundan gelen portiklerle bağlantısı güçlenmektedir. Portiklerden gelenler ilk olarak kemerli alandan geçer ve ardından buradan basamaklarla yukarı çıkarak asıl dikdörtgen formlu ana salona girerler ve buradaki kapılardan geçerek agoraya ulaşırlardı. Böyle bir giriş binasının benzerini biz Side Agorasından bilmekteyiz⁷⁹. Fakat burada bu yapıyla ilgili hiçbir mimari parçaya rastlanmadığı gibi, modern yolu kesmemek için araştırmalarımızı doğruya doğru genişletme imkânımız olmamıştır.

Kuzey bölümde yer alan dükkânların kapılarının hepsinin eşikleri sadece 5 nolu kapı haricinde yapının ilk inşasına aittir ve 4 ve 5 nolu kapıların insitu halinde bulunan düz faskialı söveleri ile 7 nolu odanın önünde bulunan faskialı lento sayesinde 4 kapının da İon düzeninde inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Fakat 4 ve 5 nolu kapılar haricindeki 6 ve 7 nolu kapılarda söve olarak yan yüzlerinde soffit bezemeleri bulunan 3 faskialı arşitrav bloklarının kullanılmış olması, aynı zamanda sövlerin dayandığı duvar bloklarının üzerinde tamirat izlerinin de olması ile orijinal kapılar olmadığı tespit edilmiştir. Bu kapılar büyük ihtimalle bir yıkımdan sonra geç dönemde inşa edilmiş olmalıdırlar. 8 nolu kapı ise diğer kapıların hepsinden daha geç bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır. Çünkü bu kapının eşiği diğer kapılardan yaklaşık 0.13 m daha yüksekte ve eşiğinin altında onarıldığını gösteren

---

⁷⁹ Mansel vd. 1956, 6.

moloz taş destekleri bulunmaktadır. Ayrıca kapının söveleri basit düz bezemesiz bloklardan oluşmaktadır.

Yapılan gözlemler sonucunda kapıların genelinde çift kanatlı ahşap kapı sisteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanım özellikle kuzey bölümde yer alan dükkânlarda açıkça gözlemlenmektedir. Korunmuş eşik taşları üzerindeki ve ele geçen lento bloklarının her iki tarafında yer alan yuvaların varlığı mil sisteminin kullanıldığını ispatlamaktadır. Ayrıca kuzey bölümdeki 1 ve 2 nolu dükkânlardan ele geçen sövelerin yanlarında bulunan oyuklar kapıların kapatıldıktan sonra demir aksamlarla içten kilitlendiğini göstermektedir.

2. 1. 6. Pencereler

Yapıyı çevreleyen duvarların neredeyse tamamının yıkılmış olması nedeniyle yapının pencerelerinin nasıl olduğu hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

2. 1. 7. Yeniden Kurma

Yapının ana girişi, Dokumanus ile tam kesişme noktasıyla olan ve günümüzde geç dönem bir çeşmenin bulunduğu alandan olmalıdır. Bu girişin haricinde güneyde tiyatro ve Likya Akropolü'ne açılan, kuzeybatıda ise Batı Kiliseye açılan iki küçük kapıdan alana giriş sağlanmış olmalıydı.

Portiklere ait ve toplam yüksekliği 0,96 m lik 3 kademeli stylobat bloklarının üzerinde 2 adet pedestal kuzey portikte insitu olarak bulunmaktadır. Bu iki pedestal arasındaki mesafe 1.70 m olarak ölçülmüştür. Dolayısıyla pedestalların 0.70 m lik genişlikleri ile aralarındaki mesafeyi yapının iç styobatinin toplam uzunluğu ile oranlandığında bir portik üzerine 22 toplamda ise 84 pedestal portiklerin üzerinde yükseliyor olmalıydı. Bu pedestallar 0.60 m yüksekliğinde, yine onların üzerinde bulunan sütun kaideleri 0,35 m sütunlar 3.50 m olası başlıklar 0,60 m arşitrav-friz blokları 0,60 m ve sima-korniş blokları ise 0.35 m yüksekliğindedir. Böylelikle bütün mimari parçaları üst üste koyduğumuzda cephesinin toplam yüksekliği 6.95 m olarak hesaplanmaktadır (**Lev. 19 - b**). Portiklerin zemini iri teserra taşlarıyla döşenmiş mozaiklerle kaplıdır. Agora meydanının ne tür bir malzeme ile kaplı olduğu kesin olarak tespit edilememiştir.

2. 1. 8. Değerlendirme

Bütün bu veriler ışığında alanın Roma Dönemi'ndeki işlevi ve ilk inşası hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak gerekir. Öncelikle alan hangi işlevle kullanılmıştır? Alanı gezmiş birçok gezgin ve alanda bilimsel çalışmalar yapmış birçok bilimadamı alanı genelde Roma

Agorası⁸⁰ olarak tanımlamışlardır. Alanı agora olarak tanımlamalarının en önemli nedeni alanda konumlanan ve İ.Ö. 400⁸¹ yılları civarına tarihlenen Yazıtlı Dikme Anıtı'dır. Bu dikmenin üzerinde "Deniz Avrupa'yı Asya'dan ayıralı beri henüz lyklerden hiç kimse , agoranın surlarına on iki tanrı steline benzer, zaferlerini dile getiren bir anıt dikemedi" şeklinde yazmaktadır⁸². Bu nedenle dikmenin bulunduğu alanın Roma Dönemi'nde de agora olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Yapının formunun geleneksel agora mimarisi ile benzer özellikler göstermesi de bu düşünceyi desteklemektedir. Ancak bu tanımlama hep yüzeysel kalmış ve araştırmacılar alanın ticari ya da bir politik propagantist yaklaşımların sergilendiği ve dini ritüellerin uygulandığı devlet agorası olması gibi tam işlevi hakkında kesin yargılarda bulunmamışlardır⁸³. Her iki alanın da genellikle portikolarla çevrili bir halk meydanı olması ve bu portikolarının arkasında dükkânların bulunabilmesi ve ayrıca bu alanların birbirinden ayırmaksızın agora olarak adlandırılması nedeniyle ticari ve sivil agoralar arasında ayırım yapmak oldukça zordur⁸⁴. Bu sorunun cevabını vermek için alanın mimari yapısı ve kent içerisindeki diğer yapılarla ilişkisine bakmak gerekir. Bildiğimiz üzere alan dört tarafı portiklerle çevrili ve yaklaşık kare formlu bir yapıda olmakla beraber sadece kuzey kanadında işlevi Roma Dönemi'nde belirsiz mekanlara sahiptir. Bu mekanların işlevi alanın niceliği ve niteliği hakkında değerlendirmelerde bulunmak için çok önemli olsalar da Geç Antik Dönemden itibaren değişikliğe uğratıldıkları için ne mimari yapısı ne de buluntuları ile bize alanın Roma Dönemi'ndeki kesin işlevini çözümlenmeye yarayacak bir bilgi sunmamaktadır. Bu galeriler büyük bir olasılıkla ekonomik işlevli dükkânlar silsilesi olmamalıdır. Çünkü kentin doğusunda iki agora⁸⁵ daha vardır ve bu agoralar, portiklerinin arkasındaki ve önündeki kolonadlı caddenin⁸⁶ üzerindeki dükkânlar ile ticari bir merkez konumundadır. Bu ticari merkezin bulunduğu portikolu cadde direkt olarak işlevini belirlemeye çalıştığımız alanın girişine açılır. Bu bağlamda, alanın Roma Dönemi'nde ticari bir işleve sahip olma olasılığı çok azalmaktadır. Biz bazı kentlerde iki ticari agora olduğunu bilmekteyiz. Fakat bu kentlerde ikinci ticari fonksiyonlu agoralar genelde liman yakınlarına

⁸⁰ Tritsch 1942, 40; Ch. Fellows bu alanı "burial - place of kings" kralların gömüldüğü yer olarak adlandırmıştır. Bk.: Travels, 340; Marksteiner 2010, 67; Courtils 2001, 48.

⁸¹ Courtils 2003, 49 - 50, Tritsch 1942, 41.

⁸² TL, 44; bkz. Bosquet 1992; Marksteiner 2010, 67-68. Courtils 2003, 53.

⁸³ Eski Yunan'da her türlü ticari faaliyetin insanlar üzerinde moral bozucu etki yarattığı düşünülmektedir. Bu bağlamda Xenophon ve Aristotale ticari ve politik eylemlerin birbirinden farklı iki agora'da yapılması gerektiğini savunurlar. Bk.: Coulton 1976, 174; Ayrıca bkz.: Arist. Pol. 1331a.

⁸⁴ Coulton 1976, 176.

⁸⁵ İlk defa 1999 yılında fark edilmiş bu alanın hemen güney alt seviyelerinde henüz üzerinde araştırma yapılmamış başka bir agora (aşağı agora) yer aldığı için "yukarı agora" olarak adlandırılmaktadır. Bk.: Cavallier-Courtils, 2010, 415.

⁸⁶ Arkeolojik ve yazılı verilere göre Kolonadlı caddeler genelde ticari dükkânların bulunduğu yerler ile ilişkilendirilir. Ayrıca bk.: Coulton 1976, 177.

yapılan ve gemilerle gelen malların satıldığı liman agoralardır. Batı Agora'nın yakınlarında deniz ve dolayısıyla liman olmadığı için böyle bir ihtimalin olması imkânsızdır. Ayrıca dini politik ve ticari işlevlere sahip agoraların zaman içerisinde tüm bu işlevleri bir arada kaldırmamasının zorluğu sonucunda ticaret için ayrı bir agoranın zorunlu bir hale geldiğini bilmekteyiz⁸⁷.

Dolayısıyla, burasının ticari faaliyetlerden uzak bir devlet agorası olduğu en büyük olasılıktır. Alan Klasik Dönem'den itibaren Dynastlar'ın etkileyici mezarlarının bulunduğu bir kült merkezi konumundadır⁸⁸ ve bu Yazıtlı Dikme Anıtı üzerindeki Yunanca yazıtta anılan "12 Tanrılar Agorası" ifadesi ile açıkça ortaya konmaktadır. Hellenistik Dönem ile beraber yerel kültürel değerlerde değişime uğraması sebebiyle erken kültür öğelerinin yerine yeni değerlerin inşa edilmiş olsa da erken Likya kültürü öğelerine zarar verilmemiştir. Alanda yapılan çalışmalar sırasında ele geçen ve İ.S. 81-84 yılları arasına tarihlenen bir yazıtta agora yakınına yaptırılan bir bouleuteriondan⁸⁹ bahsedilmektedir. Bouleuterionların yönetim ile ilgili yapılar olduğunu ve genelde diğer kamu yapıları gibi agoraların çevresine inşa edildiklerini birçok örnek ve kaynaktan bilmekteyiz. Bu bağlamda alan Roma Dönemi'nde dini, politik ve kültürel unsurların ağırlıkta olduğu bir devlet agorası olmalıdır. Biz birçok kentte birden fazla agora yapısının bulunduğunu ve bu agoralardan birinin ticari diğerinin ise ticari faaliyetlerden uzak devlet agorası olduğunu örneğin Milet⁹⁰ ve Efes gibi çok sayıda kent örneğinden bilmekteyiz.

Bu düzgün planlı ve yaklaşık kare formlu dikdörtgen yapılar, agoraların mimari gelişim süreci içerisinde forumların prototipini temsil etmektedirler ve bu tipte düzgün planlı ve dört tarafı tamamen kapalı agora örneklerine Likya Bölgesi'nde de rastlayamamaktayız. Bu agoralar Likya Bölgesi için ünik örnekler sayılmaktadır. Çevre bölgelere baktığımızda işlevsel açıdan farklı olmasına rağmen planlama açısından oldukça benzer yapılarla hem Pamfilya hem de Psidia kentlerinde karşılaşmaktayız. Pamfilya'da Perge (**Lev. 20 - a**), Side (**Lev. 20 - b**) ve kentlerindeki agoralarda dört tarafı portiklerle çevrili ve tamamen dışa kapalı bir form teşkil etmektedirler. Yalnızca tek önemli fark bu iki agoranın çevresi tamamen dükkân ve atölyelerle çevrili ve aynı zamanda Side ve Perge agoralarının meydanı ortasında yuvarlak

⁸⁷ Ward-Perkins 1993, 884. Ayrıca bk.: Von Gerkan 1924, 104; Martin 1951, 274 vdd.

⁸⁸ Boschardt 2013, 6.

⁸⁹ Bk.. dipnot 18.

⁹⁰ Wycherley 1942, 23 Res. 2.

yapıların bulunuyor olmasıdır⁹¹. Yapının Side ve Perge agoralarıyla olan bir başka benzer yönü ise Korinth düzeninde inşa edilmiş olmasıdır.

Batı Agora'ya benzer bir başka mimari yapı ise yine Perge Kenti'nde bulunan ve "Peristylli Yapı I"⁹² olarak adlandırılan dört tarafı portiklerle çevrili, güney ve batı portiklerin arkasında mekanların yer aldığı yapıdır. Yapının işlevinin ne olduğu konusu üzerine yapılan araştırmalardan tam bir sonuç elde edilememesine rağmen, Hellenistik Dönem agoralarıyla olan benzerlikleri nedeniyle ticari bir agora olabileceği düşünülmektedir⁹³.

Bütün bu veriler ışığında alanı tipolojik açıdan incelediğimizde; dört tarafı portiklerle çevrili, sadece kuzey kanadında mekânlar yer alan kare formulu bu alanın, ilk defa Geç Hellenistik Dönem'de hippodamik kent planlamacılığı dâhilinde⁹⁴ İonya⁹⁵ kentlerinde ortaya çıkan ve daha sonra Roma Dönemi'nde dışa tamamen kapalı bir yapıya⁹⁶ bürünen "İon Agorası"⁹⁷ tipine girdiğini söyleyebiliriz⁹⁸. Bu tip agoraların İ.S. 2. yy'dan itibaren küçük Asya kentlerinin çoğunda popüler olduğunu⁹⁹ ve en yakın benzerlerinin Pamphylia, Pisidia ve İonya şehirlerinde bulunduğunu¹⁰⁰ görüyoruz.

2. 1. 9. Tarihleme

Sonuç olarak alanın tarihlendirilmesi için elimizde önemli veriler bulunmaktadır. Bu verilerden en önemlisi L. Robert'in yayınında bahsetmiş olduğu ve P. Demarge döneminde

⁹¹ Side ve Perge agoraları aslında birer macellumdur. Macellumlar öncelikli olarak balık olmak üzere her türlü et ürünü, sebze, meyve ve lüks ürünlerin alınıp satıldığı alanlardır ve genelde macellumlarda meydanın tam ortasında dini işleve sahip tholoslar bulunmakta ve bu özellikleriyle ticari agoralardan ayrılmaktadırlar. Macellumlarla ilgili geniş bilgi için bkz.: Atik 2002; Atik 2003, 45-54. Bu yapı formu Roma mimarisinde aslen M.Ö. 3. yy'ın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve M.S. 1 yy. boyunca diğer bölgelerde uygulanmış, M.S. 2. Yy.'dan sonra da, İmparatorluğun Yunanistan, Küçük Asia, Hispania, Provincia Arabia ve Gallia bölgelerindeki kentlerde uygulanmaya başlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Özdizbay 2008, 117-118.

⁹² Abbasoğlu – Martini 1998, Res. 55.

⁹³ Yapı hakkında geniş bilgi için bkz.: Abbasoğlu – Martini 1998; Martini 2003, 65-70; Özdizbay 2008b, 850.

⁹⁴ Wycherley, 1993, 49.

⁹⁵ Pausanias I, 17, 1-2 'de agoraları düzenli ve düzensiz agoralar olarak iki sınıfa ayırmaktadır. Düzensiz agoralar Yunan anakarasında ortaya çıkan ve hiçbir plan gözetmeden dağınık halde inşaa edilen agoralar iken, düzenli agoralar ise İyonya bölgesinde ortaya çıkmış ve belirli bir kent planı dâhilinde stoaların birbirine 90 derecelik açıyla dik olarak birleştiği agoralar olarak yorumlamaktadır. Ayrıca bkz; Vanderpool, 1974, 308-310; Bingöl, 1988, 51; Wycherley, 1962, 69-78.

⁹⁶ Coulton 1976, 173-74; Russel, 1968, s. 21.

⁹⁷ Waelkens 1989, 81-82. Bu tip agoralar için ayrıca, "yeni tip agora", "düzenli agora", "peristyla agora" ve "tetragonos agora" gibi farklı tipolojik sıfatlar kullanılmaktadır. Ayrıca bkz; Bingöl 1988, 51; Wycherley, 1962, 69-78; Knackfuss 1924, Res. 40.

⁹⁸ İ.Ö. 2. bin saraylarının iç avlularının formunu yakalayan ve alanın dört tarafının sütunlu galerilerle çevrelendiği bu tipin bilinen en erken örneklerinden biri İ.Ö. 325 civarına tarihlenen Atina Agorası'ndaki Peristilli Yapı'dır. Bkz.: Thompson 1950, 321, Res. 1; Coulton 1676, 220-21 Res. 53; Shear 1937, 354.

⁹⁹ Waelkens 1989, 81-82.

¹⁰⁰ Perge (Lanckoronski I, s. 44), Side (Mansel vd. 1956, 7 Res. 141), Sagallassos (Lanckoronski II, 189 planda G) ve Efes 'te ki agoralar dört tarafı portiklerle çevrili, kare planlı ve dışa tamamen kapalı agoralardır.

agorada yapılan çalışmalar sırasında ele geçen yazıttır¹⁰¹. Bu yazıtta; “ Likya Valisi C. C. Fronto'nun agoraya bir bouleuterion inşa ettirdiği” yazmaktadır. Bu valinin Likya'da İ.S. 81-84 yılları arasında görev yapmış olması nedeniyle Roma Dönemi'ndeki agoranın İ.S 81-84 yıllarından önce var olduğu ortaya çıkmaktadır.

Elimizdeki diğer bir veri de yapının ele geçen ve tarihlenebilen entablatür parçalarıdır. L. Cavalier bu parçalar üzerinde yaptığı araştırmalarda entablatür parçalarının İ.S. 68-69 tarihlerinde Mr. Priscus tarafından ana girişine inşa ettirilmiş olan 3 kemerli giriş kapısının entablatür parçalarıyla yakın benzerliği nedeniyle İ.S. geç 1. yy ya da erken 2. yy.'a tarihlendirmektedir¹⁰². Ayrıca kuzey portiğin arkasına açılan mekanlarda yapılan kazı çalışmaları sonucunda ana kayaya kadar inilmiş ve buradan ele geçen homojen bir katmandan İ.S. 1. yy.' a tarihlenen seramikler alanı tarihlemede önemlidir¹⁰³. Tarihleymeye yönelik elimizdeki son veri ise yapının tipolojisidir. Bu tarz kare, dikdörtgen ve aynı zamanda dışa tamamen kapalı agoralar birçok Doğu Roma Eyaleti'nde yaklaşık olarak İ.S. 2. yy.'ın başı itibariyle inşa edilmeye başlanmıştır¹⁰⁴. Bu bağlamda Roma Dönemi yapısı Flaviuslar Dönemi içerisinde İ.S. 60-80 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır.

2. 2. Bizans Dönemi

Klasik Dönem'deki gücünün Hellenistik ve Roma Dönemi'nde zayıfladığı kent, Hıristiyanlık Dönemi'yle birlikte eski refahına yeniden kavuşmuştur¹⁰⁵. Kent, özellikle Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde ekonomik olarak oldukça gelişmiştir ki, bu gelişim kentin geniş alanına yayılan birçok mimari yapı ve arkeolojik kazılardan ele geçen nitelikli buluntularla kendisini göstermektedir.

Bu dönemde özellikle iki tip yeni mimari unsur ortaya çıkmıştır¹⁰⁶. Bunlardan ilki Likya Akropolü'nde konumlanan villa boyutunda konutlar, diğeri ise kentin bir psikoposluk merkezi olmasını sağlayan kiliseleridir. Toplamda 5 büyük boyutlu kilise ve 2 küçük şapel kentin en önemli noktalarında konumlanmaktadır. Ayrıca Roma Dönemi'nden kalma çoğu yapıda mimari değişikliğe gidilmiş ve yapılar bu dönemde eski işlevleri dışında kullanılmışlardır.

Erken Hıristiyanlık Dönemi'ndeki bu gelişmelere karşın kentin büyük yapıları 6. yy.'daki büyük bir deprem ile çok büyük hasar görmüş ve ardından İ.S. 7. yüzyıl sonlarındaki Arap

¹⁰¹ Robert 1951, 254.

¹⁰² Cavallier- Courtils, 2010, 415.

¹⁰³ Des Courtils vd. 2005, 284.

¹⁰⁴ Waelkens 1989, 81 vd.

¹⁰⁵ des Courtils 2001, 164 vdd.

¹⁰⁶ des Courtils 2001,164 vdd.

akınlarından sonra terk edilmiştir¹⁰⁷. Orta Hıristiyanlık Dönemi'nde yeniden iskân gören kent eski gücünde değildir. Bu dönemde çok niteliksiz basit mekânlar kentin farklı bölgelerinde görülmesine rağmen, dönem arkeolojik buluntu anlamında çok fakirdir.

Kentin diğer yapılarında olduğu gibi Batı Agora'da bu yeni sürecin getirdiği değişikliklerden etkilenecek mimari ve işlevsel yapısında önemli değişiklikler geçirmiştir. Alanın neredeyse tüm noktalarında Erken ve Orta Hıristiyanlık Dönemi'ne ait izleri sürmek mümkündür. Bu dönemdeki en önemli değişiklik agora meydanına ve batısına inşaa edilen iki kilise ile bir şapelden meydana gelen dini bir komplekstir¹⁰⁸. Alanın kuzey kanadında bulunan Roma Dönemi galerilerin orijinal mimari yapıları değiştirilerek yeniden oluşturulmuş işlik ve dükkânlar, doğu kanadında bulunan bir çeşme ve geneline dağılmış niteliksiz yapılar alanda gözlemlenen bu döneme ait diğer değişikliklerdir.

2. 2. 1. Dini Kompleks

Roma Dönemi'nin sona ermesiyle dini ve kültürel anlamda köklü değişiklikler içerisine giren kentte bu zamansal ve düşünsel değişimin mekâna yansıdığı en önemli noktalardan birisi Ksanthos Batı Agorası'dır. Bu bağlamda eski kültürel unsurların bastırılarak yerlerine yenilerinin benimsenmesi amacıyla, geçmiş dönemlerde dini ve politik propagandaların yapılmış olduğu bu alan üzerine bir orta boyutlu kilise ve şapel ile alanın batı'sına, kentin doğusundaki kilise¹⁰⁹ ile aynı boyutlardaki başka bir kiliseden meydana gelen dini bir Kompleks¹¹⁰ kurulmuştur.

2. 2. 1. 1. Agora Kilisesi

Bu yapılar kümesinin güneybatı köşesinde bulunan ve 1954-1956 yıllarındaki kazı çalışmaları sonrasında gün yüzüne çıkartılan kilise binası¹¹¹ agoranın güney portikosu boyunca uzanmaktadır¹¹² (**Lev. 21 - a**). Mekânsal boyutta küçük bir alanı kapsayan yapı, 10.75 m. uzunluğunda ve 6.50 m. genişliğindedir. Uzunluğu genişliğinin iki katına denk gelen yapı, bu özelliğiyle tipik İ.S. 4 ve 6. yüzyıllar arasına tarihlenen bazilikalara benzemektedir¹¹³. Bu geleneksel plana sahip¹¹⁴ yapı 1 apsis, 1 nartex ve 3 nef sahiptir.

¹⁰⁷des Courtils 2001, 164 vdd.

¹⁰⁸Maniere - Leveque 2013, 86.

¹⁰⁹Ayrıntılı bilgi için bk.: des courtils 1998, 467.

¹¹⁰Maniere - Leveque 2013, 86.

¹¹¹Maniere - Leveque 2013, 86, Res. 114-116.

¹¹²Maniere - Leveque 2013, 86.

¹¹³des Courtils 1998, 459.

¹¹⁴Maniere - Leveque 2013, 86.

Sadece tek bir merkezi kapısı olan yapının nartexi 3.65 m. uzunluğundadır. Blokların üzerinde bulunan eşikte iki mil yatağının bulunması iki kapılı olduğunun göstergesidir. Nartexe açılan naos çok geniş ve donanımlıdır. Dört adet sütun ile diğer neflerden ayrılan bu naos 6.00 m. X 9.50 m. boyutlarındadır. Yapının diğer nefleri ise 2.37 m. genişliğindedir. Yapının apsisi 2.40 m. yarıçapında ve bu apsisi çevreleyen dış duvarın kalınlığı 0.85 m.'dir. Apsiste synthronon bulunmaktadır. Synthrononun duvar kalınlığı 0.30 m. duvar yüksekliği ise 0.40 m.'dir. Synthronon ile ana odanın duvarları arasında kalan dar bölüm doğu yönünde 3.40 m. uzunluğundadır. Bu bölüm muhtemelen sunak olarak kullanılmış olmalıdır ¹¹⁵. Yapıda yoğun devşirme malzeme kullanılmıştır. Kullanılan bu devşirme malzemelerden sütunlar agoranın portikosundan alınmış olmalıdır çünkü agoranın portikosunda kullanılan sütunlarda aynı özellikte yeşil kayaçlı mermerle kaplanmış Korinth tipindedirler¹¹⁶.

Kilisenin duvarları aşırı derecede tahribata uğramıştır. Korunmuş duvar yüksekliği 0.60 m. duvar kalınlığı ise 0.75 m.'dir. İki sıra irili ufaklı taşlardan ve arasına yoğun harç malzeme uygulamasıyla oluşturulmuş bu duvarlarda sipolyen malzemeye yoğun olarak rastlanmaktadır.

Kilisenin girişi doğrudan nartexteki batı kapıdan olduğu için agoranın merdivenlerinin son iki basamağının kuzey bitimine iki basamak eklenmiştir. Girişin hemen kuzeyinde üstü açık kavisli duvarı olan bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm daha geç bir dönemde yapılmış olmalıdır. Burası muhtemelen daha önce kuzey odaya açılan caddeye ait bir açık alan işlevi görmektedir. Duvarın temelini içine alan kavisli alanın inşa edilmesinden sonra güney portikodan kuzey odaya ulaşım yapılamamıştır ve merdivenler nartexe dâhil olmuştur. Buradan doğrudan güney koridora ulaşılmıştır. Nartexi geçmeden eşik kanıtı bulunmaktadır. Kuzey koridora muhtemelen doğu duvardaki kapıdan nartexten giriliyordu. Burası geç dönem mezarlarının burada konumlanmasıyla yıkıma uğramıştır. Son olarak kuzey koridor kilisenin kuzeyindeki bütün odalara açılıyordu. En batıdaki iki oda bir ya da iki ulaşımına sahipken ve son odaya sadece orta bölümünden ulaşılabilirdi. Bu odanın bırakılmasıyla oda merkezinin duvarının toplam genişliği 2,90 m. olan merkezi sütunlu bir kapısı vardı. Dolayısıyla bu küçük kilisenin alanı sadece agoranın güneybatı köşesi ile sınırlı değildi, ancak kuzeyi haricinde bugüne kadar kazılmamış yapı agoranın batı portikosunun dış duvarı sökülerek oluşturulan apsisin hemen yanında yer almaktaydı¹¹⁷.

Zeminde yoğun olarak mermer ve mozaik döşemeye rastlanılmaktadır. Synthronon ve sekizgen koro yerinin zemini mermer ile kaplıdır ve iyi derecede korunmuş olmasına karşın

¹¹⁵ des Courtils 1998, 459.

¹¹⁶ des Courtils 1998, 459.

¹¹⁷ des Courtils 1998, 459.

orta nefte döşemeye dair hiçbir iz yoktur. Mermer, 4 kolonda ve mihraptaki plaka süslemelerinde de kullanılmıştır. Mimari ve dekoratif süslemeler üzerine yapılan gözlemler sonucu farklı evreler tespit edilmiş olsa da, sondaj çalışması yapmadan kesin bir tarih vermek imkânsızdır¹¹⁸. İki koridora karşı çok az mozaik korunmuştur. Batıda atrium yoktur, ancak açık bir bölüm vardır. Batı duvarı kavislidir. Bu özelliği muhtemelen duvarın örülmüş olduğu topografyanın yapısına göre yapılmış olması ile ilişkilidir. Nartexe bitişik olan doğu duvarda devşirme olarak sigmanın kullanıldığı yerde bir havuz bulunmaktadır. Bu odanın zemini mermer levhalarla kaplı ve bu kaplamaların bazıları dekoratif süslemelerle süslenmiştir¹¹⁹.

Kilisenin hemen kuzeyinde 6.40 X 4.80 m. ölçülerinde kuzey-güney yönünde konumlanmış dikdörtgen bir yapı vardır. Bu yapının duvarları alandaki diğer tekil yapılara göre oldukça dayanıklıdır. Yapının girişi güney duvardan ve kilisenin kuzey koridorundan sağlanır. Yapının batı duvarında doğu duvarına doğru 9.05 m. mesafede kuzey-güney doğrultulu uzanan ve yapıyı ikiye bölen bir duvar vardır. Yapının duvarlarının bu kadar nitelikli ve sağlam olması yapının bir konut olabileceği kanısını güçlendirmektedir¹²⁰.

Alanda bir sonraki çalışmalar 1997-1999 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalarda ortaya çıkarılan 69 mezar ve bu mezarlardan ele geçen buluntular bir kronoloji oluşturmaya imkan sağlamıştır¹²¹. Mezarlar çok yoğun olarak ana nefte ve dışarıda şapelin girişinin yanında konumlanmış olup şapelin içinde ise çok az sayıdadır. Bazı mezarlar ana nefin güneybatı köşesindeki duvarların üzerinde yer almaktadır ki orası odanın kuzeydoğu köşesidir ve bu bazı mezarların kilisenin geç kullanımından da eski olduğunu gösterir¹²². Mezarların çoğu illegal kazı işlemlerine maruz kaldığı için yoğun tahribata uğramıştır¹²³. Dolayısıyla mezarlar için hâlâ bir tarihlendirme aralığı yapmak zordur. Sadece üçü metal ve bronz kuyum eşyası, küpe, çapraz kolye ve bir yüzük, İ.S. 6. yy sonları ya da 7. yy başlarına tarihlendirilmektedir. Bütün veriler ışığında yapı İ.S 5. yy'da inşa edilmiş ve İ.S. 7. yy'ın ilk yarısında yıkılmış olmalıdır¹²⁴.

¹¹⁸ Maniere - Leveque 2013, 86.

¹¹⁹ des Courtils 1998, 459.

¹²⁰ des Courtils 1998, 459.

¹²¹ des Courtils 1998, 459.

¹²² des Courtils 1998, 459.

¹²³ des Courtils 1998, 459.

¹²⁴ Maniere - Leveque 2013, 86.

2. 2. 1. 1. 1. Vaftiz Havuzu

Batı Kilise'nin Doğu duvarı ve Agora Kilisesi'nin nartexi ile temas halinde olan bu küçük vaftiz havuzu (5.40 x 4.76 m.) çeyrek daire bir forma sahiptir¹²⁵ (Lev. 21 - b). Yapının içi, boyutları 1.05 ve 0.28 metre arasında değişen mermer döşem ile kaplıdır. Bu mermer plakalar başka bir yapıda daha önce kullanılmış devşirme olup bu çeşme yapısında devşirme olarak ikinci defa kullanılmışlardır. Çeşme hemen kuzeyinde bulunan 1.95 m. genişliğinde ve 0.65 m. derinliğinde bir başka hazne ile bağlantılıdır. Çeşmeye gelen suyun drenajı Batı Kilise'nin duvarının altından yapılmaktadır. Yapı Agora Kilisesi'nin orijinal girişini kapattığı için kiliseden daha geç bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Bu kısımda henüz bir kazı çalışması yapılmadığı için bu yapının inşa tarihi ile ilgili çıkarımlarda bulunmak kolay olmasa da kilisenin ilk girişinin önünü kapatması ile kiliseden daha geç bir tarihte yapılmış olmalıdır.

2. 2. 1. 2. Batı Kilise/ Manastır

Erken Hıristiyanlık Dönemi'yle beraber alana inşaa edilmiş dini kompleksin diğer bir parçası olan Batı Kilise¹²⁶ agoranın hemen batı sınırında konumlanmaktadır (Lev. 22 - a). Oluşturduğu transept formu ile tipik Erken Hıristiyanlık kiliseleriyle benzerlik gösteren kilise yaklaşık 40x20 metrelik ölçüleriyle boyu genişliğinin iki katı olarak kompleksin diğer kilisesi ile aynı özellikleri göstermektedir. Tipik erken dönem kiliseleri gibi bu kilisede bir nartex, üç nef ve bir yarım apsisten meydana gelmektedir.

Alan batı sınırında kentin sur duvarları ile sınırlandırıldığı için yapıya kuzeybatı köşesinde bulunan bir kapı ile girilerek buradan direkt olarak 17x5 m. ölçülerindeki nartex bölümüne ulaşılır. Nartex ile ana naosu ayıran blok duvar üzerinde kapı millerinin oturması için oyuklar yer almaktadır. Bu oyuklar üzerinde iki mil yatağının olması iki kapılı olduğunun göstergesidir. Buradan direkt olarak 30x10 m ebadlarında olan orta nef girilir. Orta nefin sağında ve solunda bulunan diğer koridorlar ise 3.90 m. genişliğindedir. Bu ana neften direkt olarak kilisenin apsisine ulaşılır. Agoranın batı portikosunun orijinal mimari düzeni değiştirilerek portikoyu ortadan bölecek şekilde oluşturulmuş bu apsis 10 m.'lik bir dairenin yarısını teşkil etmektedir. Apsisin iki yanında yapının haç formunu almasını sağlayan koridorlar yer almaktadır. Bu koridorların genişliği 12.10 m. uzunluğu ise 6.40 metredir.

Apsiste yer alan synthronon ve koro bölümü mermer döşeme ile kaplıdır. Fakat bu döşemelerden sadece çok küçük bir bölüm günümüze dek sağlam kalabilmiştir. Yapının diğer bölümleri ise zemini iri teserralı beyaz ve kırmızı renkteki mozaiklerle kaplı olmasına rağmen

¹²⁵ Maniere - Leveque 2013, 86.

¹²⁶ Daha önce üzerinde detaylı araştırması yapılmamış Batı Kilise'deki ilk çalışmalar 2012 kazı sezonunda A. Aydın ve A. Yaman tarafından gerçekleştirilmiştir.

alanda yapılan yüzeysel çalışmada sadece nartex ve yan neflerin bir bölümünde sağlam olarak gözlemlenmiştir. Orta nefte yapılan sondaj çalışmasında ise yaklaşık -200 cm kotlarına kadar inilmesine karşın insitu konumunda mozaik tabana rastlanılmamıştır¹²⁷.

Yapının duvarları yoğun harç ile karıştırılmış moloz taşlardan inşaa edilmiştir. Bu tarz duvar işçiliğine erken Hıristiyanlık Dönemi'nde yoğun olarak rastlanılmaktadır. Yapının büyük oranda tahribata uğraması sebebiyle bu duvarlar yalnızca temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Temel seviyesinden ölçülen ortalama duvar kalınlığı 0,70 m dir. Alanın neflerini birbirinden ayıran stylobat levhalarının daha önce başka bir yapının devşirme bloklarıdır¹²⁸. Bloklar 0.41 m. yüksekliğinde ve 0.77 m. genişliğindedir. Bu ölçüler agoranın stylobat levhalarının ebadları ile aynıdır. Dolayısıyla agoranın Batı portikosundan sökülmüş olan stylobat levhaları bu yapının yapım aşamasında buraya nakledilmiş olabilir.

Alanda sadece yüzeysel bir çalışma yapıldığı için henüz elimizdeki bilgiler yapının kesin tarihini vermekte yetersiz olsa da yapının harç formulu olması ve yüzeyden ele geçen İ.S. 5. yy'dan itibaren kullanılmaya başlanan bir impost başlık ile yapının İ.S. 5.ve 7. yüzyıllar içersinde inşa edilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

2. 2. 1. 3. Şapel

Agora meydanı içerisinde, Batı Kilise ile meydandaki diğer kilisenin arasında bulunan bu küçük yapı doğubatı yönlü konumlanmıştır (**Lev. 22 - b**). Dikdörtgen bir forma sahip olan yapı 4.20 x 2.70 m ölçülerindedir. Yapının korunmuş duvar yüksekliği 1.50 m olmakla beraber duvarlar bazı noktalarda plasterlerle desteklenmektedir. Duvarlar alt kodlarda bol harçlı moloz taşlar onların üzerinde ise devşirme olarak yerleştirilmiş büyük bloklardan meydana gelmektedir¹²⁹.

Odanın zeminin tamamı boyutları birbirinden farklı ve düzensiz şekilde döşenmiş mermer ve kireçtaşı plakalarla kaplıdır. Bu kaplamalar odanın batı bölümünde sağlam bir şekilde izlenebilirken doğu kısmında ise yoğun tahribata uğramıştır.

Alanı tarihlemek için elimizde çok fazla veri olmasa da alanın yaslandığı agoranın batı duvarında bir kapı girişinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu küçük kapı girişinin bu yapının buraya yapılmasından önce Batı Kilise ile diğer kilesi arasında bir geçiş

¹²⁷ Aydın – Yaman 2013, 67 vd.

¹²⁸ Aydın – Yaman 2013, 67 vd.

¹²⁹ Maniere - Leveque 2013, 98.

olduğu açıktır ki bu küçük şapel yapısının bu iki kiliseden daha geç bir dönemde buraya inşa edildiğini gösterir¹³⁰. Yapı büyük olasılıkla İ.S. 6. yy. içerisinde inşaa edilmiş olmalıdır¹³¹.

2. 2. 2. Doğu Cepheadeki Mekânlar

Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren değişikliğe uğrayan yerlerden birisi de alanın doğu dış cephesidir (**Lev. 23 - a**). Bu kısımda portikonun dış duvarına yaslanır şekilde konumlanmış farklı evrelere ait beş mekanın yanı sıra bir çeşme yapısı ve alanın kuzey dış cephesine açılan bir dar sokak yer almaktadır¹³² (**Lev. 23 - b**). Yoğun olarak Erken ve Orta Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlenen bu yapıların duvarları mimari planları hakkında bazı bilgiler sunsa da, büyük oranda tahribata uğramışlardır. Basit ve niteliksiz işçilikle inşa edilmiş geç dönem yapılarının duvarlarında yoğun olarak devşirme malzeme kullanılmıştır. Ayrıca bu kısımdaki yapıların modern caddenin altında kalması nedeniyle sadece tamamen kazılmış bölgeleri için kesin tanımlamalar yapmak mümkün olmuştur.

2. 2. 2. 1. 1 No'lu Mekân

Bu yapılardan en güneydeki kareye yakın planlı olup, 4.45 X 3.90 m. ölçülerindedir (**Lev. 24 - a**). Yapı batıda stoanın Roma Dönemi'nde inşa edilmiş poligonal işçilikli dış duvarı ile sınırlanırken doğu yönünde ise Erken Klasik Dönem'e tarihlenen geleneksel Likya mezar mimarisinin ürünü ev tipi bir mezarla sınırlanmaktadır. Poligonal işçilikli duvarın kalınlığı 0,75 m'dir. Yapının güney duvarı 0,35 m. yüksekliğinde ve 0,60 m. kalınlığında iken kuzey duvarı ise 0,50 m. yüksekliğinde ve 0,70 m. kalınlığındadır. Ortalama boyutları 0,20 m.'yi geçmeyen irili ufaklı taşlardan inşa edilen duvarlarda yoğun harç bulunmaktadır. Yapının güneybatı köşesinde doğubatı yönünde 2,30 m kuzey-güney yönünde ise 0,50 m. ölçülerinde küçük bir işlik bulunmaktadır (**Lev. 24 - b**). İşliği sınırlayan duvarların yüksekliği 0,30 m. ve kalınlığı ise 0,10 m. dir. Elimizde yapıyı tarihlendirecek hiçbir buluntu olmaması nedeniyle yapının tarihi hakkında bir şey söylemek zordur. Fakat basit duvar işçiliği göz önüne alındığında yapının kentin son kültürel evresi olan Orta Bizans Dönemi'nde inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz.

2. 2. 2. 2. 2 No'lu Mekân

Bu yönde bulunan diğer bir geç dönem yapısı güneydeki ilk yapının 13,00 m. kuzeyinde konumlanmaktadır (**Lev. 25 - a**). Bu yapı da ilk yapı gibi stoanın dış duvarına yaslanmaktadır.

¹³⁰ Maniere - Leveque 2013, 97.

¹³¹ Maniere - Leveque 2013, 98.

¹³² F. Tritsch bu mekânların Geç Antik Dönemde yapıya eklendiğini dolayısıyla Roma Dönemi'nde burasının daha çok forumlarda bulunan adak stellerinin yer aldığı bir kült alanı olduğunu belirtmektedir. Bk.: Tritsch 1942, 42.

Dikdörtgen planlı ve kuzey - güney yönünde 3,20 m ölçülerindeki yapının doğu duvarı modern caddenin altında kaldığı için doğu - batı uzunluğu henüz tespit edilememiştir. Yapıda iki bölme gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki stoanın dış duvarından doğuya doğru 1,10 m.'lik bir alandır. Bu alan ile yapının ortasındaki alanı sınırlayan duvar 0,30 m. yüksekliğinde ve 0,70 m kalınlığındadır. Diğer bölme ise yapının ortasında bulunmakta ve doğuda başka bir duvarla sınırlandırılmaktadır. Duvarları yoğun tahribata uğramış yapının korunmuş duvar yüksekliği 0,80 m ve duvar kalınlığı güneyde 0,90 m, Kuzeyde ise 0,75 m dir. Duvar işçiliği ilk yapıdaki gibi niteliksiz ve irili ufaklı taşlardan örülen duvarlarda yoğun olarak şipolyen malzeme kullanılmışken harç ise az miktardadır. Yapının doğu sınırının modern cadde altında kalması nedeniyle tam formu ve işlevi hakkında kesin sonuçlara ulaşmak zordur. Fakat yapının genel anlamda üç bölümden oluşması ve varolan formunun Orta Bizans Dönemi şapellerinin formuyla benzerlik göstermesi ayrıca yapının duvarlarında uygulanan basit işçilik sayesinde bu yapının M.S. 10-12 yüzyıllar arasında kullanılmış bir işlik yapısı olduğu söylenebilir.

2. 2. 2. 3. Havuz ve Çeşme

Agora girişinin hemen kuzeyinde içerisinde bir çeşme ve havuzun bulunduğu, etrafı duvarlar ile çevrili bir alan yer almaktadır (**Lev. 25 - b**). Kuzey - güney doğrultulu ve 13.00 x 7.00 m ölçülerindeki bu alanın duvarları başka bir yapıdan devşirilmiş dikdörtgen traverten bloklarla inşa edilmiştir. Alanda yapılan kazı çalışmalarında bu duvarların altında yine tamamen aynı formda başka bir yapının stylobat levhaları ortaya çıkarılınca bu yapıdan önce burada başka bir yapının olduğu kesinleşmiştir. Dolayısıyla yıkılan ilk yapının yerine bu yeni mekân inşaa edilmiştir.

Yapının zemininde mozaik döşem yer almakta ve yapının kuzey ve içindeki bölme duvarları direkt olarak bu mozaik döşemin üzerine oturmaktadır. Kuzey - güney doğrultulu ve 12,95 x 3,15 m boyutlarındaki mozaik döşemde (**Lev. 26 - a**) kullanılan tesseralar beyaz, lacivert ve kiremit rengi olmak üzere üç farklı renkten meydana gelmiştir. Mozaik döşem üzerinde ana motif olarak merkez yuvarlaktan dağılan ardıç yaprağına benzeyen dörtlü bezemenin oluşturduğu bir motif birlikteliği gözlemlenmektedir. Yaprakların çevresinde döndüğü yuvarlak motif tamamen lacivert tesseralardan oluşturulmuşken, yaprak motifleri ise dış konturları lacivert iç bölümü ise tamamen kiremit rengi tesseralardan işlenmiştir. Bu yaprak motiflerinin birbirleri ile kesişmesi sonucunda ortaya çıkan karo şeklinin ortasında ise en dıştaki lacivert bir sonraki kiremit ve son iç bölümde beyaz olmak üzere üç sıra tesserranın oluşturduğu tam ana merkezde küçük bir karo şekli meydana getirerek mozaik döşemin ana sahnesini oluşturmaktadır. Bu mozaik döşemin ana sahnesindeki yapraklar arasındaki karo

motifinin benzerini agora meydanının güneybatısındaki İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen orta boyutlu kilisenin kuzey ve güney nefindeki mozaik döşemelerde görmekteyiz¹³³.

2. 2. 2. 3. 1. Çeşme

Bu alanın kuzeyinde ve doğu stoasının dış duvarına bitişik şekilde konumlanan çeşme yapısı 3,80 x 1,90 m. ölçülerinde ve 0,85 m. derinliğindedir (**Lev. 26 - b**). Dikdörtgen bir forma sahip yapı 0,30 m. yüksekliğindeki bir stylobat üzerinde yer almaktadır. Bu stylobat doğu - batı ekseninde 2,10 m. kuzey - güney ekseninde ise 4.70 m. ölçülerindedir. Stoanın dış duvarının havuzun batı duvarını teşkil etmesinin dışında havuz beş ayrı parapet bloğu ile çevrelenmiştir. Bu yapıda devşirme malzeme olarak kullanılmış bu parapetler muhtemelen daha erken dönemlere ait bir çeşme yapısının elemanlarıdır. Sadece iki tanesinin sağlam olduğu parapetlerin yükseklikleri 0,90 m. kalınlıkları ise 0,35 m.'dir. Parapetler üzerinde seramik kaplar ile su çekilmesini sağlayan kaydırma kanalları mevcuttur.

Çeşmenin iç kısmında çoğu tahribata uğramış olsa da mermer plakalara rastlanmaktadır. Bu mermer plakaların kalınlığı 0,02 m. dir. Çeşmenin zemininde ölçüleri 0,70 x 0,70 m. olan on adet pişmiş toprak taban kaplamasının harç üzerindeki izlerinin tespit edilmesine rağmen bu plakalardan sadece havuzun güneydoğu köşesinde yaklaşık olarak 0,40 m.'lik bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Çeşmeye su sağlayan oluk havuzun kuzey duvarında, zeminden 0,90 m. yükseklikte ve 0,25 m. çapındadır. Bu alanda çoğalan geç dönem işlik mekânları göz önüne alındığında gerekli su ihtiyacını karşılama amaçlı bu yapının yapılması oldukça doğal gözükmemektedir. Bu basit işçilikle yapılmış mekânlara su sistemi ile su sağlamak yerine basit şekilde böyle bir havuzun yapıldığını söyleyebiliriz.

2. 2. 2. 3. 2. Havuz

Alanın güneyinde yer alan havuz yapısı dikdörtgen bir formda ve 7,15 X 3,85 m. ölçülerindedir (**Lev. 26 - c**). Doğu - batı yönünde konumlanmış yapının duvarları muhtemelen başka bir yapıya ait devşirme bloklar kullanılarak nitelikli işçilikle örülmüş sağlam duvarlardır. Yüksekliği 0,80 m. kalınlığı ise 0,85 m. ölçülerindeki bu duvarların bazı bölgelerinde mermer plaka parçaları bulunmaktadır. Gözlemlenen bu mermer plaka parçaları ile duvar arasında yaklaşık 0,10 m.'lik bir sıva boşluğu vardır. Yapının güney ve doğu yöndeki duvarları daha erken dönemde kullanılmış mimari yapının stylobatları üzerinde duran genel alanın kuzey ve güney duvarlarını teşkil etmektedir. Alanın kuzey duvarı ise direkt alandaki mozaik zemin üzerine oturmaktadır. Bu bize bu yapının mozaik zeminli alanın işlevinin sona ermesiyle inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Havuzun batı ve doğu duvarı

¹³³ Kilise'nin mozaik döşemesi için bkz.: Maniere - Leveque 2013, 90 Çiz. 115. 119 vd.

arasında havuzu bölen ve doğu duvara 2,20 m. mesafede yer alan, şipolyen malzeme olduğu anlaşılan büyük ve düzgün kesimli bloklardan örülmüş 0,30 m. yüksekliğinde bir duvar yer almaktadır. Bu duvar sayesinde havuz iki hazneye ayrılmaktadır.

Bütün bu veriler ışığında bu çeşmeli ve havuzlu alan için bir kronoloji oluşturabiliriz. İlk olarak Roma Dönemi'nde bir giriş binası işlevine sahip olan alan Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde yıkılır ve buraya meydana gelen kilisenin mozaikleri ile benzer bir mozaik döşenir (**Lev. 26 - 3**). Yapı, yine aynı dönem içerisinde çevre duvarları ile çevrelenir ve kuzeybatı köşesindeki çeşme yapısı alan içerisine inşa edilir. (**Lev. 27 - a**) Kazısından kesin tarihi hakkında bir şeyler söylememize yardımcı olacak veri gelmediğinden sadece daha geç bir dönemde güney duvarın paraleline mozaik zemin üzerine başka bir duvar örülerek diğer havuz yapısının meydana getirilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2. 2. 2. 4. 4 No'lu Mekân

Bu çeşmeli alanın kuzey sınırındaki ilk odadır. Oda genel görünümüyle kare bir forma sahip olsa da yapının doğu kısmı modern cadde altında kaldığı için tam kazılamamış ve bu nedenle mimari yapısı tam olarak ortaya çıkmamıştır. Yapının güney duvarı büyük blok taşlardan inşa edilmişken, ortaya çıkarılmış olan batı ve kuzey duvarları niteliksiz işçilikle oluşturulmuşlardır. Nitelikli güney duvar Geç Roma Dönemi'ne ait iken, diğer duvarlar ise Bizans Dönemi'nde bu duvara inorganik bir şekilde eklenmişlerdir. Bu odanın içerisinde suyun künklerden akarken hızlanmasını sağlayan basıncı arttırıcı bir mekânizma (sifon) yer almaktadır. Yüksekliği 0,80 m. olan bu sifon aksam içiçe geçmiş üç ayrı künkten meydana gelmektedir. 0,25 m. uzunluğa sahip en üst aksamı oluşturan künkün çapı 0,14 m. cidar kalınlığı ise 0,01 m.'dir. 0,31 m. uzunluğa sahip ortadaki diğer künkün çapı 0,17 m. ve cidar kalınlığı 0,02 m.'dir. Bu künklerden en alttaki künk ise yere paralel olarak düz bir şekilde devam ederken dirsek yaparak yukarı doğru dönmektedir. Yukarıya doğru döndüğünde diğer künklerle birleşerek ana aksamı oluştururlar. Bu künkün yüksekliği 0,23 çapı 0,21 cidar kalınlığı ise 0,03 m.'dir. Mekânın güneybatı köşesinde batı duvara yerleştirilmiş ve yukarıya doğru yükselen bir dirsek künk daha yer almaktadır. Bu künkün yere paralel kısmı 0,46 m., yukarıya doğru dirsek yaparak yükselen bölümü ise 0,41 m.'dir. Büyük olasılıkla sifon aksamla ilişkili olarak agaroya su transferini hızlandıran bu bağlantı dirseği 0,17 m çapında ve 0,25 cidar kalınlığına sahiptir. Bu künklerin dışında yapının batı duvarını teşkil eden stoanın dış duvarından stoanın içerisine ve buradan agoranın çeşitli yerlerine dağılan beş ayrı künk yer almaktadır. Bu künklerin buldukları yükseklikler birbirinden farklıdır.

2. 2. 2. 5. 5 No'lu Mekân

Bu mekân dördüncü mekânın kuzey sınırında konumlanmaktadır. Yaklaşık kare planlı ve 4,80 x 3,40 m. ölçülerine sahip mekânın kazısı doğu sınırdaki yer alan modern cadde nedeniyle tamamlanamadığı için yapının mimari formu tam olarak ortaya çıkarılmamıştır, ancak dördüncü mekâna paralel konumlanan yapının doğu sınırlarının aynı doğrultuda olduğunu düşünebiliriz. Yapı büyük oranda tahribata uğramıştır. Sağlam kalmış en yüksek duvar yüksekliği 1,65 m. iken duvar kalınlığı ise 0,63 m.'dir. Yapıda birbirinden farklı duvar işçiliğine rastlanmaktadır. Güney duvar büyük ve küçük taşlardan oluşturulmuşken batı duvar boyutları küçük, fakat hepsi yaklaşık olarak aynı boyutlardaki taşlardan örülmüştür. Kuzey duvar ise alt seviyelerinde büyük taşlar düzgün ve nitelikli bir işçilikle yerleştirilmişken üst seviyelerinde düzensiz bir işçilik gözlemlenmektedir.

2. 2. 2. 6. Sokak

Beşinci mekânın kuzey sınırından başlayarak Yazıtlı Dikme Anıtı'nın arkasına doğru devam eden doğu - batı doğrultulu bir sokak alanda yer almaktadır. Genişliği 1,30 m. olan sokağın 3 m.'lik bir kısmı sağlam şeklide korunmuşken batıya doğru uzanan kısmı ise Yazıtlı Dikme Anıtı çevresinde yapılan daha önceki arkeolojik kazılar sonucunda kaldırılmış olmalıdır. Bu sokağın altındaki dolgu ile beraber Yazıtlı Dikme Anıtı' alt seviyesinden yüksekliği 1,87 m. daha fazladır. Bu nedenle bu sokak Yazıtlı Dikme Anıtı'ndan çok geç bir dönemde kullanılmış olduğu ortadadır. Bu sokağın kuzey sınırında eşiği sağlam halde bulunan ve bu sokağa açılan bir mekânın kapısı yer almaktadır. Sağlam halde bulunan bu eşik 1,94 m. uzunluğunda ve 0,70 m. derinliğindedir. Bu mekânın kazısı tamamlanmadığı için mimari formu ve işlevi hakkında kesin yorum yapamamaktayız.

2. 2. 3. Kuzey Cephedeki Mekânlar

Erken Hıristiyanlık Dönemi ile birlikte orijinal mimari yapısı değişikliğe uğrayan yerlerden birisi de agoranın kuzey portikosu ve arkasındaki galerilerin bulunduğu alandır (**Lev. 27 - b**). Bu kısım cephe duvarı dışında yeniden düzenlenmiş ve önceki işlevinin aksine yedi farklı mekândan meydana gelen bir ticari faaliyet alanına dönüştürülmüştür. Bu ticari faaliyet mekânlarından en önemlisi şaraphane ve onunla ilişkili diğer mekânlardır (**Lev. 11-a**).

2. 2. 3. 1. 1 No'lu Mekân

Bu mekân agoranın kuzey portikosunda konumlanmış mekânların kuzeybatı köşesinde yer alan ilk mekândır (**Lev. 28 - a**). Kare bir plana sahip bu oda 2,65 x 2,65 m. ölçülerindedir. Yaklaşık 0,30 m. dolgu toprak üzerine irili ufaklı iki, üç sıra taş dizininin meydana gelen niteliksiz işçilikle oluşturulmuş duvarların yüksekliği 0,90 m. kalınlığı ise 0,70 m.'dir. Kuzey

duvar ve batı duvarın kuzeyden güneye yarısını teşkil eden bölümü diğer yönlerdeki duvarlara göre daha niteliklidir. Bu özellikler göz önüne alındığında diğer basit ve niteliksiz duvarların kentin en geç yaşam evresi olan Orta Bizans Dönemi'nde inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca yapının doğu duvarına bitişik bir duvar daha bulunmaktadır ve bu duvar nitelikli bir işçilik göstermektedir. Yapının niteliksiz duvarlarında hiçbir harç izine rastlanmazken nitelikli duvarlarında harç malzeme gözlemlenmiştir. Yapının içine girişi sağlayacak bir kapısı bulunmamaktadır. Diğer nitelikli duvarlar ile beraber ele alındığında yapının Erken Bizans Dönemi'nde batı yönünde bir girişi olduğunu fakat daha geç bir dönemde bu girişin kapatılarak dışarıyla tamamen bağlantısının kesilerek evcil hayvan barınağı olarak kullanılmış olduğunu düşünebiliriz. Yapı 2 numaralı yapı ile benzer duvar işçiliği gösterdiği için büyük ihtimalle İ.S. 11-12. yüzyıllar içerisinde inşa edilmiş olmalıdır.

2. 2. 3. 2. 2 No'lu Mekân

Portikonun kuzeybatı köşesinde ve tam olarak üzerinde yer alan (4.50 x 5.24 m) bu dikdörtgen mekân 1 numaralı mekân ile benzer duvar işçiliğine sahiptir (**Lev. 27 - a**). Bu mekânda büyük olasılıkla 1 numaralı mekân ile benzer işlevde kullanılmış olmalıdır. Yapının Roma ve Erken Hıristiyanlık Dönemleri'nde kullanılmış olan portikonun en batı köşesinde yer alan mekânın agora meydanına bakan cephesindeki kapısının tam önünde olması bize bu yapının arkadaki dükkan yapılarının kullanılmadığı 11. ve 12. yüzyıllar içerisinde inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

2. 2. 3. 3. 3 No'lu Mekân

Bu mekân tanımlanan ilk odanın kuzey sınırını teşkil etmektedir (**Lev. 11- a, Lev. 28 - b**). Dikdörtgen bir mimari forma sahip mekân doğu - batı doğrultu ve 4,80 x 5,70 m. ölçülerindedir. Oda 1'in duvarlarına göre daha sağlam ve daha nitelikli bir işçiliğe sahip olan yapının duvarları 0,86 m. yüksekliğinde ve 0,70 m. kalınlığındadır. Duvarlarda düzgün kesilmiş blok taşlar ve yoğun harç kullanılmıştır.

2. 2. 3. 4. 4 No'lu Mekan (Şarap İşliği? ve Fermantasyon Odası)

Bu mekân bir numaralı mekânın hemen doğusunda yer almaktadır (**Lev. 11- a**). Mekâna giriş agoranın kuzey stoasından sağlanır. Kapıdan ilk olarak 3,20 x 7,45 m. ölçülerindeki dikdörtgen bir odaya ulaşılır. Odanın zemini pişmiş toprak plakalarla kaplı olmakla beraber çoğu tahribata uğramıştır. Sağlam kalan zemin plakalarının sadece az bir kısmı yapının güneybatı kesiminde gözlemlenmektedir. 0,90 m. kalınlığa sahip dikdörtgen kesme ve arkasında poligonal taşlardan örülmüş yapının cephe duvarı 1.40 m yükseklikte ve çok nitelikli bir işçiliğe sahiptir. Duvarda kullanılan bu taşlar kireç taşı ve traverten olmak üzere

iki çeşittir. Duvarın bazı bölümlerinde geç dönemlere ait tamirat izlerini görmek mümkündür. Yapının batı ve kuzey duvarının bir kısmı ise cephe duvarına göre oldukça niteliksizdir. Bu duvarda yoğun olarak devşirme mimari parçaların kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Bu odanın doğu bölümünde odanın içerisinde doğu - batı yönünde konumlanmış 1.30 x 4.00 m. ölçülerinde bir başka oda bulunmaktadır (**Lev. 29 – a - b**). Bu mekânın girişi batı duvarındaki küçük bir kapıdan sağlanmaktadır. Duvarları yoğun tahribata uğramış yapının güney ve doğu duvarı dışındaki diğer duvarları oldukça niteliksiz bir işçilikle oluşturulmuşlardır. Farklı boyuttaki şekilsiz taşlardan örülmüş olan batı duvar çok sayıda onarım geçirmiştir. Bu duvarın 0.85 m. yüksekliğinde ve 0.50 m. kalınlığındadır. Yapının daha nitelikli doğu duvarı ise 1.80 m. yükseklikte ve 0,40 m. kalınlığındadır. Mekânın kapısının güneybatı'sında mevcut halde iki sıra basamak dizisi bulunan bir merdiven yer almaktadır. İki basamaktan oluşan bu merdiven 1.10 x 1.10 ölçülerindedir. Merdivenin batı bölümünde yer alan ilk basamağı 0,40 m. iken doğu bölümündeki basamağı 0,70 m. uzunluğundadır. Merdivenin her bir basamağı 0,23 m. yüksekliktedir. Yapının güneydoğu köşesinde ve doğu duvarına yapışık halde bir dizi kiremit sırası bulunmaktadır. 1.65 m. uzunluğunda ve 1.20 m. yüksekliğindeki bu kiremit dizisi doğu duvardan batıya doğru 0,15 m.'lik çıkıntı yapmaktadır. Kiremitlerin en üst seviyesinde yoğun harç tabakası mevcuttur. Karşısındaki duvar ile birlikte ele alındığında bir tonoz örtü sisteminin iki duvarı birbirine bağlayarak üzerini kapattığı anlaşılmaktadır. Üzeri tonoz çatı ile kaplı bu mekânın güney duvarında bu mekâna açılan bir boş pencere yer almaktadır. Bu pencere hiçbir aksami olmayan tamamen boş bir açıklıktır. Bu kısımdan insitu halde ele geçen ve 5-7. yüzyıllara arasına tarihlenen ticari bir amphora (**Lev. 31 - a**) (**Kat. No: 1**) ile baş aşağı yatık şekilde bulunan İ.S. 4 ve 6. yüzyıllar arasına tarihlenen 5 amphora (**Lev. 30 – a-b**) (**Kat. No: 2-3-4**) bize burasının bir depolama ya da bir fermantasyon odası olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir¹³⁴.

Girişteki dikdörtgen mekânın kuzey yönünde niteliksiz ve basit bir işçiliğe sahip altı toprak dolgu üstü ise irili ufaklı taşlardan oluşturulmuş bir duvarı odayı bölmektedir. Doğu - batı yönünde uzanan bu duvarın doğu yönünde bir kapı eşiği yer almaktadır. Bu kapıdan başka bir mekâna girilir. Bu mekân 3.00 x 5.35 ölçülerinde dikdörtgen bir mimari forma sahiptir. Mekânın kuzeyinde duvar yüksekliği 1.20 m. olan ve içinden su kanalı geçen bir işlik tezgâhı bulunmaktadır. İşliğin güney duvarının üst kısmı büyük blok taşlardan, alt kısmı ise üstteki taşlara oranla daha küçük fakat aynı büyüklükteki taşlardan örülmüştür. Kuzey-güney yönünde 1.40 m. doğu - batı yönünde ise 2.90 m. uzunluğundaki işliğin iç bölümünde güney -

¹³⁴ Varkıvanç 2014 (Baskıda).

kuzey yönünde 0.80 m.'lik bir boşluk bulunmaktadır. Bu boş alanın hemen kuzeyinde duvar yüksekliği 0.20 m., kalınlığı 0.20 m. ve yatak genişliği 0.20 m. olan bir su kanalı mevcuttur.

Bu işliğin doğu sınırında yaklaşık 1.60 m yükseklikteki bir toprak dolgu üzerinde 2.15 x 1.60 m. boyutlarında kare bir mekân bulunmaktadır. Duvarları çok niteliksiz bir yapıya sahiptir. 0.35 m. yüksekliğindeki bu duvarlar bazı yerlerde çift sıra irili ufaklı taşların iki sıra halinde üst üste bindirilmesiyle, bazı yerlerde ise sadece büyük bir devşirme kesme taşın yerleştirilmesiyle örülmüştür. Yapının duvarlarının kalınlığı 0.65 m.'dir. Duvarlarda sağlamlaştırıcı malzeme yok denecek kadar azdır. Bu kare alanın içerisinde yapının batı duvarına yaslanan kuzey - güney doğrultulu bir kanal bulunmaktadır. Derinliği 0.17 m. olan kanalın yatağı 0.40 m. genişliğindedir. Kanalın doğu duvarı 0.20 m. yüksekliğinde ve küçük boyutlu taşların iki sıra üst üste konmasıyla oluşturulmuş niteliksiz bir duvardır. Bu kısımda yapılan çalışmalar sonucunda bu basit yapılaşmayı tarihleyecek bir buluntu ele geçmemiş olsa da yapının şarap işliği ile arasındaki kot farkı ve niteliksiz duvar işçiliği bize yapının en erken Orta Hıristiyanlık Dönemi'nde yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Bu odanın kuzeydoğu sınırında daha yüksek bir kotta kalan başka bir mekân bulunmaktadır. 4.30 x 5.65 m. ölçülerindeki bu mekân, özellikle zemin taşlarının büyük blok taşlardan oluşmasıyla diğer yapılardan tamamen ayrılır (**Lev. 33 - a**). Yapı 0.85 m. toprak dolgu üzerine yaklaşık 0.25 m. kalınlıktaki blok taşların üç kat halinde üst üste dizilmesiyle oluşturulmuş bir podyuma benzer (**Lev. 33 - b**). Bu kare podyumun etrafında birbirinden farklı boyutlarda ve hiçbir sağlamlaştırıcı malzeme kullanılmadan yapılmış niteliksiz duvarlar bulunmaktadır. Bu duvarlardan güney, doğu ve kuzey duvarın bir kısmı koruna gelmiştir. Korunan bu duvarların kalınlığı 0.60 m. ortalama yüksekliği ise 0.60 m. dir. Bu mekânın kuzey sınırında aynı seviyede konumlanan 5.65 x 4.30 m. ölçülerinde bir başka kare formlu mekân bulunmaktadır. Bu yapının duvarları bir önceki yapının duvarları ile aynı özelliğe sahiptir. Mekanın zemin plakaları düz ve büyük olması nedeniyle üzerinde ezme işlemi yapılması oldukça uygundur. Bütün bu veriler ile bu alanın üzümün ezilip doğal fermantasyona bırakıldığı ve daha sonra buradan büyük amphoralara yerleştirilerek 4 numaralı mekanda depolandığını söyleyebiliriz¹³⁵. Ayrıca bu mekanın hemen batısından 2011 ve 2013 kazıları sırasında biri akıtma deliğine sahip in situ konumda iki adet krater benzeri büyük seramik kap (**Lev.31 - c**, **Lev. 32 - a**), Roma Dönemi'ne ait bronz sürahiler (**Lev. 32 - b-c**), Erken Bizans Dönemi yonca ağızlı kaplar (**Lev. 31 - b**) ele geçmiştir¹³⁶. Bütün bu veriler bu üç mekanın birbiri ile

¹³⁵ Varkıvanç 2014, (Baskıda).

¹³⁶ Dönmez – Erdoğan 2014, 62; Kökmen – Budak 2012, 54.

bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak ele geçen buluntulardan bu alanın İ.S. 4 ve 7. yüzyıllar arasında faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz.

2. 2. 3. 5. 5 No'lu Mekân:

Bu mekân dört numaralı odanın doğu sınırındaki diğer odadır. Oda kuzey – güney yönlü ve 4.10 x 4.30 m. ölçülerindedir (**Lev. 11-a**). Odanın cephesi agoraya doğru bakmakta ve stoanın dış stylobatının üzerine oturmaktadır. Oda yaklaşık olarak kare bir forma sahiptir. Yapının dış cephe duvarı hariç diğer yönlerdeki bütün duvarları aynı özelliklere sahiptir. Bu duvarlar orta büyüklükteki taşlarla yoğun harç kullanılarak oluşturulmuş nitelikli duvarlardır. Duvarlarının bir kısmı tahribata uğramış yapının sağlam kalmış en yüksek duvarı 2.05 m. yüksekliğindeki kuzey duvarıdır. Yapının ön cephe duvarında 1.45 m batı duvarı 1.20 m ve doğu duvarında ise 1.60 m'lik bir bölüm sağlam kalmıştır. Yapı bu haliyle arka duvarları yüksek ve ön duvarları alçak olacak kırma bir çatıya sahip olmalıdır. Mekandan ele geçen seramik buluntular odayı 4 no'lu şarap işliği ile yaklaşık tarihlere vermemize yardımcı olsa da odanın esas işlevi hakkındaki verilerimiz oldukça azdır. Bu oda da muhtemelen şarap satış odası olarak kullanılmış olabilir.

2. 2. 3. 6. 6 No'lu Mekân

Bu mekân beş numaralı odanın doğu sınırında kalan 4.70 m. x 7.00 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı odadır (**Lev. 11- a**). Bu oda da diğer paralel mekânlar gibi cephesi stoaya açılacak şekilde kuzey - güney doğrultusunda konumlanmıştır. Odanın cephe duvarı diğer duvarlarına göre farklılık göstermektedir. Bu duvar dikdörtgen ve düzgün kesilmiş taşlardan örülmüştür. Duvarın yüksekliği 1.45 m dir. Duvarlarda yoğun onarım izi görülmektedir. Kapı eşiğinin derinliği 1.00 m dir. yüksekliği 0,27 m.'dir. Bu ölçü agoranın krepislerinin yüksekliğiyle aynıdır ki bu bize mimarideki uyumu ve simetriyi göstermektedir. Kapı sövelerinden batı kısımdakinin 0.77 m.'lik bir bölümü koruna gelmiştir. Bu bir üç faskialı arşitrav parçasıdır ve burada devşirme malzeme olarak söve yerine kullanılmıştır. Yapının doğu ve batı duvarı ise tanımlanan önceki odaların kuzey - güney yönünde uzanan yan duvarları gibi irili ufaklı taşlardan inşa edilmiştir. Bu duvarlarda yoğun harç izine rastlanılmıştır. Yapının kuzey duvarı ise diğer iki yöndeki duvardan farklı olarak poligonal şekilde kesilmiş taşlardan meydana gelen nitelikli bir duvar özelliği gösterir. Bu poligonal duvarın iç duvarı ise daha küçük taşlardan inşa edilmiştir.

Bu odanın kuzeybatı köşesinde bulunan 1.90 m.'lik bir açıklıktan 3.00 x 2.90 m. ölçülerindeki yaklaşık kare planlı başka bir odaya geçilir. Bu odanın doğu duvarı, büyük poligonal taşlardan oluşan 6. numaralı odanın batı duvarıdır. Odanın batı duvarı ise daha nitelsiz işçilikle

oluşturulmuş bir duvardır. Duvar bu özellikleriyle 6, 5 ve 4 numaralı odaların doğu ve batı duvarlarıyla birbirine benzemektedir.

Bu odada farklı dönemlere ait mimari unsurlar yer almaktadır. Odanın batı duvarına bitişik halde kuzey - güney doğrultulu havuz şeklinde dikdörtgen bir yapı bulunmaktadır. Yapı 1.30 x 65 m. ölçülerinde ve 0.32 m. yüksekliğindedir. Havuzu çevreleyen duvar ise 0.50 m. kalınlığındadır. Havuzun yatağı 0.30 m. derinliğinde ve 0.60 m. genişliğindedir. Odanın kuzey bölümünde başka bir oda oluşturmak için başka bir duvar yer almaktadır. Bu duvarın yüksekliği 1.50 m.'dir. Bu duvarın kuzey'inde kazısı henüz tamamlanmamış başka bir oda yer almaktadır. Odanın ortasında odayı doğu - batı doğrultusunda kesen 0.40 m. yüksekliğinde ve 0.50 m. kalınlığında bir duvar bulunmaktadır. Bu duvarın diğer duvarlar ile hiçbir organik bağlantısı yoktur.

2. 2. 3.7 7 Nolu Mekan (Metal İşliği)

6 no'lu odanın hemen ön kısmında portiko üzerinde yer alan başka bir mekân bulunmaktadır (**Lev. 11- a**). 8.50 x 5.00 m ölçülerine sahip, dikdörtgen planlı bu alanın etrafı tamamen duvarlar ile kapalı olmayan açık bir mekân özelliği göstermektedir. Yapılan kazı çalışmaları sırasında mekânın içinden ele geçmiş olan birbirine bağlı harçlı tuğlalar ve devşirme malzeme olarak karşılıklı yerleştirilmiş olan pedestallardan yapının üzerinin tonoz sistemiyle kapalı olduğu anlaşılmaktadır¹³⁷. Yapının güney tarafında, tam Roma Dönemi stylobatı üzerine oturacak şekilde yerleştirilmiş daire formulu, içi su doldurulacak şekilde derinlikli bir işlik havuzu bulunmaktadır. Bu işliğin yüksekliği 0,60 m. derinliği 0,23 m. ve çapı 0,90 m dir. Mekânın kısmen hava alan açık bir mekân olması ve kıyısında su haznesi bulunan dairesel formulu bir işlik bulunması bu mekânın büyük ihtimalle bir metal atölyesi olduğunu düşündürmektedir. Çünkü metal atölyelerinde uygulanan işlemler sonucunda mekânda ısı ve zararlı gaz seviyesi yükselmektedir. Bu nedenle yapının güneş ve diğer doğal etkenlerden korunmak için üzerinin kapalı olması, kapalı bölümlerinin ise içeride düzenli bir hava akımının sağlanması için kısmen açık olması gerekmektedir. Bu bağlamda mekânda bulunan su hazneli dairesel işlik ise ısıtılan demirleri soğutma işleminde kullanılmış, mekanın ortasında da metal ısıtmaya yönelik körüklü bir ocak yer almış olmalıdır.

2. 2. 3. 8. 7 no'lu mekan (Şaraphâne)

Bu mekân altı numaralı odanın doğu sınırında kalan 4.65 m x 8.25 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı odadır (**Lev. 37 – a**). Bu oda da diğer paralel mekânlar gibi cephesi stoaya

¹³⁷Dönmez – Erdoğan 2013, 62 vd.

açılacak şekilde kuzey - güney doğrultusunda konumlanmıştır. Odaya girişi sağlayan kapı eşiğinin uzunluğu 1.30 m dir. Odanın cephe duvarı diğer duvarlarına göre farklılık göstermektedir. Bu duvar dikdörtgen ve düzgün kesilmiş taşlardan örülmüştür. Duvarın yüksekliği 1.45 m, kalınlığı ise 0,60 m dir. Yapının diğer doğu ve batı duvarı paralel odaların doğu ve batı duvarlarıyla aynı özelliktedir. İrili ufaklı taşlardan meydana gelmiş bu duvarlarda yoğun harç gözlemlenmektedir. Yapının kuzey duvarı ise kazısı henüz tamamlanmadığı için henüz işlevi bilinmeyen bir yapıya ait olan nitelikli bir işçiliğe sahip poligonal taşlı sağlam bir duvardır (**Lev. 37 – b**) (**Lev. 38 – a**). Duvar tahribata uğramış ve en yüksek noktası 2.85 m ölçülerindedir. Duvarın yüzeyinde geç dönemlere ait birçok tamirat izi gözlemlenmektedir. Yapının duvarlarının bazı bölümlerinde mermer duvar kaplama parçalarına rastlanmaktadır.

Yapının doğu duvarına temas halde bulunan bir su kanalı yapının kuzey duvarının doğu köşesinden başlayarak doğu duvarına paralel olarak geçip stoaya ulaşmaktadır. Kanal doğu - batı yönünde 0.85 m. kuzey - güney yönünde ise 4.65 m. ölçülerindedir. Bu su kanalının en kuzey ucunda genişliği ve uzunluğu 1.00 m. olan bir sifon bulunmaktadır. 0.26 m. yüksekliğindeki kanal yatağı ise 0.46 m. genişliğindedir. Kanal yatağının sifon aksamının yüksekliği ise 1.03 m dir (**Lev. 39 -a**).

Bu oda içerisinde yapılan kazı çalışmaları sırasında üçü aynı düzlemde olmakla beraber toplamda hepsi 5. ve 7. yy'lar arasına tarihlenen, beş büyük pithos kabı (**Lev. 40-a**) ve onların arasında insitu halinde bulunan biri ölçü kabı (**Lev. 40-b**) (**Kat no:6**) ve bir pipet (**Lev. 38 - c**) (**Kat. No: 5**) olmak üzere iki doldurma kabı¹³⁸ ele geçmiştir¹³⁹. Ayrıca pithosların içerisinde hâlâ gözlemlenebilen tortuların varlığı ile bu mekânın bir şarap satış dükkânı (**Lev.40-c**) olduğunu söyleyebiliriz¹⁴⁰.

2. 2. 3. 9. 8 No'lu Mekân

Bu mekân yedi numaralı odanın doğu sınırında ve Yazıtlı Dikme Anıtı'nın batısında kalan ilk odadır (**Lev. 41 - a**). 6.30 x 10.07 m. ölçülerine sahip bu oda da paralelinde bulunan diğer odalar gibi kuzey - güney doğrultulu ve cephesi stoaya açılacak şekilde konumlanmıştır. Odanın dış cephe duvarı ve batı duvarının bir kısmı hâriç diğer duvarları poligonal taşlarla örülmüş nitelikli duvarlardır. Bu poligonal taşlar daha önce tanımlanmış odalardaki poligonal taşlardan daha büyüktür. Yapının doğu duvarı Yazıtlı Dikme Anıtı'nın stylobatı üzerinden

¹³⁸ Şaraphane içerisinde ele geçen nitelikli seramik kaplar B. Varkıvanç tarafından Patara kazılarının 25. Yılı nedeniyle düzenlenen sempozyumda sunulmuş olup makalesi baskıdadır.

¹³⁹Dönmez – Erdoğan 2013, 62 vd.

¹⁴⁰Dönmez – Erdoğan 2013, 62 vd.

geçerek güney duvarı ile birleşir ki bu duvarın Yazıtlı Dikme Anıtı'ndan daha geç bir Dönem'de, olasılıkla Roma Dönemi'nde inşa edildiğini göstermektedir¹⁴¹.

2. 2. 3. 10. 9 No'lu Mekân

Bu mekân agoranın kuzey stoasında yer alan odaların en doğu köşesinde konumlanmaktadır (**Lev. 41 - b**). Oda yaklaşık kare planlı ve 4.30 x5.50 m ölçülerine sahiptir. Yapının duvarları birbirinden farklı niteliklere sahiptir. Stoaya açılan ön cephe duvarı düzgün kesilmiş dikdörtgen blok taşları ve üzerine irili ufaklı şekilsiz taşların yoğun harç malzeme yardımıyla sağlamlaştırılarak örülmüştür. Bu kesme taşların orijinal olarak inşa edildiğini daha geç bir dönemde ise diğer taşların üzerine örüldüğünü göstermektedir. Yazıtlı Dikme Anıtı'nın hemen yanında bulunan yapının batı duvarı da cephe duvarının niteliksiz üst bölümünü oluşturan duvarla benzer özelliktedir. Yapının doğu ve kuzey duvarı ise kumtaşı cinsi dikdörtgen bloklardan oluşmaktadır (**Lev. 42 - a**). Bu blok taşlar kent merkezinde yer alan ve Yukarı Agora olarak adlandırılan ticari agoranın blokları çok yakın benzerlik göstermektedir. Bu büyük blokların üzerine daha geç bir dönemde yapının diğer niteliksiz duvarlarıyla benzer duvarlar örülerek farklı bir mimari yapı oluşturulmuştur. Stoaya açılan cephe duvarının ön yüzünde yaklaşık 0.05 m. kalınlığında sıva parçaları ve yer yer bu sıvaların içine girerek aynı seviyede devam eden mermer parçaları bulunmaktadır. Ayrıca, aynı bu şekilde başka bir sıvalı bölüm ise stoanın doğu iç duvarının kuzey köşesinde de gözlemlenmektedir. Yapının batı duvarı da güney duvarı ile aynı özellikleri göstermektedir. Duvar büyük oranda tahribata uğramıştır. Burada eşik seviyesinin diğer mekânlara göre daha yüksekte olmasının sebebi ana kaya seviyesinin batıdaki mekânlara göre daha yüksekte olmasıdır. Birbirinden farklı özelliğe sahip yapının duvarlarından stoaya açılan cephe duvarı dikdörtgen kesme taşlar üzerine irili ufaklı taşların yoğun harç malzeme ile beraber kullanılmasıyla oluşturulmuş niteliksiz bir duvar özelliğine sahiptir.

2. 2. 4. Alandaki Diğer Geç Yapılaşmalar

6. ve 7. Yüzyıllarda terk edilen kent 11. ve 12. yüzyıllarda tekrar iskana uğramakta ve agorada bu iskanın izlendiği önemli alanlardan biri konumunda bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle alanda basit mimari yapılaşmalar dikkat çekmektedir. Bu yapılaşmalardan en dikkat çekici olanı doğu ve kuzey portiklerin kesiştiği noktalarda gözlemlenmektedir. Bu bölümde stylobat levhalarının üzerinde bulunan pedestallerin yerine yaklaşık aynı oranlamalarda araları yoğun harç malzemeyle sağlamlaştırılmış taklitleri yapılmıştır (**Lev. 42 - b**). Bu sayede büyük ihtimalle yıkılan portiklerin basit bir taklidi oluşturulmak istenmiştir. Daha sonraki bir evrede

¹⁴¹ Danışmanım B. Varkıvanç'a bu detayla ilgili verdiği bilgi için teşekkürlerimi sunuyorum.

ise bu taklit sütunların araları küçük boyutlu moloz taşlarla doldurularak alanın tamamen kapalı bir forma dönmesi sağlanmıştır¹⁴². Muhtemelen bu kapalı alan insanların iskan ettiği konut yapıları olarak kullanılmış olmalıdır (**Lev. 43 – a-b**)¹⁴³.

Agora meydanında birçok basit yapılaşma tespit edilmiştir (**Lev. 44 a-b**). Bu yapılaşmalardan meydanın kuzey kısmında kalanı alandan ele geçen entablatur ve diğer mimari parçaların yan yana dizilmesiyle çok basitçe oluşturulmuş iki odalı bir mekanın varlığını önceki araştırmacıların yayınlarından bilinmektedir¹⁴⁴ (**Lev. 45-a**). Bu yapılar agoradaki çevre düzenlemesi sırasında detaylı olarak tespit edilmiş ve kaldırılmıştır. Bu yapının bir benzeri de ev mezara paralel olarak doğu portikonun stylobatının hemen bitişiğinde bulunmaktadır. Bu yapı ilk yapıya göre biraz daha küçük ebadlardadır. Yapının duvarları içerisinde iki adet pedestal ve bir arşitrav bloğu yer almaktadır. Bu yapılar muhtemelen 18. yüzyılda padişah tarafından buraya zorunlu olarak sürgün edilen Rodos halkının hayvanlarını barındırdığı mekanlar olarak kullanılmış olabilir¹⁴⁵.

---

¹⁴² Bu tarzda bir geç dönem yapılaşmasını biz Perge Macellumunun doğu portikosunda da görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bk.: Özdizbay 2008, 15; Mansel 1972, 109; Atik 2002, 119.

¹⁴³ des Courtils 2003, 49.

¹⁴⁴ des Courtils 2003, 49.

¹⁴⁵ des Courtils 2003, 49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AGORA ÇEVRESİNDEKİ YAPILAR

Antik dönemde kamu yapılarının kent merkezi konumundaki agoraların çevresinde konumlandıkları bilinmektedir¹⁴⁶. Bu bağlamda Roma Agorası'nın çevresinde de önemli kamu yapılarının konumlanmış olması muhtemel olsa da şu ana kadar bu yapılardan alanın güneyindeki, son hali muhtemelen İ.S. 2. yy'da inşa edilen bir tiyatro¹⁴⁷ ve büyük olasılıkla İ.S. 2. ya da 3. yy'da inşa edilen bir Roma Hamamı¹⁴⁸ dışında başka bir kamu yapısı henüz tanımlanamamıştır. Buna karşın alandan ele geçen bazı epigrafik ve arkeolojik bulgular alanın çevresinde tiyatro ve hamam dışında başka kamu yapılarının da olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, 2012 yılında kısmi araştırması yapılan Batı Kilise, Batı Agora'nın hemen batı kıyısındaki düz ve geniş bir alanda yer alması ile dikkat çekmektedir. Bu alanda Roma Dönemi ve öncesinde önemli bir kamu yapısının yer almış olması çok büyük bir olasılıktır. Nitekim Batı Kilise'de devşirme olarak kullanılan büyük boyutlu sütun tamburları ve 2 adet Korinth başlığının bir Roma Bazilikası'ndan ya da tapınaktan kaynaklanma olasılığı çok yüksektir¹⁴⁹.

3. 1. Tiyatro

Likya Akropolü'nü güney portikodan ayıran yaklaşık 30 x 50 m. boyutlarındaki doğal bir çöküntü üzerinde yer alan tiyatro yapısında ilk bilimsel çalışmalar 1950 - 1960 yılları arasında yapılmış ve daha sonra uzun bir ara verilen araştırmalar 1989 yılında yeniden devam etmiştir¹⁵⁰ (**Lev. 46 - a**). Günümüzde kazısı bitmiş olmasına rağmen üzerinde henüz detaylı bir çalışma yapılmamış bu yapı mimari parçaları üzerinden yapılan değerlendirmelere göre yaklaşık olarak İ.S 2. yüzyılın ortasına tarihlendirilmektedir¹⁵¹.

Yapının caveası yaklaşık 65 m. çapında ve altı yirmi bir üstü dört merdiven sırası bulunan iki ayrı kademedan meydana gelmektedir. Toplamda 2200 kişilik bir kapasiteye sahip cavea çeşitli değişiklikler geçirmiştir. İlk olarak alt kademedan 5-6 sıra sökülerek orkestra genişletilmiş ve sökülen sıraların yerine çok niteliksiz bir duvar örülmüş. Bu yüksek duvar ile cavea arasına hayvanların ve insanların bir anda sahneye çıkacağı gizli odalar inşaa edilerek

¹⁴⁶ McInerney, 2003, 22, Hansen, 2004, 140.

¹⁴⁷ Courtils, 2001, 160; Cavalier - des Courtils 2012, 252.

¹⁴⁸ Courtils, 2001, 161.

¹⁴⁹ des Courtils 2001, 54.

¹⁵⁰ Frezouls 1990, 875.

¹⁵¹ Frezouls 1990, 885.

gladyatör ve Hayvan dövüşlerine uygun hale getirilmiştir¹⁵². Yukarı kademe ise erken dönemde şimdikinden daha yüksek olmasına rağmen İ.S. 7. yüzyılda Arap akınları sırasında oturma sıraları sökülmiş ve duvar yükseltilerek bir sur duvarı haline getirilmiştir¹⁵³.

Yapının sahne binası 3.60 x 28 m. ölçülerinde ve cephesinde yedi kapı bulunan dar bir proskeneye sahiptir. 2.40 m. kalınlığındaki sahne duvarında hyposkeneden proskeneye geçmeyi sağlayan beş kapı yer alır. Sahne duvarı ve agora arasında kalan proskene ise duvarlarla birkaç odaya bölünmüştür. Sahne binasının doğu sınırında ve paradusun hemen bitişiğinde oldukça geniş dikdörtgen bir kapı binanın içerisine açılmaktadır.

Tiyatro binasına giriş doğu sınırında bulunan kemerli bir geçiş koridoruna sahip bir paradostan sağlanmaktadır. Bu paradusun zıt yönünde Harpy Anıtı ve Dikme Lahit bulunduğu için burası sadece görsel amaçlı yapılmış kör bir paradostur.

Yapının orkestrasında gözle görülebilen ve erken dönem caveasına ait stylobat blokları yapının ilk evresinin Hellenistik Dönem'e kadar götürülebileceğini düşündürse de, kazılmaması nedeniyle bu hipotezi destekleyici buluntular olmadığından henüz bu bir varsayım olarak kalmaktadır.

İnsanların, Antik Dönem'de yoğun olarak ziyaret ettikleri mekânlardan birisi olan tiyatro binalarının Klasik Dönem'den itibaren, içerisinde birçok propagandist ve etkileyici mimarlık eseri barındıran politik amaçlı agora yapılarıyla yakın topografik koşullar içerisinde bağlantılı olarak inşa edilmeleri, şehir planlamacılığı hususunda bilinen bir olgudur¹⁵⁴. Ksanthos Tiyatrosu'nu ve agorasını birbirleri ile olan bağlantıları nedeniyle bu husus içerisinde değerlendirmek mümkündür. Kentin topografik yapısının kayalık ve eğimli bir karaktere sahip olması nedeniyle kentte, yapının şu an bulunduğu yerden, daha uygun topografik koşullara sahip alanlar bulmak mümkünken yapı için özellikle bu alanın seçilmesi, alanın, Klasik Dönem'den itibaren politik ve dini etkilere sahip olan agora yapısına bağlantılı inşaa edilmek istendiği için olmalıdır. Dolayısıyla, tiyatroya gelenler mecburen agoradan ya da yakın çevresinden geçerek politik ve dini propagandadan etkileneceklerdi¹⁵⁵. Büyük ihtimalle iki yapı aynı zaman diliminde ve belirli bir plan çerçevesi içerisinde inşaa edilmiş olmalıdır. Agora ve tiyatro ilişkisi bakımından en iyi örneklerden birisi Pamfilya Bölgesi'nde yer alan Side Antik Kenti'dir. Burada agoranın Güney portikosunun dış duvarı ile tiyatronun sahne

¹⁵² Frezouls 1990, 885.

¹⁵³ Des Courtils 2001, 64.

¹⁵⁴ Kolb, 1981, 88.

¹⁵⁵ Tlos, Sikyon, Assos, Metapont, Elis, ve Pompei kentlerindeki tiyatrolar da agoralarla yakın ilişki içerisindeyler. Bk.: Kolb, 1981, 88.

binası arasında kapılar vardı¹⁵⁶ ve muhtemelen herhangi bir yağmur v.b. doğa olayı sonrası insanlar bu kapılardan geçerek portiklere ulaşırlar ve yağmurdan korunurlardı¹⁵⁷. Biz aynı özelliği Ksanthos Batı Agora'da da görmemize rağmen aradaki kot farkı nedeniyle tiyatrodan portikoya giriş sadece caveanın batısından sağlanabilmekte idi.

3. 2. Hamam (Lev. 46 – b)

Ksanthos kentindeki iki hamam yapısından birisi olan bu yapı, Batı Agora'nın güney batı köşesinde, alanın paralel olarak geçen doğudaki caddenin hemen sınırında konumlanmaktadır (Lev. 45 - a). Doğu batı yönünde konumlanmış olan bu yapı üzerinde henüz detaylı bir çalışma yapılmamış olsa da, yapı geleneksel sıralı tipteki Likya Hamamları¹⁵⁸ ile aynı özelliklere sahiptir. Toplanda dört odalı ve bu dört odadan üçünün hypokaustum sistemi ile ısıtıldığı yapının doğu tarafında bir palaestranın olduğu bilinmektedir¹⁵⁹. Odalardan 2 ve 4 numaralı odaların kesin olarak ısıtılmış olduğu bilinmekteyken 1 numaralı oda ise hiçbir ısıtma sistemine sahip değildir ve palestrayla muhtemelen bağlantılı olan bu oda hem apodyterium hem de frigidarium olarak kullanılmış olmalıdır. Güneydeki 4 numaralı oda ise muhtemelen kaldarium olarak kullanılmış olmalıdır¹⁶⁰. Yapıda henüz bir kazı çalışması yapılmadığı için yapının kesin tarihi hakkında kesin çıkarımlar yapılamasa da, yapının planından yola çıkılarak muhtemelen İ.S. 2. ya da 3. yüzyıllar arasında bir tarihte inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir¹⁶¹.

3. 3. Bouleuterion

Alana girişte, P. Demarge ve ekibi tarafından yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen bir yazıtta İ.S. 81-84 yılları arasında Likya Eyalet Valisi C. Caistianus Fronto'nun Ksanthos kenti için agoraya bir bouleuterion inşa ettirmiş olduğu yazmaktadır¹⁶². Fakat bu epigrafik buluntuya rağmen henüz bu yapının nerede olduğu hakkında çok fazla bilginiz yoktur¹⁶³. Bouleuterion için en uygun yer, günümüzde karşılama merkezinin arkasında ve Yazıtlı Dikme Anıtı'nın doğusunda yer alan ve kazısı henüz yapılmamış poligonal duvarlı yapı önerilebilir.

¹⁵⁶ Mansel 1948, 5.

¹⁵⁷ De architectura V, 9

¹⁵⁸ Roma Dönemi'ne tarihlenen Likya hamamları için ayrıca bk.: Farrington 1995.

¹⁵⁹ Farrington 1995, 4; Yapının planı için bkz.: Farrington 1995, plan 12.

¹⁶⁰ Farrington 1995, 14.

¹⁶¹ Farrington 1995, 14.

¹⁶² Robert 1951, n° 196; des Courtils 2003, 48' de bu yazıtın tercümesi için“ C. Caistianus Fronto'nun Ksanthos kenti için bir bouleuterion inşa ettirmiş” şeklinde yazmıştır. Fakat verdiği dipnotta Louis Robert bouleuterion'un agora'ya inşa ettirildiğini vurgulamaktadır.

¹⁶³ Danışmanım B. Varkıvanç, alanın kuzey batısında bulunan yapının topografik uygunluğundan ve agoraya yakınlığından, bir Bouleuterion yapısı olabileceği düşüncesindedir. Önümüzdeki yıllar içerisinde bu alanda yapılacak çalışmalar konuya ışık tutacaktır.

3. 4. Harpy Anıt Mezarı

Alanda konumlanan mimari ve plastik eserler arasında Erken Klasik Dönem (İ.Ö 480-70)¹⁶⁴ içerisine tarihlenen tek eser olan bu dikme mezar, Batı Agora ile Likya Akropolü arasındaki geçiş üzerinde yükselmektedir (**Lev. 47. - a**). Bu görkemli eserin alçak kabartmalarla süslü orjinal¹⁶⁵ mermer mezar odasının levhaları ilk kez 1838 yılında kente gelen Ch. Fellows tarafından keşfedilmiş ve daha sonra 1842 yılında İngiltere British Museum'a götürülmüş ve bugün orada sergilenmektedir¹⁶⁶. Hakkında neredeyse yüzlerce yazılmış makale¹⁶⁷ bulunan Harpy Anıtı'nın İ.Ö. 479 tarihindeki Salamis savaşı sırasında ölen komutan Kybernis adına inşa edilmiş olduğu son zamanlarda birçok bilimadamının doğruladığı bir görüştür¹⁶⁸.

Toplam yüksekliği 8.60 m. olan bu anıt mezar, üç kademeli olarak kaide, gövde ve mezar odasından oluşmaktadır. Üzerinde taşıma çıkıntıları bulunan monolith gövde taşı 5.43 m. yüksekliğinde ve 2,30 m. genişliğindedir. Bu monolith gövdenin altında yer alan kaide 1.40 m. yüksekliğinde ve 4x3.80 m. genişliğindedir. Gövde üzerinde yükselen mezar odası 4 x 2.30 m. genişliğinde 1.04 m. yüksekliğindedir. Üzerinde 3.80 x 3.55 m. genişliğinde ve 0.40 m. yüksekliğinde ve piramidal formlu bir kapak taşı bulunan mezar odasının dört tarafı üzeri alçak kabartmalarla süslenmiş mermer levhalarla kaplıdır. Bu levhalarla kaplı mezar odasının batı kanadında ölü küllerinin ve hediyelerin içeriye konulmasını sağlayacak yaklaşık 50 x 40 cm ebadlarında bir açıklık vardır¹⁶⁹.

Anıtı çevreleyen kabartmaların üzerinde betimlenen konu ve figürlerin tanrı, kahraman ve yönetici olduklarına dair birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır. Bu kabartmalardan doğu yönünde toplam beş insan figürü vardır. Sahnenin tam ortasında, diğerlerine göre daha büyük verilmiş, sağa dönük tahtta oturan sakallı erkek figürü yer almaktadır. Göğüs üzerine inen uzun ve gösterişli sakalı, enseye kadar uzanan saçları, iri vücut yapısıyla yaşlı bir kişidir. Kollarında ve tahtın arkasında aşağı doğru sarkan bol dökümlü khiton ve khimation giymiştir.

¹⁶⁴ Cavalier-Des Courtils 2012, 247; Demarge 1958, 45. Farklı tarihlendirmeler için bk.: Langlotz 1927, 105; Pryce 1928, 122; Tritsch 1942, 48; Demargne 1958,45; Fuchs 1969, 433-434; Akurgal 1942, 30; Berger 1970, 128; Shahbazi 1975, 48-49; Zahle 1975, 83; Özgan 1978, 91; Polat 1998, 113; Özüdoğru 2008, 144 vd.

¹⁶⁵ Günümüzde mezar odasının etrafında bulunan kabartmalı levhalar 1957 senesinde orjinallerinden kopyalanmış alçı levhalardır.

¹⁶⁶ Akurgal 2000, 414.

¹⁶⁷ Langlotz 1927, 105; Pryce 1928, 122; Tritsch 1942, 48; Demargne 1958,45; Fuchs 1969, 433-434; Akurgal 1942, 30; Berger 1970, 128; Shahbazi 1975, 48-49; Zahle 1975, 83; Özgan 1978, 91; Polat 1998, 113.

¹⁶⁸ Cavalier - des Courtils 2012, 260;

¹⁶⁹ Demarge 1958, 43 vd.; des Courtils 2003, 58.

Sağ elinde lotus çiçeği tutmaktadır ve sol elini sol omzuna yaslı duran asaya dayamış durumdadır. Arkalığa ve kolluğa sahip bir taht üzerinde oturmaktadır.

Batı yöndeki kabartmada da doğu yönde olduğu gibi toplam beş insan figürü vardır. Sahnenin iki kenarında, birbirlerine dönmüş, taht üzerinde oturan iki kadın betimlenmiştir. Ortada, sağda oturmakta olan kadına doğru ilerleyen üç kadın figürü bulunmaktadır. Sol kenarda taht üzerinde oturan kadının hemen önünde, 50 x 40 cm. ebatlarında bir açıklık bulunmaktadır ve bunun hemen üzerindeki küçük panelde, yavrusunu emziren bir inek betimlenmiştir. Sağ kenarda taht üzerinde oturan kadın başında diadem taşımaktadır, uzun, dalgalı saçları ensede toplanmıştır, yüz uzuvları belirgin ve göz cepheden verilmiştir.

Kuzey yöndeki kabartma üzerinde toplam beş insan ve iki siren figürü bulunmaktadır. Tabure üzerinde oturan bir erkek figürüne, silahlı bir figürün miğfer sunma sahnesi betimlenmiştir. Kenarlarda kucaklarında çocuk taşıyan iki siren figürü, sağ taraftaki sirenin altında diğerlerinden oldukça küçük betimlenmiş, dizlerini büküp oturmuş bir kadın yer almaktadır. Ana sahnede ise bir tabure üzerinde sola doğru oturan erkek figürü bulunmaktadır.

Güney yöndeki kabartma üzerinde toplam dört insan, iki siren figürü vardır. Kuzeydeki sahneye benzer bir sahne betimlenmiştir. Kolçaksız bir tahtta oturan bir kadına, önünde ayakta duran başka bir kadın hediye sunar. Kenarlarda kucagında çocuklarla kaçmakta olan iki siren yer alır.

3. 5. Yazıtlı Dikme Anıtı

Üzerinde yer alan bilgilerle Likya tarihinin ve kronolojisinin aydınlanmasında¹⁷⁰ çok büyük öneme sahip ve dört tarafının¹⁷¹ Likçe ve Yunanca epigramlarla yazıtlı olması nedeniyle literatüre “*Yazıtlı Dikme Anıtı*” olarak girmiş olan yapı Roma Dönemi agoranın kuzey portikosunun hemen doğu köşesinde, Bizans Dönemi dükkânların paralelinde yükselmektedir (**Lev. 47. - b**).

Harpy Anıtı’na benzer şekilde üç kademeli inşaa edilen yapı 1.26 m. yüksekliğinde ve 2.60 m. genişliğindeki üç basamaklı ve cephesinde kenet dilleri bulunan bir podyum, 4.01 m. yüksekliğindeki ana kayadan yontulmuş dikdörtgen bir gövde ve bugün yerinde olmayan 1.54 m. yüksekliğindeki mezar odasından meydana gelmektedir. Mezar odasının kademeli kapağı

¹⁷⁰ Ksanthos Yazıtlı Dikme Mezarı ve anlatılan olaylarla ilgili bk.: Bugge 1898; TAM I, 44; FdX I, 79-105; Childs 1981, 63 vdd.; Bryce 1986, 107 vd.

¹⁷¹ Güney, doğu ve kuzey bölümünün üst bölümü Lykçe, Kuzey bölümünün ortası Hellençe, Kuzey cephesinin geri kalanıyla Batı cephesinin tamamı ”Lykçe B” ya da “Milyas Dili” olarak adlandırılan dildedir.

üzerinde ise aslan başlarıyla dekore edilmiş bir taht bulunmakta ve üzerinde mezar sahibinin heykelinin olabileceği düşünülse de henüz bununla ilgili hiçbir veri bulunamamıştır¹⁷².

Mezar odasının etrafı Harpy Anıtı'nda olduğu gibi alçak kabartmalarla süslü kireçtaşından plakalarla çevrilidir. Bugün hiçbiri yerinde olmayan bu kabartmaların üzerinde askerî geçit töreni, başını yere eğmesinden yaralı olduğu anlaşılan bir savaşçı ve savaş alanında yürüyen bir savaşçı betimlenmektedir. Bu betimlemeler bize mezar sahibinin hayattayken yaşadıklarını aktardığı bir kahramanlık göstergesidir.

Likyalı bey ve yöneticiler için yapılmış olduğu kabul edilen dikme mezarlar¹⁷³ sınıfı içerisine giren ve üzerindeki kabartmaların biçimine göre İ.Ö. 400 civarına tarihlenen mezarın, sahibinin adının geçtiği yerlerin silinmiş olması nedeniyle kime ait olduğu biraz problemlidir. Bazı bilimadamları Bu konuda yaptıkları araştırmalarda dikmenin Kherei, Kheriga ve Merehi'ye ait olabileceği üzerine savlar yürütmüşlerdir¹⁷⁴.

Yapıt özellikle üzerinde “ Deniz Avrupa'yı Asya'dan ayıralı beri henüz Lyklerden hiç kimse, agoranın surlarına on iki tanrı steline benzer, zaferlerini dile getiren bir anıt dikemedi.” anlamına gelen bir cümlenin yer alması ile konumuz açısından oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu cümle üzerinde geçen ”*agora*” kelimesi ilk defa bir klasik Likya şehri içerisindeki bir agora yapısının varlığına işaret etmektedir. Bu özelliği ile bize hem Klasik Dönem'de Likya'da hem de Ksanthos Roma Agorası'nın bulunduğu yerde bir klasik agoranın da olduğunu kanıtlaması nedeniyle oldukça önemli bir yapıdır¹⁷⁵.

3. 6. Lahitli Dikme Anıtı

Harpy Anıtı'nın yaklaşık 5 metre güneyinde yükselen ve üzerinde bir lahit bulunduğu için bu isim ile anılan “Lahitli Dikme¹⁷⁶” bu yönüyle dikme mezar mimarisine oldukça yabancıdır. Bu farklı yapı üzerinde ilk kapsamlı araştırmalar 1951 senesinde başlamış ve 1952 senesinde tamamlanmıştır (**Lev. 47 - a**).

Mezarın 3.37 m. yüksekliğindeki gövdesi, diğer dikmelere benzer 0.62 m. yüksekliğindeki bir kaide üzerinde yükselmektedir. Bu yükselen gövdenin diğer mezar gövdelerinden bir farkı da monolit bir kayadan yontularak değil 5 bloğun yan yana koyulması ile oluşturulmuş olmasıdır. Dolayısıyla gövdenin iç kısmı boş ve mezar odası şeklinde kullanılmış olmalıdır.

¹⁷² Anıtın önerilen rekonstrüksiyonu için bkz: Işık 2005, 119 Res. 5-6.

¹⁷³ Zahle 1983, 32-33, 64-65, 107-111; Bryce 1986, 115-171; Keen 1992a, 53-63; Keen 1998, 36 dn. 14.

¹⁷⁴ Mezarın kime ait olduğu konusunda bkz.: Keen 1992, Childs 1979, 97-102; Bryce 1986, 109; Gygas – Tietz 2005, 96 vdd.

¹⁷⁵ Bu yapının özellikleri klasik dönem içerisinde değerlendirilecektir.

¹⁷⁶ Demarge 1958, 47 vdd.

Gövdenin üzerinde ise diğer dikmelerin mezar kapakları ile aynı özelliklere sahip 1.04 m. yüksekliğindeki piramidal bir kapak ve üzerinde ise 3.56 m. yüksekliğinde Likya mezar mimarisinden bildiğimiz semerdamlı bir lahit bulunmaktadır. Böylelikle yapı toplamda 8.59 m. yüksekliğe ulaşmaktadır¹⁷⁷.

Yapılan araştırmalar sonucunda yapıda iki farklı gömü işlevinin yapılmış olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan ilki yapının temel hizasındaki asıl mezar odasının altındaki gömüt içerisinden çıkan Attika seramiği parçalarıdır. Bu parçalar yapının terminus post quem'ini İ.Ö. 540- 530 olarak tarihlendirmektedir. Bu veriye karşın Lahdin içerisinden iki inhumasyon gömüt sağlam olarak ele geçirilmiş ve üzerinde yapılan araştırmalar birini Arkaik diğerini ise üzerinde Ptolemaios Euergetes'in karısı Berenike yazıtı ve kraliçenin portresini taşıyan zengin oinochoe sayesinde İ.Ö. 3. yy'a tarihlendirilmektedir. Elde edilen bu verilere karşın P. Demarge lahit mezarı mimari özelliklerine göre mezarı İ.Ö. 4. yy içerisine yerleştirir¹⁷⁸.

Çalışmalar sırasında ayrıca, lahdin içerisinde muhtemelen daha eski bir kalıntıyı kapatmak amacıyla yerleştirilmiş kabartmalı bir döşeme taşı bulunmuştur. Bu bize kim olduğunu tahmin edemediğimiz bir dynasta ait olan bir mezarın tahrip edildiğini ve daha sonra üzerine başkasına ait olan bu lahit mezarın yerleştirilerek yeniden kullanılmış olduğunu düşündürebilir¹⁷⁹. Yapısı itibariyle farklı bir mimari unsur olarak alanda bulunan bu yapı büyük ihtimal ile kimliğini bilemediğimiz bir yöneticiye ait bir dikme mezar iken daha geç bir dönemde üzerine bir lahit yerleştirilerek ikinci kez kullanılmış olabilir.

3. 7. Tiyatro Dikmesi

Alanda yer alan bir diğer dikme mezar ise Likya Akropolü'nün hemen Kuzeydoğu köşesinde konumlanan ve literature ilk defa Ch. Fellows'un gezilerini anlattığı eserde¹⁸⁰ giren "Tiyatro Dikmesi"¹⁸¹dir (**Lev. 48 - a - b**). Dikme mezarda bilinen ilk küçük çaplı kazı çalışması Avusturyalı gezginler tarafından dikmenin ölçülerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmişse de yapı da geniş kapsamlı araştırmalar 1951 ve 1952 senesinde P. Demarge ve ekibi tarafından yapılmıştır¹⁸².

Yerel kireçtaşı bir kaya parçasından kesilerek oluşturulmuş 4.30 m. yüksekliğindeki yaklaşık kare formlu monolit gövdenin genişlik ölçüleri çok ilginç olarak birbirinden farklı

¹⁷⁷ Demarge 1958, 48.

¹⁷⁸ Demarge 1958, 51.

¹⁷⁹ Cavalier - des Courtils 2013, 274 vdd.

¹⁸⁰ Fellows 1952, 494

¹⁸¹ Tiyatro dikmesi için bk: Demarge 1958, 107 vdd.

¹⁸² Demarge 1958, 107 vdd.

değerlerdedir¹⁸³. Bu uyumsuz genişlik ölçülerine sahip mezarın, muhtemelen diğer dikme anıtlarla benzer özelliklere sahip olması beklenen mezar odası ve piramidal kapak taşı günümüzde yerinde yoktur. Buna karşın dikmenin en üst kısmında 0.34 m. derinliğinde ve 1.80 m. x 1.80 m. genişliğinde muhtemelen daha geç bir evrede yapılmış gömü çukuru yer almaktadır.

Dikme'nin kuzey yüzünde Likçe¹⁸⁴, doğu yüzeyinin üst ve alt kısmında ise daha geç bir dönemde yazılmış Yunanca bir yazıt bulunmaktadır. Bu iki yazıt arasında hiçbir ortak bağ bulunmamaktadır. Yunanca yazıt üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda dikmenin başka bir yerden sürüklenerek şimdiki yerine transfer edildiğini belirtmektedir¹⁸⁵.

Sonuç olarak bu veriler üzerine dikmenin ne zaman, nereden ve neden şimdiki yerine taşındığını sorgulamak gerekmektedir ki, bu sorular içerisinde nereden ve neden sorularının yanıtlarını olasılık ile vermek mümkündür. Dikme büyük olasılıkla tiyatronun inşasından önce yapının üst girişinin yakınında bulunan fakat Bizans Dönemi sur duvarı inşasında tamamen tahribata uğrayan Arkaik ve Klasik akropolü çevreleyen duvarın kuzeydoğusunda bir yerde yükselmekte iken tiyatronun inşası ya da restorasyonu sırasında yerinden kaldırılarak yeni yerine taşınmış olmalıdır.

3. 8. Ev Mezar

Alanın etrafında yükselen mezarlar içerisinde tek ev tipi mezar olma özelliğine sahip bu anıt¹⁸⁶, Roma Dönemi Agorası'nın doğu portikosunun dışı ile alanın hemen doğusundan geçen modern caddenin arasında konumlanmaktadır (**Lev. 46 - a**). Roma Agorası'nın portikosuyla yaklaşık aynı seviyelerde bulunan anıt mezar Likya ahşap ev mimarisinin bir taş örneğini göstererek kaya mezarları ve lahit mezarlar ile yakın ilişki içerisine girer¹⁸⁷.

Toplamda 5.71 m. yüksekliğe sahip bu anıt mezar dışarıdan bir podyum görüntüsüne sahip ve kısmen kayaya oyulmuş, kısmen düze kesilmiş bloklardan oluşturulmuş alt mezar odası ile üzerinde üç basamaklı bir krepis ve yan yüzleri yazıtlı dikmenin kaidesinde olduğu gibi panelli monolith bir kaide üzerinde yükselmektedir¹⁸⁸. Alt bölümün modern yola doğru bakan doğu yüzünde mezar odasına girmeyi sağlayan 0.51 m. ölçülerinde kare bir açıklık

¹⁸³ Yapının ölçüleri için bk.: Demarge 1958, 107.

¹⁸⁴ Dikme üzerindeki Likçe yazıt için bkz: TAM, I, 52, NO. 50.

¹⁸⁵ Demarge 1958, 110.

¹⁸⁶ Ev tipi mezar için bkz: Demarge 1974, 21 vdd.

¹⁸⁷ Demarge 1974, 21.

¹⁸⁸ Mezarın ayrıntılı ölçüleri için bk: Demarge 1974, 22.

bulunmaktadır. Buradan girilen mezar odası 1.72 m X 2.23 m. genişliğinde ve 1.85 m. yüksekliğindedir. Odanın iç duvarları şekilsiz monolith plakalarla kaplıdır.

Alt mezar odasının üzerindeki 3 kademeli piramit şeklindeki stylobat, birbirine monte edilmiş levhalardan meydana gelmektedir. Farklı ölçülere sahip bu levhalardan en altta ki levhalar 0.48 m - 0,50 m, ortadakiler 0.40 m - 0,41 m. ve en üsttekiler 0.39 m. - 0,40 m. yüksekliğindedir. Batı yönünün en alt ve en üst yönündeki levhalar monolith kaya parçasından kesilmiş tek parça halinde bloklardır. Mezarın altında sadece belli bir mesafeye kadar uzanan blokların birbirile bağlantıları yoktur. İki blok arasında alttaki mezar odasının üzerine yerleştirilmiş büyük bir kaya blok bulunmaktadır¹⁸⁹.

Mezarın monolit bir kaya parçasından kesilmiş kaidesi üst stylobat basamağının 0.40 m. gerisinde bulunmakta ve böylelikle piramidal görüntü sağlanmaktadır. Kaidenin ölçüleri 2.05 m. x 3.05 genişliğinde ve 0.65 m. yüksekliğindedir. Hem kaidenin güneybatı köşesinde hem de üzerindeki dikdörtgen haznede yer alan kesilmiş zıvana bölümleri sayesinde birbirleri ile bağlantı halindedirler¹⁹⁰.

Kaide üzerinde yer alan 2.30 m. yüksekliğindeki mezar teknesi tek bir kaya parçası üzerine işlenmiş ve 2.80 m. x 1.85 m. ölçülerindedir. Altındaki kaideden 0.08 m. / 0,012 m. içeride bulunan bu teknenin içindeki oda 1.60 m. yüksekliğindedir. Odanın içerisinde batı duvarın karşısında 0.40 m. genişliğinde ve 0.04 m. yüksekliğinde olasılıkla urne kaplarının konulmuş olduğu bir bank ile doğu ve batı duvarların üst kısmında teknenin üzerindeki kapağın oturmasını sağlayacak çıkıntı yerleri mevcuttur¹⁹¹.

Bu geniş dikdörtgen mezar teknesi genel itibariyle bir ahşap evin kayaya kopya edilmiş halini göstermekler beraber, teknenin kuzey ve güney kısa yüzleri kapı ve pencereleri doğu ve batı yüzleri ise evin duvarlarını teşkil etmektedir.

Mezarın, içerisinde hiçbir tarihleyici veri çıkmaması ve üzerinde herhangi bir kabartmalı figür bulunmaması nedeniyle tarihlenmesi çok zordur. Bütün bu veri eksikliğine karşın İ.Ö. 5. yy' a tarihlenen diğer mezarlar ile aynı yerde bulunması nedeniyle bu ev tipi mezarda aynı dönem içerisinde inşa edilmiş olmalıdır¹⁹².

¹⁸⁹ Demarge 1974, Lev. IV, 1.

¹⁹⁰ Demarge 1974, 23.

¹⁹¹ Demarge 1974, 23.

¹⁹² Demarge 1974, 24.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARİHLEMeye YARDIMCI BULUNTULAR

4. 1. Yazıt

Alanda daha önce çalışmış Fransız arkeologların raporlarından edindiğimiz bilgilere göre yine alana girişte bir yerde, günümüzde yerinde olmayan, başka bir yazıt bulunmaktaydı. Bu yazıtın üzerinde ise İmparator Nerva'nın ismi geçmektedir¹⁹³. Yine Letoon'dan ele geçen ve İ.S. 2. yy'ın ortasına tarihlenen bir yazıtta Rhodiapolisli hayırsever Opromas'ın İ.S. 140 depreminde zarar gören agoraya yaptığı yardımdan bahsetmektedir.

4. 2. Seramikler

Alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda¹⁹⁴, Geç Klasik Dönem'den, Orta Bizans Dönemi'ne kadar devam eden sürece ait olan seramik¹⁹⁵ buluntularıyla karşılaşmıştır. Ele geçen bu seramik buluntuların çoğu yoğun olarak kuzey portik üzerinde yer alan mekânlardan çıkartılmıştır. Bu alanda bazı bölümlerde henüz Roma Dönemi zemin seviyesinin altına inilmemiş ise de özellikle açılan birkaç sondaj ile ana kayaya ulaşılmıştır ve bu seviyede ele geçen seramikler İ.S. 1.yy'a tarihlendirilmektedir¹⁹⁶. Bu katmanda ayrıca fazla sayıda İ.Ö. 2. yy'a tarihlendirilen Hellenistik seramikle karşılaşmıştır¹⁹⁷. Bu bize yukarı agoradaki Hellenistik Dönem katmandan sonra, Ksanthos'ta Hellenistik Dönem'e tarihlenen başka bir katmanın olduğunu göstermektedir¹⁹⁸.

Bu alandan en fazla sayıda ve sağlam olarak ele geçen form İ.S. 6. ve 7. yüzyıl üretimi amphoralar ve şaraphâne olarak tanımlanan mekândan çıkartılan pithos kaplarıdır¹⁹⁹. Şarabın işlendikten sonra bekletildiği fermantasyon odası içerisinde 4. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen bir ticari amphora (**Kat. No: 1**)²⁰⁰ ile aynı katmandan ele geçen in situ halindeki M. S. 4 ve 6. yüzyıllar arasına tarihlenen Samos üretimi 4 amphora (**Kat. No: 2-3-4**)²⁰¹ oldukça

¹⁹³ Courtils 2006, 48.

¹⁹⁴ Batı agora kazı çalışmaları henüz tamamlanmamış olduğu için yapılacak diğer kazılar sonucunda bu bilgilerde değişiklikler yaşanabilir.

¹⁹⁵ Bu çalışma kapsamında sadece nitelikli ve mekanları tarihlemeye yardımcı olacak seramikler göz önüne alınmış olup alandan çıkan bütün seramikler alanda ki kazı çalışmalarının sona ermesi ile beraber seramik uzmanlarınca çalışılacaktır. Bkz.: Seramik Kataloğu.

¹⁹⁶ des Courtils 2010, 324 vd.

¹⁹⁷ des Courtils 2010, 325.

¹⁹⁸ des Courtils 2010, 325.

¹⁹⁹ Şaraphane olarak tanımlanan yapıdan ele geçen nitelikli seramikler için ayrıca bk.: Varkıvanç 2014, (Baskıda)

²⁰⁰ Benzer örnekler için bk.: Kassab Tezgör 2003, Lev. V No:25

²⁰¹ des Courtils 2005 vd., 282.

önemli seramik buluntuları arasındadır. Diğer seramikler arasında günlük kullanım kapları yoğun olmak üzere, unguentariumlar, ampulla ve kandiller ele geçmiştir. Bu seramikler üzerinde yapılan tarihleme çalışmaları, seramiklerin çoğunun özellikle Roma İmparatorluk Dönemi (İ.S. 1. yüzyıl) ve Bizans Dönemi'ne (İ.S. 4. ve 7. yüzyıl) ait olduğu göstermiştir. İ.S. 1. yüzyıla tarihlenen Roma Dönemi seramiklerinin yoğun ele geçmesi alanın mimari açıdan ilk inşa tarihlendirilmesi ile de uyumluluk göstermektedir (**Kat. No:16-17-18**). Ayrıca özellikle Yazıtlı Dikme Anıtı'nın etrafında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen yoğun Klasik Dönem'e tarihlendirilen seramikler alanın İ.Ö. 4. yüzyılda yoğun olarak yapılarla donatıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, yapılan kazı ve sondaj çalışmalarından çıkarılan seramiklerin kronolojik bir dizini oluşturulduğunda ve bu kronolojik dizini eldeki mimari verilerle karşılaştırdığımızda kuzey bölümdeki dükkânların mevcut ön cephesinin daha önce belirtildiği üzere en geç İ.S. 1. yüzyıl sonunda yapılmış olduğunu ve en alt katmandan bu 1. yüzyıl seramikleriyle beraber ele geçen 4. ve 7. yüzyıla tarihlenen seramikler²⁰² ise burasının İ.S. 7. yüzyıla kadar kullanılmış olduğunu göstermektedir. Ele geçen Geç Bizans ve Erken Selçuklu Dönemi'ne ait seramikler²⁰³ ve büyük ihtimalle Orta Bizans Dönemi'ne (11. ve 12. yy) tarihlenen ve insitu halde bulunan, gövdeleri şerit çizgileriyle bezenmiş beş küçük amphora²⁰⁴ ise alanın özgün işlevinin kaybolarak başka bir amaçla ve farklı bir mimari konsept içerisinde işlik ve barınma mekanları olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

4. 3. Sikkeler

Agora sikkeleri ele geçen buluntuların kondisyon durumuna göre oldukça kısır bir biçimde şekillenmiştir. Buna rağmen ele geçmiş olan kondisyonu sağlam ve tanımlanabilen sikkelerin agoranın kuzey dükkânlarında saptanabilen diğer verilerin yönlendirdiği tarihsel süreçle uyduğu görülmektedir. Katalogda yer alan yedi sikke de M.S. 4. yy. içlerine tarihlenmektedir²⁰⁵, özellikle agora kuzey dükkânlarının zemin seviyesinde ve bu seviyeye yakın katmanlarda ele geçmiş olmaları neticesinde, ortaya çıkartılan diğer saklama kaplarının tarihleriyle uyumakta olduğu görülmüş ve dükkânların tarihlenmesi netleşmiştir. Ele geçmiş olan en erken sikke Delmatius Ceasar (M.S. 335 – 337) dönemine, en geç olanı ise Honorius Dönemine (M.S. 393 – 423) tarihlenmektedir. Sikkelerden tespit edilebilen darphaneler ise Thessalonika, Nikomedia ve Antiocheia'dır.

²⁰²des Courtils 2005 vd., 284.

²⁰³des Courtils 2007, 323.

²⁰⁴des Courtils 2007, 321 Res. 10.

²⁰⁵ Bk. Sikke Kataloğu

SONUÇ

Yapılan detaylı incelemeler sonucunda Ksanthos Batı Agora'da beş farklı evre tespit edilmiştir (Lev. 48).

Klasik ve Hellenistik Dönem Evresi:

Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Klasik Dönem içerisinde oldukça güçlü bir ekonomiye sahip olan Ksanthos²⁰⁶ kenti aynı zamanda Likya bölgesinin bu dönem içerisindeki en önemli kenti konumundadır²⁰⁷. Likya bölgesinde Kynaeai ile birlikte en çok Klasik Dönem'e tarihlenen mimari yapıların gözler önünde olduğu yerleşim bu dönemdeki güçlü yapısını başta gözle görülebilen ve yapımı ekonomik yönden oldukça masraflı olan dikme, ev ve kaya mezarları ile göstermektedir²⁰⁸. Özellikle dikme ve ev tipi mezarlar kentin birçok yerine dağılmış olsa da yoğun olarak kentin batı kanadı üzerinde, bugün kalıntılarını takip edebildiğimiz Roma Dönemi'nde inşa edilmiş olan Batı Agora çevresinde konumlanmaktadır.

Antik Dönem'de insanların sosyal, ticari ve dini amaçlar için bir araya geldikleri yerlerden olan agoralar bilindiği üzere Hellen kültürüne atfedilen mimari yapılar arasındadır²⁰⁹. Bu nedenle bu yapıların bulunduğu kentlerin Hellenizasyon sürecinden etkilenmiş olması çok büyük bir ihtimaldir. Bu bağlamda Roma Dönemi'nde inşa edilmiş Ksanthos Batı Agorası'nın Klasik Dönem evresinin olabilmesi, Klasik Dönem'de kentin Yunan kentlerinden farklı olarak düzensiz bir şehircilik anlayışına sahip olması²¹⁰ ve kendi mimari tarzını yansıtması nedeniyle ilk bakışta küçük bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

Klasik Dönem'de bir agoranın olmama ihtimalinin bir başka destekleyici düşüncesi Likya Bölgesi'nde konumlanan diğer hiçbir kentte bu döneme tarihlenen bilinen bir agora yapısının tespit edilememiş olmaması ve bu dönemki feodal yönetim biçimi olarak görülebilir.. Duruma bu yönden bakıldığında Roma agorasının bulunduğu yerde bir Klasik Dönem agorasının olabileceği düşüncesini öngörmek imkansız olmasa da çok mantıklı gözükmemektedir.

²⁰⁶ Antik kaynaklarda Ksanthos için bkz.: Strabo, 14.3.6; Herodotus, 1. 176; Appian, bell. civ., 4.10.76-80, 5.1.7; Arrian, anab. 1.24.4; Diodorus, 20.27.1; Dio cassius, 47, 34. 1-3; Plutarch, Brutus 30-31; Marinus, vita Procli 6-8; Quintus smyrn. 11.12-26.

²⁰⁷ Bryce 1986, 12 vdd.

²⁰⁸ Bean 1997, 52.

²⁰⁹ Agoralar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Kolb 1981 Wycherley, 1991, 45 vdd.; Kenzler 1988; McInerney, 2003, 22 vd.; Owens 2000, 3 vdd.; Hansen 2006, 104 vdd; Davis, 1960, 19 vdd. ; Bingöl 1988, 51vdd.

²¹⁰ Des Courtils-Cavalier, 2001, 170.

Bu düşüncelere karşın, yukarıda bahsedildiği üzere, agora çevresinde yükselen dikme mezarlardan biri olan ve alanın kuzey doğu sınırında konumlan, üzerinde Likçe ve Yunanca yazıtlar bulunması nedeniyle literatüre “Yazıtlı Dikme Anıtı” olarak geçmiş olan dikme mezarın üzerindeki deşifre edilen Eski Yunanca yazıt oldukça aydınlatıcıdır. Yazıtta geçen “Deniz Avrupa’yı Asya’dan ayıralı beri henüz Lyklerden hiç kimse, *agoranın* surlarına on iki tanrı steline benzer, zaferlerini dile getiren bir anıt dikemedi.”²¹¹ ifadesi alanda, henüz İ.Ö. 400 yılı öncesi bir agora yapısının kesin varlığını ortaya çıkarmaktadır.

Ayrıca, 2005 yılı kazılarında, Yazıtlı Dikme Anıtı arkasındaki Klasik Dönem polygonal duvarları önünde bulunan Geç Arkaik - Erken Klasik Dönem’den İon kymationlu bloklar bu alanda en geç Erken Klasik Dönem’den itibaren, dolayısıyla Yazıtlı Dikme Anıtı’ndan yaklaşık 100 yıl önce ve Harpyler Anıtı ile eş zamanlı İon mimarisini yansıtan ve işlevi henüz saptanamayan bazı anıtsal yapıların inşa edildiğini açıkça göstermektedir²¹².

Bu önemli veriler üzerine iki önemli soru ortaya çıkmaktadır: Bu sorulardan ilki; bu agoranın işlevi Yunan kültürüne ait olan agoralarla benzer ya da farklı bir işlevde midir? İkincisi ise bu agoranın kapladığı alan yani sınırları nasıldır?

Alanın doğusunda bir ev mezar, kuzeydoğu köşesi ve güneyi ile güney batı köşesinde olmak üzere 4 paye mezarı nekropol niteliğine ve hükümdarların kendini tasvir etme yöntemine işaret etmektedir²¹³. Yazıtlı Dikme Anıtı üzerindeki yazıtta geçen Oniki Tanrı Steli ile olan bağlantı sonucunda alanın aynı zamanda tanrısal bir kült merkezi konumunda olduğunu ve özellikle dikmelerin ortasında kalan boş meydana çeşitli tören ve kült faaliyetlerinin yapılmış olduğunu önermek yanlış olmayacaktır. Bu tür yaklaşım açık bir şekilde alanın hem tanrılar hem de ölümlüler için kutsal bir alan olduğu, dolayısıyla buradaki “agora” kavramının Hellen düşüncesinden çok uzak bir anlam taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Batı Anadolu ve Hellen kültüründen bildiğimiz üzere agoraların en önemli fonksiyonlarından birisi kentin siyasi toplantılarının burada yapılmış olmasıdır. Fakat burada herhangi bir siyasi toplantının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği henüz cevaplanamamış bir sorudur; çünkü Likya Bölgesi’ndeki hiçbir hanedan yerleşmesinde herhangi bir siyasi toplantının yapıldığı

²¹¹ TAM I 47.

²¹² des Courtils vd. 2006, 282 Res. 11.

²¹³ Likya’da Klasik Dönem içerisinde agora olarak anılan tek benzer yapılaşma ile Kyneai antik kentinde karşılaşıyoruz. Orada da bir meydan, etrafını çevreleyen bir kaya mezarı ve iki paye mezarı bulunmaktadır. Kyneai’deki Klasik Dönem agorası için bk. Kolb 1998, 8 Res. 1.

henüz bilinmemektedir²¹⁴. Bu nedenle alanda siyasi içerikli toplantıların yapılmış olduğunu söylemek yanlış olur.

Siyasi işlevinin bir soru işareti olmasına rağmen Likyalılar o dönemde meydanlarını hem Ksanthos'ta hem de Kyeneai'de neden agora olarak adlandırmışlardır? F. Kolb bu durumu "Likyalıların kendileri meydanı en azından M.Ö. 400'lerden beri böyle adlandırmışlardır" şeklinde yorumlamaktadır²¹⁵. Yani alanın Likçe isminin yerine artık Yunanca isminin kullanılmaya başlandığını belirtir. Bu bize bir kültürel değişimi göstermektedir. Özellikle, yukarıda sözü edilen Geç Arkaik - Erken Klasik Dönem'den İon kymationlu bloklar göz önüne alındığında, Likya'daki Hellenleşme/İonlaşma sürecinin İskender'in seferlerinden çok önce İ.Ö. 500'lü yıllar civarında başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu dönem öncesinde Likya'da Yunan kültürüne atfedilecek bir unsur henüz bulunmamaktadır.

İ.Ö. 400'lü yıllara tarihlenen "Yazıtlı Dikme Anıtı" üzerinde agora olarak anılan bu alanın kullanılmaya başlanma sürecini daha erken dönemlere götürmek doğru olacaktır. Çünkü meydanın çevresinde bulunan diğer dikme mezarlar yazıtlı dikme öncesinde de burasının bir tanrısal ve ölümlü kült alanı olduğunu gösterir. Özellikle bugün Kybernis'in²¹⁶ onuruna inşa edilmiş olduğu çoğu bilim adamı tarafından ortak bir görüş haline gelen Harpy anıt mezarı oldukça önemlidir. Çünkü bu mezarın çevresinde başka mezarlarda bulunmaktadır ki²¹⁷ bu da alanı sadece üst düzey yöneticilerinin ve kentin önde gelen kişilerinin gömülmüş olduğu bir kült alanı haline getirir²¹⁸.

Harpy anıtının hemen güneyinde konumlanan ve dikme lahit²¹⁹ olarak adlandırılan mezarda yapılan araştırmalar sonucunda ele geçen bazı Attika seramiği parçaları İ.Ö. 540-530, dikmenin üzerindeki sütunlu lahdin içerisinden çıkarılan kabartmalı bir döşeme taşı²²⁰ ise İ.Ö. 525 yılına tarihlendirilmektedir. Bu buluntular dikme lahdin terminus post quem'ini vermektedir. Dolayısıyla anıtın çevresinde bulunan mezarların bazılarının Hellenistik

²¹⁴ Kolb 1998, 42.

²¹⁵ Kolb 1998, 42.

²¹⁶ Kossikas'ın oğlu Kybernis Ksanthos'un soylu bir ailesinden gelmektedir. Herodotos bu aileyi iki kez anmıştır. bk.: Herodot 7.92-98.

²¹⁷ Harpy anıtının etrafında bulunan mezar bölgesinin başlıca noktalarının tanıtımı demarge tarafından yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. FDX I, fig. 1-3.

²¹⁸ Fellows Travels, 340'ta alanı kralların gömüldü yer olarak tanımlamıştır.

²¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: 57

²²⁰ Demarge 1958, 54; musee d'Istanbul Inv no: 1450.

Dönem'e tarihlenmesiyle²²¹ Harpy Anıtı'nın çevresinin Arkaik dönemden Roma Dönemi'ne kadar bu amaçla kullanılmış olabileceğini düşünebiliriz²²².

Alanın sınırlarının nasıl olduğu hakkındaki sorunun cevabını bulmak maksadı ile Yazıtlı Dikme Anıtı'nın yakın çevresi ve meydanın ortasında olmak üzere sondaj ve kazı çalışmaları yapılmıştır²²³. Yapılan araştırmalar sonucunda yukarıda anılan Geç Arkaik - Erken Klasik Dönem'den İon kymationlu bloklar dışında Klasik Dönem agorası ile ilişkilendirilebilecek hiçbir mimari unsura henüz bulunamamıştır. Yazıtlı Dikme Anıtı'nın etrafında İ.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen seramiklerin bulunduğu bir katmana rastlanılmış olsa da bu katman tek başına yeterli bir veri ortaya koymamakta ve sadece İ.Ö. 4. yy'da Yazıtlı Dikme Anıtı'nın bulunduğu alanda yoğun bir faaliyet olduğunu göstermektedir.

F. Kolb ve des Courtils, yapılan araştırmalarda erken dönemlere ait mimari unsurların ele geçmemesinin en büyük nedenini alandaki eski mimari unsurların Roma Dönemi'nde sökülerek yeni bir organizasyon içerisinde yeniden inşa edilmesi ile ilişkilendirirler²²⁴. Kolb'ün ve des Courtils'in bu düşüncesi bir bakıma doğru iken diğer bir yönden tartışmalıdır. Çünkü aynı dönem içerisinde agora teriminin Ksanthos'taki Yazıtlı Dikme Anıtı ve Kyaneai'deki bir lahit üzerindeki çift dilli yazıtın²²⁵ üzerinde geçmesinin yanında Hellen/İon kültürüne ait olan Geç Arkaik - Erken Klasik Dönem'den İon kymationlu bloklar ile bu alanda tipik bir Batı Anadolu agora mimarisi beklemek doğru olmayacaktır. Nitekim, coğrafi koşulların zorlamamasına rağmen, Roma Dönemi'nde dahi agora etrafının tamamen mekanlarla çevrili olmaması bu farklılığın Roma Dönemi'nde devam eden en önemli göstergesidir.

J. des Courtils'in "*Particularites des lieux de rassemblement public en Lycie*" adlı makalesinde yüzeysel olarak değindiği üzere Likya'nın kendi kültür değerlerini sergilediği, özellikle mimari anlamda, Klasik Dönem'de tespit edilen aynı özelliklere sahip meydanların hiçbirinde kesin mimari çizgilerin hakim olmadığı görülmüştür. Bu özellikteki erken meydanların bulunduğu kentler olan Avşar Tepesi ve Ksanthos yakınlarında bulunan ve klasik mimari unsurların yoğun olarak rastlandığı Gölbent yerleşimidir. Bu üç yerleşimdeki

²²¹ Cavalier-Des Courtils 2012, 251.

²²² Cavalier-Des Courtils 2012, 247 vdd.

²²³ Klasik agoranın sınırlarını bulmak maksadı ile yapılan çalışmalar J. Des Courtils'in Ksanthos kazı başkanlığını yürütmüş olduğu 1995 senesinde başlayan çalışmalar bazı yıllarda ara verilmesine rağmen 2010 senesinde Kazı başkanlığının Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ'ın üzerine devredilmesine kadar devam etmiştir. Bu süreç sonrasında aynı soruna cevap bulmak için kendimin de dahil olduğu 2010-2013 kazı sezonlarında alandaki çalışmalar devam etmiştir. Alanın araştırma tarihi için bkz: 5

²²⁴ Des Courtils 2001, 54; Kolb 1998, 42.

²²⁵ Kyneai'de ele geçen bu yazıt üzerinde agora tanrıları ceza parasının ödeneceği kurum olarak geçer. Yazıt hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zimmermann 1993, 143.

ortak özellik yüksek bir alanda akropol ve altında kalan düz açık bir meydan ile çevresinde bulunan dikme mezarlardır²²⁶. Dolayısıyla Ksanthos'un Klasik Agorası için kesin çizilmiş sınırlar yerine, anıtların çizdiği sanal sınırlar aramak daha mantıklı gözükmektedir. Bu bağlamda güneyde Harpy Anıtı, kuzeyde Yazıtlı Dikme Anıtı, doğuda konut tipi mezar ile alan sınırlanırken, batıda ise bu sınırın Roma Agorası'nın dış duvarının olduğu yükseltiyle sonlanmış olması muhtemeldir. Bu sınırların, kazıların yetersizliği nedeniyle henüz çok az verinin bulunduğu Hellenistik Dönem'de de var olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Roma İmparatorluk Dönemi Evresi:

Bu süreç içerisinde kentte birçok yıkım, onarım ve yeni yapılaşmanın olduğu tarihsel ve epigrafik kaynaklardan edindiğimiz bilgilerdir²²⁷. Kenti dikine ve yatay olarak kesen *decumanus* ile *cardo* inşa edilmiş ve şehirde Klasik ve Hellenistik Dönemler'de hakim olan düzensiz şehircilik anlayışı yerine düzenli bir yerleşim (ortogonal) ve kentleşme planı uygulanmaya başlanmıştır. Bu düzenli şehirciliğin bir sonucu olarak alanda dört tarafı portiklerle çevrili, dışa tamamen kapalı bir devlet agorası inşa edilmiştir. Yapıyı tipolojik açıdan incelediğimizde, dört tarafı portiklerle çevrili, sadece kuzey kanadında mekânlar yer alan kare formlu bu alanın, ilk defa Geç Hellenistik Dönem'de hippodamik kent planlamacılığı dâhilinde²²⁸ İonya²²⁹ kentlerinde ortaya çıkan ve daha sonra Roma Dönemi'nde dışa tamamen kapalı bir yapıya²³⁰ bürünen bir "İon Agorası"²³¹, tipine girdiğini söyleyebiliriz²³². Bu tip agoraların İ.S. 2. yy'dan itibaren Küçük Asya Kentleri'nin çoğunda yaygınlaşmaya başladığını²³³ ve en yakın benzerlerinin Pamfilya, Pisidia ve İonia şehirlerinde bulunduğunu²³⁴ görüyoruz.

²²⁶ Des Courtils 2012, 287-304.

²²⁷ Appian, Bciv. 4.10.76 - 80.

²²⁸ Wycherley, 1993, 49.

²²⁹ Pausanias I, 17, 1-2 'de agoraları düzenli ve düzensiz agoralar olarak iki sınıfa ayırmaktadır. Düzensiz agoralar Yunan anakarasında ortaya çıkan ve hiçbir plan gözetmeden dağınık halde inşaa edilen agoralar iken, düzenli agoralar ise İyonya bölgesinde ortaya çıkmış ve belirli bir kent planı dâhilinde stoaların birbirine 90 derecelik açıyla dik olarak birleştiği agoralar olarak yorumlamaktadır. Ayrıca bkz.; Vanderpool, 1974, 308 -310 Bingöl, 1988, 51; Wycherley, 1962, 69-78.

²³⁰ Coulton 1976, 173 vd.; Russel 1968, 21.

²³¹ Waelkens 1989, 81vd. Bu tip agoralar için ayrıca, "yeni tip agora", "düzenli agora", "peristyle agora" ve "tetragonos agora" gibi farklı tipolojik sıfatlar kullanılmaktadır. Ayrıca bkz; Bingöl 1988, 51; Wycherley, 1962, 69-78; Knackfuss 1924, Res. 40.

²³² İ. Ö. 2. bin saraylarının iç avlularının formunu yakalayan ve alanın dört tarafının sütunlu galerilerle çevrelendiği bu tipin bilinen en erken örneklerinden biri İ.Ö. 325 civarına tarihlenen Atina Agorası'ndaki Peristilli Yapı'dır. bkz.: Thompson 1950, 321 Res.1; Coulton 1976, 220 vd Res. 53; Shear 1937, 354.

²³³ Waelkens 1989, 81vd.

²³⁴ Perge (Lanckoronski I, 44), Side (Mansel vd. 1956, 7 Res. 141) , Sagallassos (Lanckoronski II, 189 planda G) ve Efes 'te ki agoralar dört tarafı portiklerle çevrili, kare planlı ve dışa tamamen kapalı agoralardır.

Yukarıda değinildiği üzere alan dört tarafı portiklerle çevrili ve batısında bulunan bir ana girişe sahiptir. Bu alanın Roma Dönemi içerisinde dışı tamamen kapalı bir yapı haline dönüştürüldüğünü dolayısıyla özellikle Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem'den itibaren devam eden kültürel faaliyetleri de göz önünde bulundurduğumuz da yapıyı belki de kent içerisindeki en önemli kamu yapısı haline getirmektedir.

Yapının kuzeyinde yer alan fakat Erken Hristiyanlık Dönemi ile beraber oldukça tahrip edilmesi dolayısıyla mimari bütünlüğünün nasıl olduğunu gerçek anlamıyla tespit edemediğimiz odalar büyük ihtimal ile alanda yapılan dinsel faaliyetler dahilinde kült işlevinin bir parçası olarak adak adama işlemlerinin yapıldığı kült odaları ve andron amaçlı kutsal şölen salonları olarak kullanılmış olabilir. Bu bağlamda kuzey mekanlar, özellikle Labranda kutsal alanındaki Andron a, b ve c yapıları ile karşılaştırılabilir²³⁵. Bu yapılar da kuzeydeki mekanlara benzer şekilde kutsal alanın içerisinde yer almakta ve yapılan kült faaliyetleri dahilinde şölen amaçlı odalar olarak kullanılmışlardır²³⁶. Aynı şekilde kült odası olarak kullanılmış olan benzer bir yapı Kaunos Apollon Kutsal alanında karşımıza çıkmaktadır. Baitylos ve Aphrodite Euploia Kutsal alanları arasında kalan yapı İçerisinden çok fazla sayıda heykel kaidesi çıkması yapının adak işlemlerinin uygulandığı kutsal yapı bir olduğunu göstermektedir²³⁷. Bu iki örneğinde kutsal alanların içerisinde yer alması bize Batı Agoradaki kuzey mekanların aynı işlevde kullanılmış olduğunu düşündürebilir. Fakat elimizde kesin bir kanıt olarak yazıt ya da hiçbir adak eşyası bulunmadığından bu sadece bir öngörü olarak düşünülecek ve bu alanda devam eden kazı çalışmaları sonrasında yeni veriler sayesinde alanın kesin işlevi hakkında yargılara varmak daha doğru olacaktır.

Mimari açıdan incelediğimizde yapıda genelde sadeliğin hakim olduğunu görmekteyiz. özellikle korinth düzeninde oluşturulmuş portiklerin mimari elemanları üzerinde bezeme hiç yok denecek kadar azdır. Sadece sima blokları üzerinde görsel amaçlı yalancı çörtlenler bulunmaktadır. Arşitrav-Friz blokları ile postamentler düz ve sade bir görüntü sergilemektedirler. Kuzey kısımda yer alan dükkanların sağlam sövelerinden izlenildiği üzere kapılar iyon mimarisinin özelliklerini sergilemektedirler. Yaklaşık aynı zamanlar içerisinde inşa edilmiş güneydeki Vespasianus kapısı da aynı şekilde düz bir mimari düzen içerisindedir. Bu bize kentte İ.S. 1. yy'ın 2. yarısından itibaren mimaride sadeliğin ön planda olduğunu göstermektedir.

²³⁵ Hellström - Thieme 1981, 58.

²³⁶ Hellström 2005, 64.

²³⁷ Işık 2003, 55.

Geç Roma-Erken Bizans Dönemi Evresi:

Klasik Dönem'deki gücüne rağmen Hellenistik ve Roma Dönemi'nde zayıflayan kent Hıristiyanlık Dönemi'yle birlikte kaybettiği refaha yeniden kavuşmuştur²³⁸. Kent, özellikle Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde ekonomik olarak oldukça gelişmiştir ki, bu gelişim kentin geniş alanına yayılan birçok mimari yapı ve arkeolojik kazılardan ele geçen nitelikli buluntularla kendisini göstermektedir.

Bu dönemde özellikle iki tip yeni mimari unsur ortaya çıkmıştır²³⁹. Bunlardan ilki Likya Akropolü'nde konumlanan lüks konutlar diğeri ise kentin bir psikoposluk merkezi olmasını sağlayan kiliselerdir. Toplamda 5 büyük boyutlu kilise ve şimdiye kadar saptanabilen en az 3 küçük şapel kentin en önemli noktalarında konumlanmaktadır. Ayrıca Roma Dönemi'nden kalma çoğu yapıda mimari değişikliğe gidilmiş ve yapılar bu dönemde eski işlevleri dışında kullanılmışlardır.

Bu dönemle birlikte değişen dini inanç kendisini mimari yapılarda da göstermiştir ve Batı Agora da bu yapılardan birisidir. Bu dönemde agoranın mimari yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi agora meydanına inşa edilen küçük boyutlu bir kilise yapısıdır. Bu yapı dışında kuzey bölümdeki mekanların dış cepheleri Roma Dönemi'ndeki halini korumuş, sadece bazı hasarlı noktalarında onarımlar geçirmiş ve mekanları oluşturan iç duvarlar ise Roma Dönemi'ndeki planından farklı olarak yeniden örülmüştür. Alan bu zaman dilimi içerisinde atölyelerin ve dükkanların olduğu ticari bir nokta haline gelmiştir. Özellikle ele geçen buluntular bu evre içerisinde önemli bir şarap üretim ve satış merkezi olduğunu göstermektedir.

Bu evrede ayrıca alanın batısına büyük bir kilise yapısı ve doğusuna, henüz bu alanda kazıların sonlanmamış olması nedeniyle tam işlevini bilemediğimiz zemini mozaik döşemeli ve içerisinde bir çeşme yapısı bulunan bir mekan oluşturulmuştur. Yıkılan ana giriş kapısı ise yine bu dönem içerisinde biraz daha güneye iki kapılı olarak yeniden inşa edilmiştir.

Alanda bu evre içerisinde üç kilise yapısının varlığı, yapının dini bir kompleks haline dönüştüğünü göstermektedir. Özellikle bu bağlamda kuzey bölümdeki şarap üretim ve satış mekanını bir arada değerlendirdiğimizde, Hıristiyanlık dini inancında şarabın önemli bir yeri olduğunu düşünmeli ve kiliseler ile kuzeydeki şaraphane arasında homojen bir bağ kurmalıyız. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nin sonlarına doğru ise agora meydanında yer alan kilise yıkılmış ve burası bir mezarlığa dönüştürülmüştür.

²³⁸ des Courtils 2001, 164.

²³⁹ des Courtils 2001, 164.

Orta Bizans Dönemi Evresi:

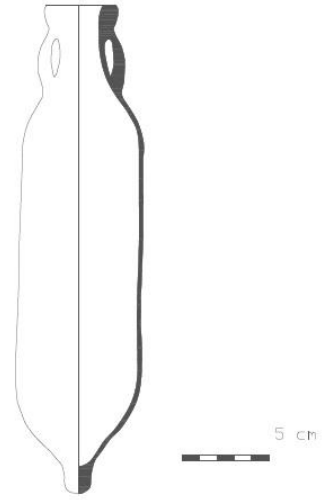
Arap akınları sonrasında terk edilen kentte İ.S. 11. ve 12. yüzyıllarda cılız da olsa yeni bir iskan faaliyeti gözlemlenmektedir. Bu faaliyetlerin gözlemlendiği önemli noktalardan birisi de Batı Agora olmuştur. Bu evrede agora Geç Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ndeki değişime rağmen, yine de azda olsa korunmuş olan mimari yapı ve sosyal faaliyetler tamamen terk edilmiştir. Kuzey bölümdeki dükkanlar dolgu toprakla kaplanmış ve bu dolgu üzerine basit işçiliğe sahip duvarlardan inşa edilmiş dikdörtgen mekanlar oluşturulmuştur. Bu evrede alanda ticari faaliyetlerin devam ettiğini gösteren önemli kanıtlardan biri metal işliğidir. Ayrıca kuzey ve güney portiğin sütunları tamamen yıkılmıştır. Yıkılan sütunların yerine ilk olarak moloz taşlardan örülerek taklit sütunlar yapılmış ve daha sonra sütunların aralarında taşlarla doldurulmuş ve dış duvarla birleştirilerek alanda büyük ihtimalle konut olarak kullanılmış mekanlar oluşturulmuştur.

Sonuç olarak elimizdeki kesin kanıtlara dayanarak Batı Agora'nın Klasik Dönem'den itibaren oldukça önemli bir kült merkezi olduğunu ve bu özelliğini kültürel değişiklikler yaşanmış olsa da Roma Dönemi'nin sonuna kadar sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Erken Bizans Döneminden itibaren ise daha farklı bir sosyal faaliyet durumu izlense de özellikle kiliselerin ve şapellerin varlığı ile dini işlevini devam ettirdiğini, fakat Orta Bizans Dönemi ile artık tamamen eski işlevlerinin dışında daha çok iskan ve basit atölye yapılarının bulunduğu bir alan halini aldığını görmekteyiz.

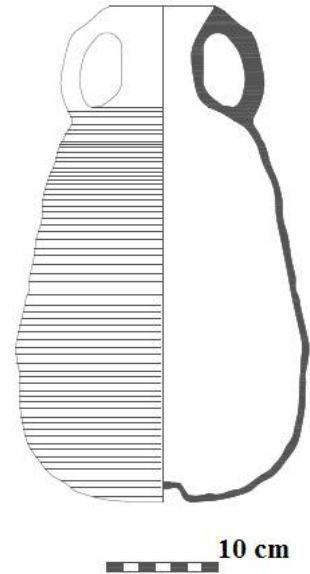
Özellikle Roma Dönemi'ndeki işlevi ve kent içindeki yeri göz önüne alındığında kente girenlerin ilk uğrayacakları yer olması ve ayrıca kentte iki ayrı agora yapısının daha bulunması kenti diğer Likya kentlerinden ayırmaktadır. Çünkü diğer hiçbir Likya kentinde şu ana kadar tespit edilmiş, Roma Dönemi'ne tarihlenen üç agora yapısı bulunmamaktadır. Kentte iki ticari ve bir kültürel işlevli (dini, politik v.b.) üç farklı agoranın var olması kentin nüfus yoğunluğunun fazlalığını ve ticari işlerle diğer kültürel işlerin ayrı mekanlarda yapıldığını göstermektedir. Batı Agora ve diğer ticari agora alanları aynı zamanda sahip oldukları tetragonal plan ile Likya'da şu ana kadar tespit edilmiş olan diğer agora yapılarından farklı bir yapıya sahiptirler.

SERAMİK KATALOĞU

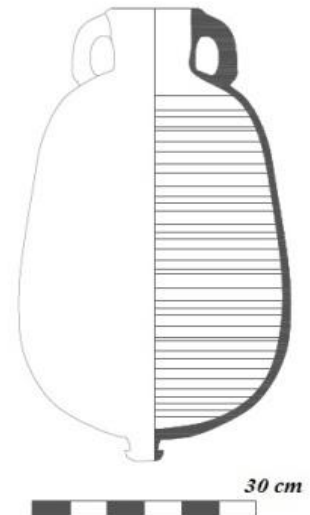
Kat. No.: 1	Ticari Amphora
Envanter:	XNT. 2013/11
Buluntu Yeri:	Agora Kuzey Portikosu; ABO 1 – 80 cm
Ölçüler:	A. Ç. : 6,7 cm Y. : 47 cm T. Ç.: 2,3 cm
Hamur Rengi:	Deve Tüyü
Hamur Tanımı:	İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
Karş. Örn.:	Keay 1984, 80 Res. 20- 4; Kassab Tezgör vd. 2003, Lev. V No: 25
Tarih:	İ.S. 4. ve 7. yüzyıllar arası.

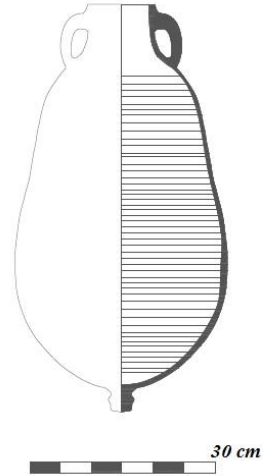
Kat. No.: 2	Amphora
Envanter:	XNT. 2013/ 15
Buluntu Yeri:	Agora Kuzey Portikosu; ABO 1 açması – 100 cm
Ölçüler:	A. Ç.: 13 cm Y.: 55 cm
Hamur Rengi:	:Deve Tüyü
Hamur Tanımı:	İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
Karş. Örn.:	Kassab Tezgör vd. 2003, Lev.VI No: 27; Robinson 1959, Lev. 32 no: M328; Papadopoulos 1989, 89-92;Radulescu 1976, Lev VII no: 3
Tarih:	İ.S. 4 ve 6. yüzyıllar arası.

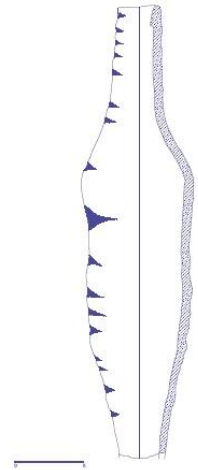
Kat. No.:	3 Amphora
Envanter:	XNT. 2013/16
Buluntu Yeri:	Agora Kuzey Portikosu; ABO 1 – 100 cm
Ölçüler:	A. Ç. : 14 cm Y. : 71 cm
Hamur Rengi:	Deve Tüyü
Hamur Tanımı:	İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
Karş. Örn.:	Kassab Tezgör vd. 2003, Lev. VI No: 27; Robinson 1959, Lev. 32 no: M328; Papadopoulos 1989, 89-92;Radulescu, 1976, pl. VII no: 3; Bass – van Doornick 1971, pl. 2. Fig. 8.
Tarih:	İ.S. 4 - 6. yüzyıllar arası.

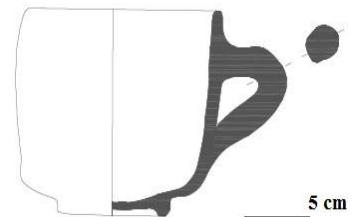
Kat. No.: 4 Amphora
 Envanter: XNT. 2013/17
 Buluntu Yeri: Agora Kuzey Portikosu; ABO 1 – 100 cm
 Ölçüler: A. Ç. : 34 cm Y. : 69
 Hamur Rengi: Deve Tüyü
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Kassab Tezgör vd. 2003, Lev. VI No: 27; Robinson 1959, pl. 32 no: M328; Papadopoulos, 1989, p. 89-92; Radulescu, 1976, pl. VII no: 3; Bass – van Doornick 1971, pl. 2. Fig. 8.
 Tarih: İ.S. 4 ve 6. yüzyıllar arası.

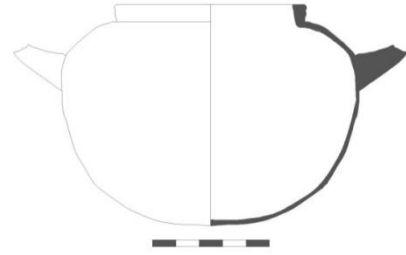
Kat. No.: 5 Amphora
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: A30 açması/ Şaraphane, zemin.
 Ölçüler: A. Ç. : 2.5 cm Y. : 35 cm?
 Hamur Rengi: 2.5 YR 6/8 lightred
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Bailey – Craddock 2003, 1 vdd. Res. 1.1-1.4; Devries 1973, XXXX; Dunham 1963, Res. 71 d; Fernandez 1984, 43 vdd. Res. 8 Lev. VI No 166-1; McGovern 2007, 274; Kephaliidou 2003, 64 vdd. Res. 2 vdd.; Seele 1974, 9 Res. 5a-b; Tigner 1974, 437 dn. 16; Trofimova 2007, 95 No 16; Williams 1991, 7. 10. 62 vd. 67. 74. 78. 87. 157 Res. 21a-d. 87c. 92c. 121d. 126b. 159. 171c. 289a
 Tarih: İ.S. 4 - 6. yüzyıllar arası.

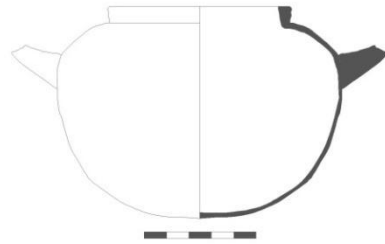
Kat. No.: 6 Ölçü Kabı
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: A30 açması/ Şaraphane, zemin.
 Ölçüler: A. Ç. : 13cm? Y. : 20 cm?
 Hamur Rengi: Deve Tüyü
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Broneer 1935 1935, 240 Lev. XL Res. 16; Broneer 1947, 71 vd. Res. 14 vd.; Çokay-Kepçe 2006, 66 vd. 137 BZ31; Hayes 2008, 100. 264 (No 1564) 61. 266 (No 1585) 101 vdd. 267 (No 1595); Kögler 2005, 56 Res.14.
 Tarih: İ.S. 4 - 6. yüzyıllar arası.

Kat. No.: 7 Tencere
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: A20 açması – 120 cm
 Ölçüler: A. Ç. : 12 cm Y. : 20 cm?
 Hamur Rengi: 2.5 YR - 6/8 light red
 Hamur Tanımı: İri yoğun kireç ve kum katkılı,
 yer yer gözenekli sert dokulu
 gevrek hamur
 Karş. Örn.: Anderson - Stajanovic 1992,
 137 Lev. 138, 1187; Korkut –
 Grosche 2007, 144. 231;
 Pellegrino 2007, 237 Res. 10, 3.
 Tarih: İ.S. 4 - 5. yüzyıllar arası.

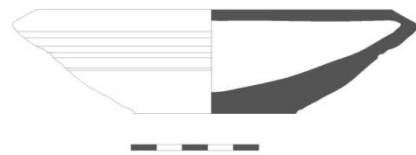

Kat. No.: 8 Tencere
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: A20 açması – 120 cm
 Ölçüler: A. Ç. : 12 cm Y. : 20 cm?
 Hamur Rengi: 2.5 YR - 6/8 light red
 Hamur Tanımı: İri yoğun kireç ve kum katkılı,
 yer gözenekli sert dokulu gevrek
 hamur
 Karş. Örn.: Bkz. Nr. 7
 Tarih: İ.S. 4 - 5. yüzyıllar arası.

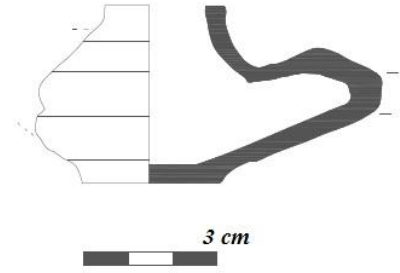

yer

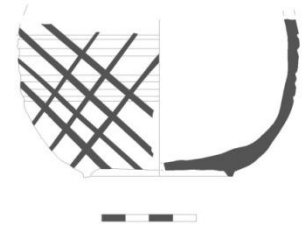
Kat. No.: 9 Mortar
 Envanter: XNT. 2013
 Buluntu Yeri: ABO 1-4 -115/-130
 Ölçüler: A. Ç. : 33 cm Y. : 15 cm?
 Hamur Rengi: 2.5 YR - 6/8 light red
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu,
 gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.:
 Tarih: İ.S. 4 - 6. yüzyıl.

Kat. No.: 10 Kandil
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: Agora A 20 nolu açma – 85 cm
 Ölçüler: U. : 8,5 cm Y. : 4 cm
 Tanımı: Çark yapımı pişmiş toprak kandil.
 Yüksek halka kaideye, dış bükey gövdeye ve yüksek diskusa sahiptir.
 Kulbu ve muskusu kırık ve eksiktir.
 Karş. Örn.: Bailey 1998, Lev. 91/x 171 – 173.
 Tarih: İ.S. 6.-7. yüzyıl

Kat. No.: 11 Maşrapa?
 Envanter: XNT. 2011
 Buluntu Yeri: Agora Açma 9 K.19 0.00/-0.10
 Ölçüler: K. Ç.: 6,5 cm. : Y. : 14 cm
 Hamur Rengi: 5 YR – 7/6 reddish yellow
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Özdemir 2009, 22 vd. Kat. No. 89;
 Robinson 1959 Lev. 30 M 300; Atik 1995, 146 Res. 59, 302-303
 Tarih: İ.S. 5.-7. yüzyıl

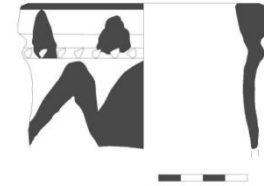
Kat. No.: 12 Çanak?
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: Agora A 20 açması - 120 cm
 Ölçüler: K. Ç.: 14,5 cm. : Y. : ?
 Hamur Rengi: 5 YR – 7/6 reddish yellow
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Bkz.: No 11.
 Tarih: İ.S. 5.-7. yüzyıl

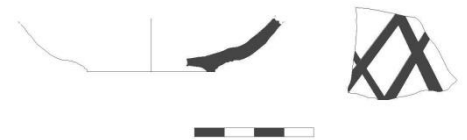
Kat. No.: 13 Sürahi (Olpe)
 Envanter: XNT. 2011/05
 Buluntu Yeri: Agora kuzey mekanlar 9 no'lu açma – 0.20 m ikidinos arasında ele geçmiştir.
 Ölçüler: A.Ç.: 5 cm. : Y. : 18 cm K.Ç.: 5,4 cm
 Hamur Rengi: 5 YR – 7/6 reddish yellow
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Korkut 2007, no:11 Res. 2, no: 33 Res. 6; Rocheron-Blanco 2014, 691, Lev. 3, 1.
 Tarih: Geç Roma – Erken Bizans Dönemi

Kat. No.: 14 Amphora
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: Agora A26 açması zemin seviyesi – 60/ - 120 cm
 Ölçüler: A.Ç.: 10. : Y. : 6,5 cm
 Hamur Rengi: 5 YR – 7/6 reddish yellow
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Pellegrino 2002, 252, Res. 9. 1; Rocheron- Blanco 2014, 691, Lev. 3,1.
 Tarih: Geç Roma – Erken Bizans Dönemi

Kat. No.: 15 Kase
 Envanter: XNT. 2011
 Buluntu Yeri: Açma 8 K/5 +40/ 0 cm
 Ölçüler: K.Ç.: 6 cm. : Y. : 4 cm
 Hamur Rengi: 5 YR – 7/6 reddish yellow
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz.
 Karş. Örn.: Rocheron-Blanco 2014, 691, Lev. 3, 1; Korkut 2007, no:11 Res. 2.
 Tarih: Geç Roma – Erken Bizans Dönemi

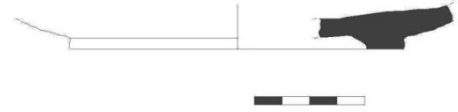

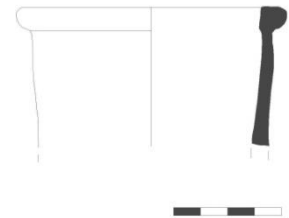
Kat.No.: 16 Doğu Sigillata A
 Envanter: XNT. 2013
 Buluntu Yeri: Agora
 A S. 12 (sondaj 12) 1.00 /-
 60 cm
 Ölçüler: K. Ç.: 14,5 cm. : Y. : ?
 Hamur Rengi: 7.5 YR 8/3 – 4/8
 Astar Rengi: 10 R 4/8
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz hamur.
 Karş. Örn.: Hayes 1985, 17 Form 5 A Lev. II 1; Hayes 1985, 15. 16, 4 A-B Lev. I
 9-12.
 Tarih: İ.Ö. 2. yy. ikinci yarısı – İ.S. 1. yy. birinci yarısı

Kat. No.: 17 Doğu Sigillata A
 Envanter: XNT. 2012
 Buluntu Yeri: Agora A17 açması -85 /- 105
 cm
 Ölçüler: K. Ç.: 14,5 cm. : Y. : ?
 Hamur Rengi: 7.5 YR 8/3 – 4/8
 Astar Rengi: 10 R 4/8
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız temiz hamur.
 Karş. Örn.: Bkz.: No 13
 Tarih: İ.Ö. 2. yy. ikinci yarısı – İ.S. 1. yy. birinci yarısı

Kat. No.: 18 Doğu Sigillata A
 Envanter: XNT. 2011
 Buluntu Yeri: Agora açma 3 K/9 211 40 / 0 cm
 Ölçüler: Y: 6 cm. A.Ç : 8,5 cm
 Hamur Rengi: 7.5 YR 8/3 – 4/8
 Astar Rengi: 10 R 4/8
 Hamur Tanımı: İyi pişmiş sert dokulu, gözeneksiz, katkısız
 temiz hamur.
 Karş. Örn.: Bkz.: No 16
 Tarih: İ.Ö. 2. yy. ikinci yarısı – İ.S. 1. yy. birinci
 yarısı

SİKKE KATALOĞU

Sikke No:1

Flavius Julius Constans İ.S. 337 - 350

ÖY:Diademli baş sağa; "DN
CO[NSTA NS P F AVG]"AY:Çelenk içinde; "VO[T] XX
[M]V[LT] XXX"

Kesimde; "SMN[A]"

Metal:AE

Ağırlık:1,39 gr.

Çap:1,9 cm

Yön:11

Buluntu Yeri:Agora; Açma 12,
K23/2011

Seviye:1,24 m.

Tabaka:

Kazı Env. No:

Darphane:Nicomedia

Birim:AE 4

Referans: Kent 1981, 5. 1

Sikke No: 2

Valens İ.Ö. 364 - 378

ÖY:Diademli büst sağa; "[D N]
VAL[EN]S P F AV[G]"AY:İmparator sağa doğru yürürken
sağ eliyle bağlı bir eser sol eliyle
pankart tutmaktadır;

"[GL]O[R]I[A RO[MAN]O[R]V]M

Metal:AE

Ağırlık:1,70 gr.

Çap:1,05 cm.

Yön:12

Buluntu Yeri:Agora, A1

Seviye:- 80 / - 95 cm.

Tabaka:

Kazı Env. No:

Darphane:

Birim:

Referans: Pearce 1951, 146, 14b Cohen 11

Sikke No: 3

Valentinian I İ.Ö. 364 - 375

ÖY:Diademli büst sağa;
"D N V[ALENTINIANVS P F
AVG]"AY:Victory sola doğru ilerlemekte,
çelenk ve palmiye tutuyor;

"SE[CVRITAS REIPV]BLICAE";

Kesimde; "[T]ESA"

Metal:AE

Ağırlık:1.89 gr.

Çap:1,05 cm.

Yön:10

Buluntu Yeri: Agora, A23
Seviye: - 105 cm
Tabaka:
Kazı Env. No:
Darphane: Thessalonica ?
Birim: AE 3 – Half Centenionalis
Referans: Pearce 1951, 176, 18a; Cohen 37

Sikke No: 4
 Delmatus Caesar İ.Ö. 335 - 337
ÖY: Saray şairi büstü sağa;
 “[FL DALMA]TIVS NOB C”
AY: İki asker ayakta,
 mızraklarını tutmakta;
 “[GLORIA EXERC]TVS”
 kesimde; “SMTS”
Metal: AE
Ağırlık: 0,88 gr.
Çap: 1,8 cm.
Yön: 11

Buluntu Yeri: Agora, Doğu Bazilika Önü
Seviye: Yüzey
Tabaka:
Kazı Env. No:
Darphane: Thessalonica ?
Birim: AE 3 – Half Centenionalis
Referans: Pearce 1951, 529, 202

Sikke No: 5
 Arcadius M.S. 383-408
ÖY: İnci diademli Arcadius
 Büstü sağa;
 “[D N ARCAD] VS [P F
 AVG]”
AY: Arcadius ayakta sağ eli ile
 mızrağa dayanmakta başı sağa,
 Nike onu taçlandırmakta;
 “VIRTVS [EXERC]TI
Metal: AE
Ağırlık: 2,25 gr.
Çap: 18 mm
Yön: 5

Buluntu Yeri: Agora; AD8
Seviye: - 140 cm
Tabaka: Akıntı
Kazı Env. No:
Darphane: Antioch/Antiochia; AN (?)
Birim: AE 3, Half Centenionalis
Referans: Bruun, 247, 66

Sikke No: 6
 Honorius, M.S. 393/423
ÖY: İnci diademli imparator büstü
 sağa,
 “[DN H]ONOR[IVS P F AVG]”

AY: İmparator ayakta durmakta, başı sağa,
elinde globus tutmakta, “[GLORIA ROMA]NORVM”

Metal:AE

Ağırlık:4,75 gr

Çap: 21 mm

Yön: 11

Buluntu Yeri: Agora, Batı Kısım Atık Toprak

Seviye: Yüzey

Tabaka:

Kazı Env. No:

Darphane:?

Birim: AE 3, Half Centenionalis

Referans: Pearce 1951, 247, 28c

Sikke No: 7

Constantius II M.S. 355 / 361 (?)

ÖY:İmparator büstü sağa;
DN CONS[TANTIVS P F AVG]
?

AY:?

Metal:AE

Ağırlık: 1,76 gr

Çap: 16 mm

Yön:?

Buluntu Yeri: Agora Kuzey
Portikosu, A.B.O. 1-2

Seviye : - 100 cm

Tabaka: ?

Kazı Env.

Darphane:

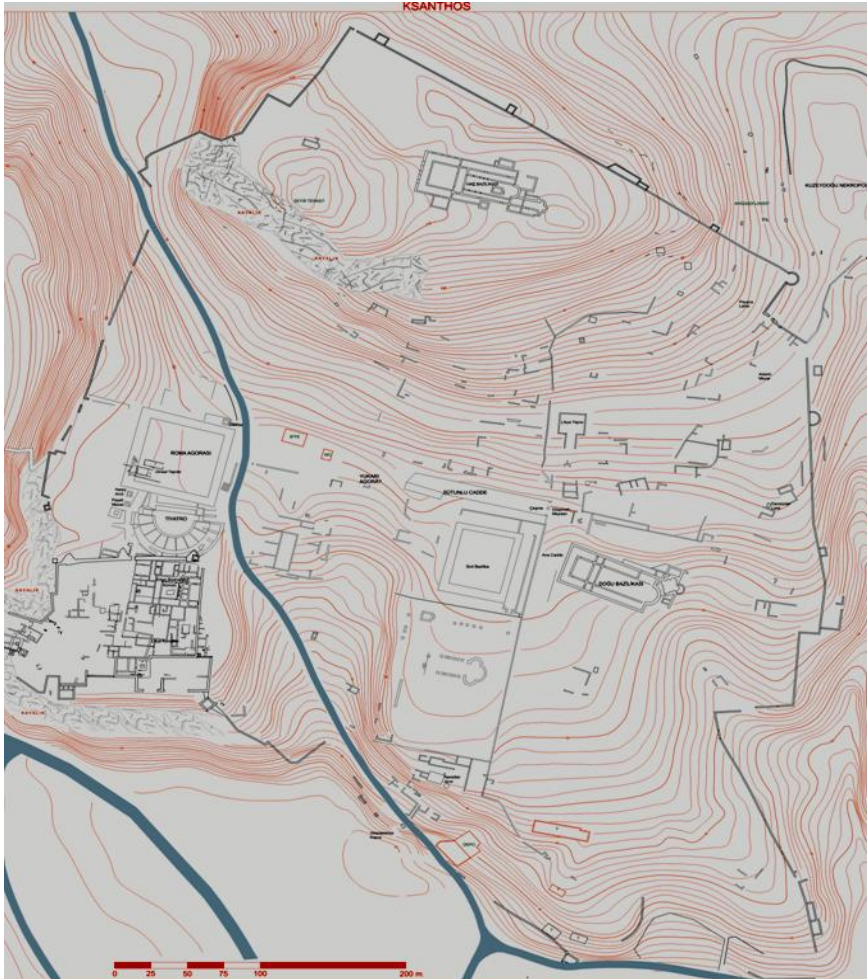
Birim:

Referans:

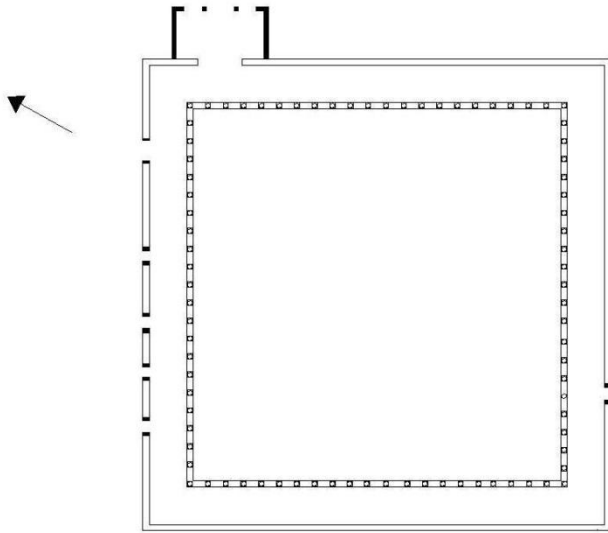
a. (Ksanthos Genel Görünüm)

b. (Ksanthos Kent Haritası)

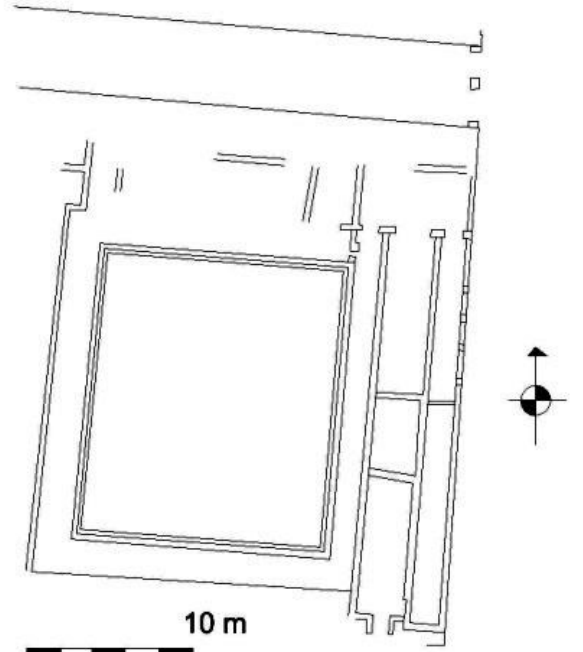
a. Batı Agora Havadan Görünüm

Aytaç Dönmez 2013

5 m

b. Agora Planı - Roma Dönemi

10 m

c. Yukarı Agora Plan

a. Agora Güney Teras

b. Bastırılmış Sert Zemin

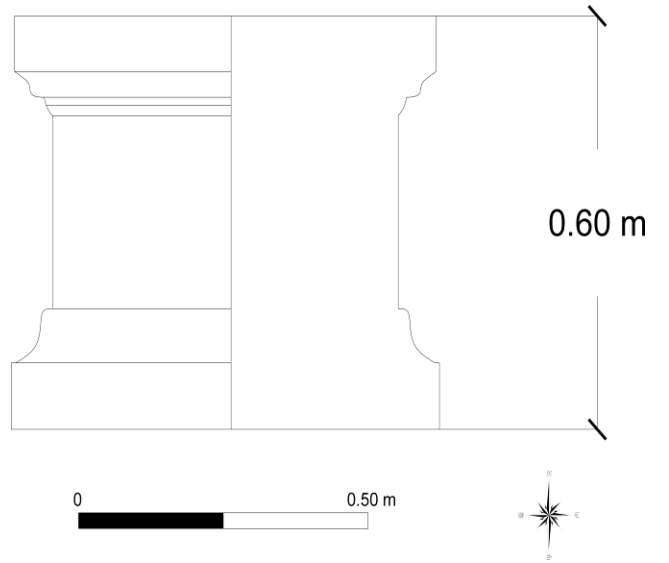
a. Stylobat Ayrıntısı

b. Stylobat Ayrıntısı

c. Postament Detay

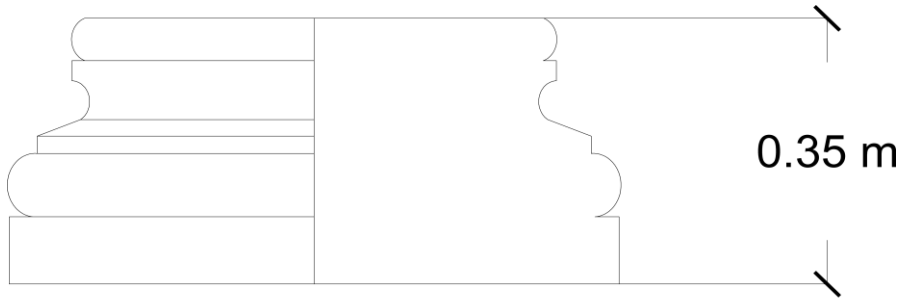

d. Postament Detay Çizim

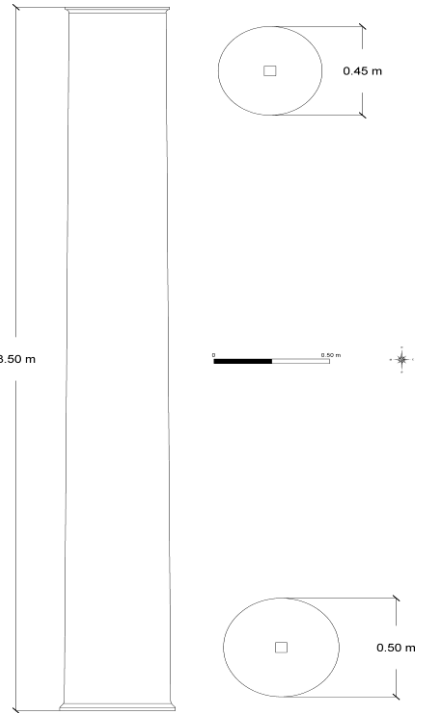
a. Kaide Detay

b. Kaide Detay

c. Sütun Gövdesi

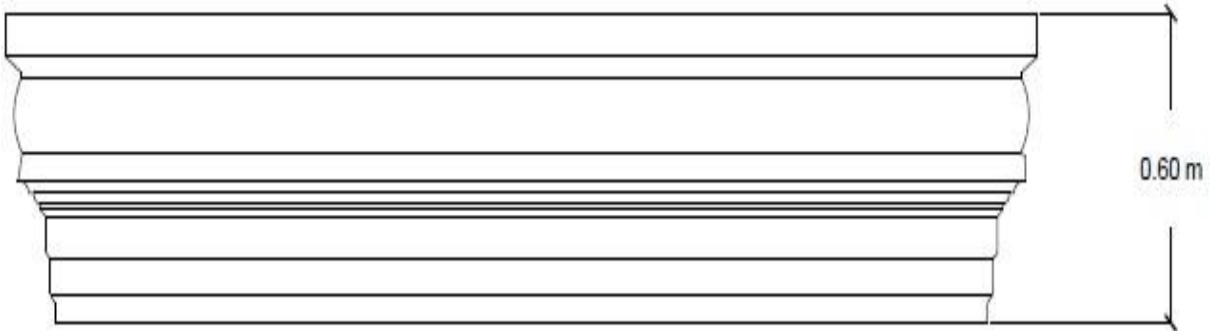
d. Sütun Tamamlama

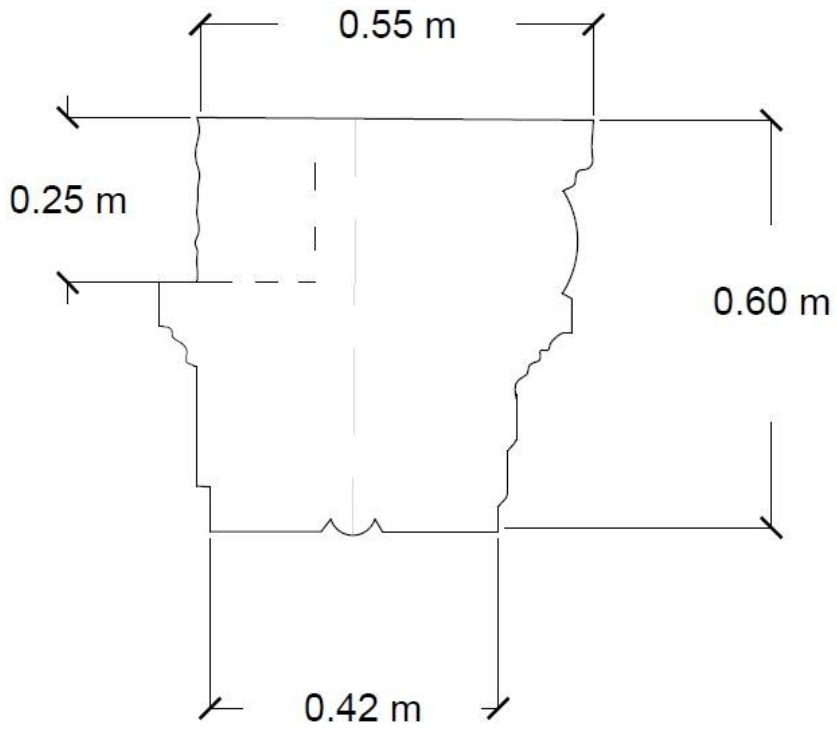
a. Sütun Başlığı

b. Arşitraz - Friz Bloğu

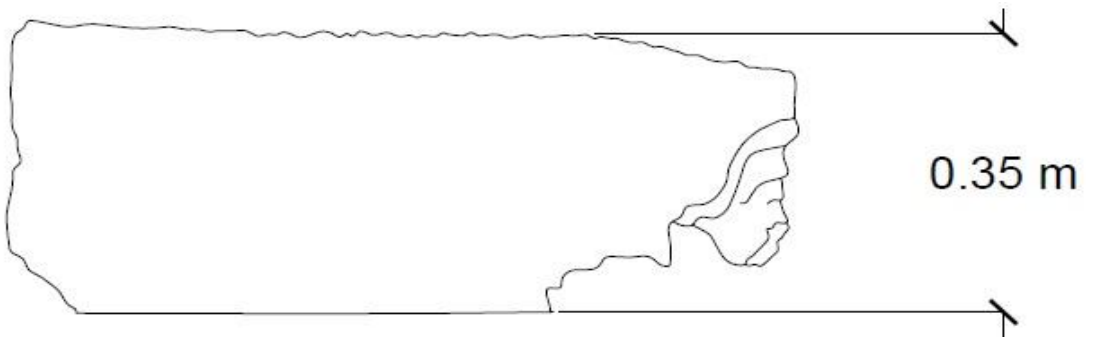
c. Arşitraz- Friz Bloğu

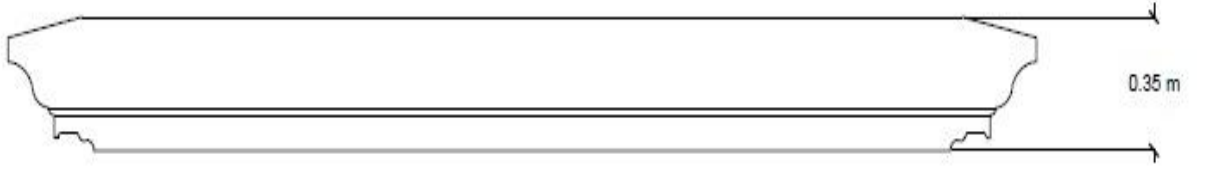
a. Arşitrav-Friz Bloğu Kesit

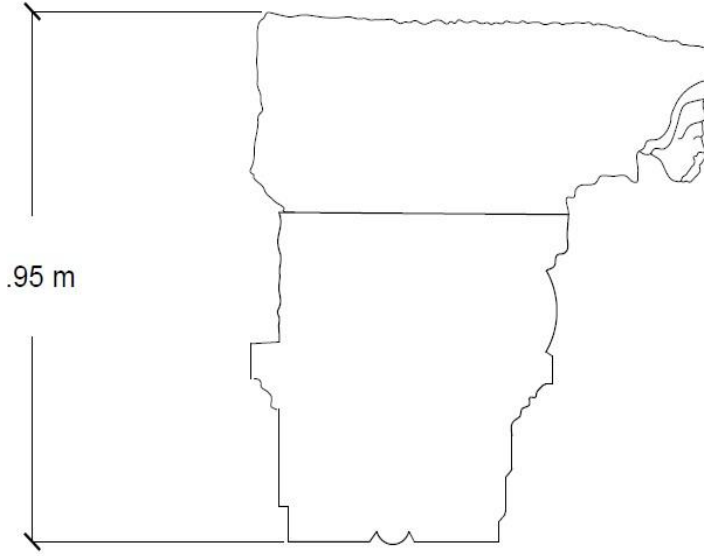
b. Sima - Korniş Bloğu

c. Sima - Korniş Detay

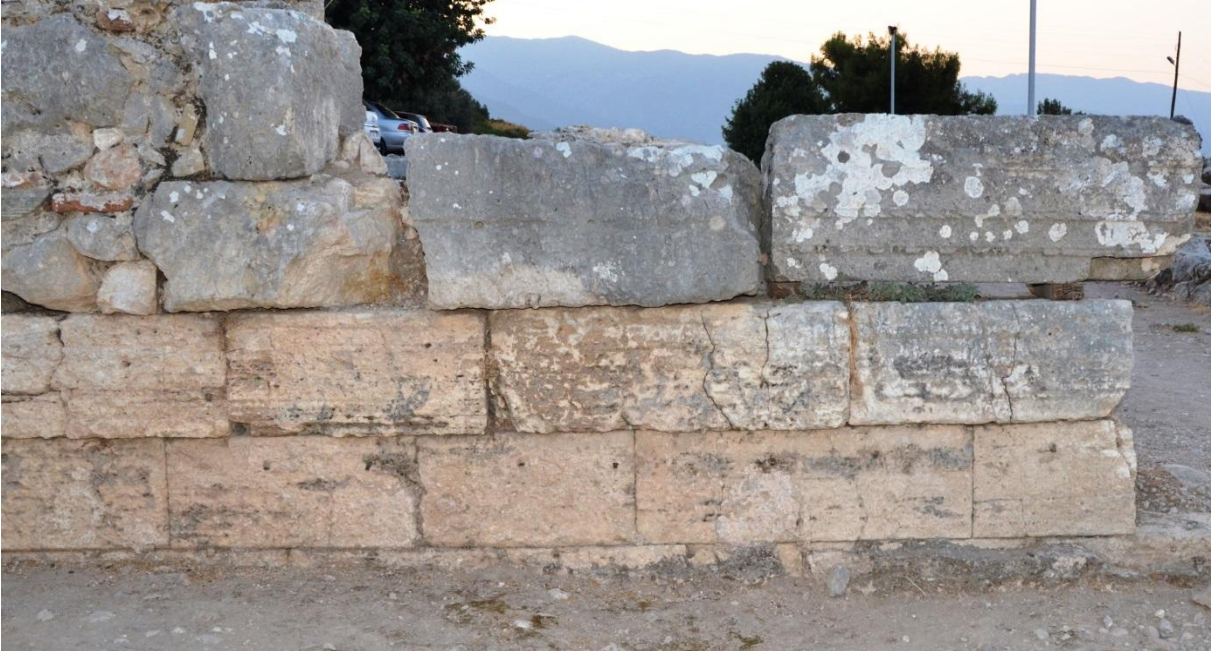
a. Sima – Korniş Detay

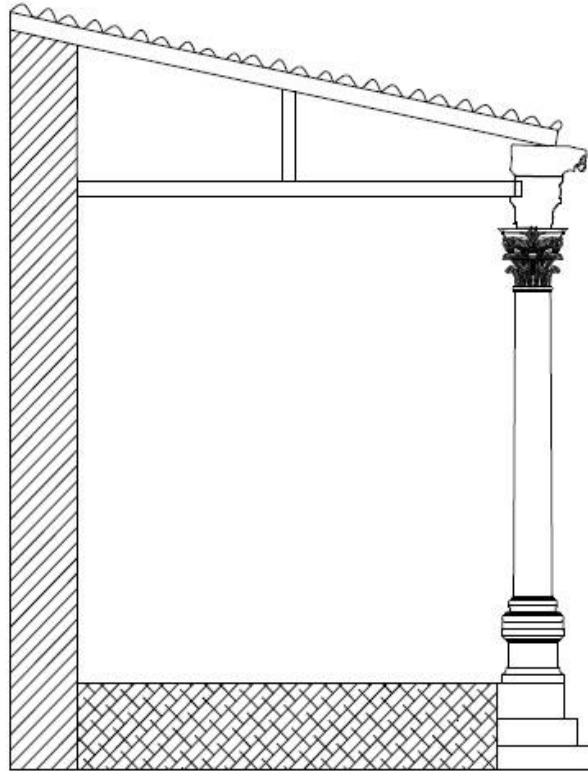
b. Arşitrav – Friz ve Sima Korniş Tamamlama

c. Poligonal Dış Duvar

a. Dış Duvar İç Kısım

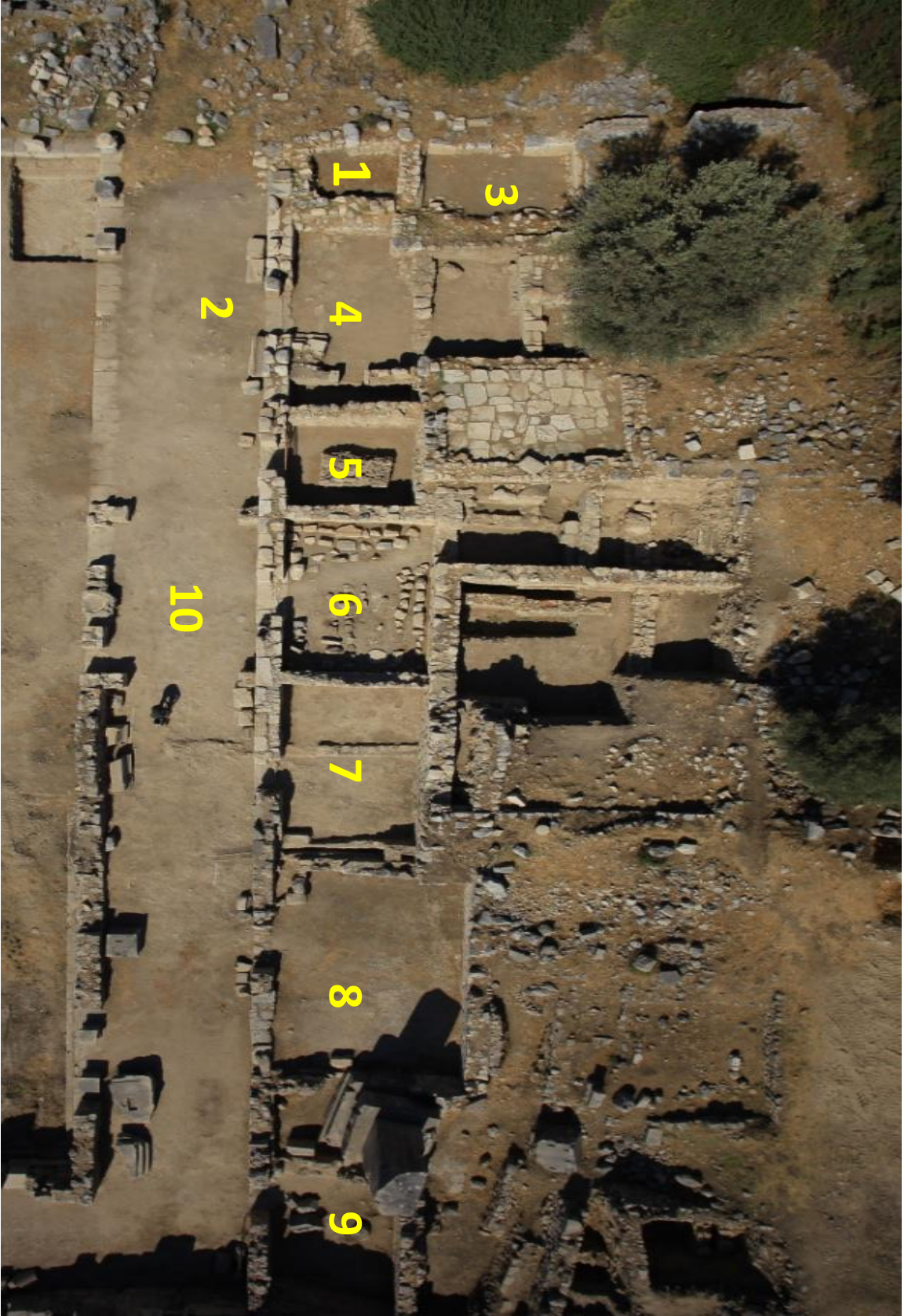

Aytaç Dönmez 2013

b. Portiko Kesit

a. Kuzey Portiko ve Dükkanlar

a.Kuzey Portiko ve Dükkanlar

a. Geç Dönem Onarım Ayrıntısı

b. Mekan - 7

a. Mekan – 7 Duvar Detayı

b. Su Sistemi

a. Sifon Detay

b. Künk Hatları ve Duvar Detay

a. 2 Kapılı Ana Giriş

b. Geç Antik Dönem Eşik ve Tamirat Ayrıntısı

a. Mekan- 4 Kapı Ayrıntısı

b. Mekan – 4 Söve Ayrıntısı

c. Mekan – 4 Söve Ayrıntısı

a. Mekan- 5 Kapı

b. Mekan- 6 Kapı

c. Mekan – 7 (Şaraphane) Kapı

a. Mekan – 7 Söve Detay

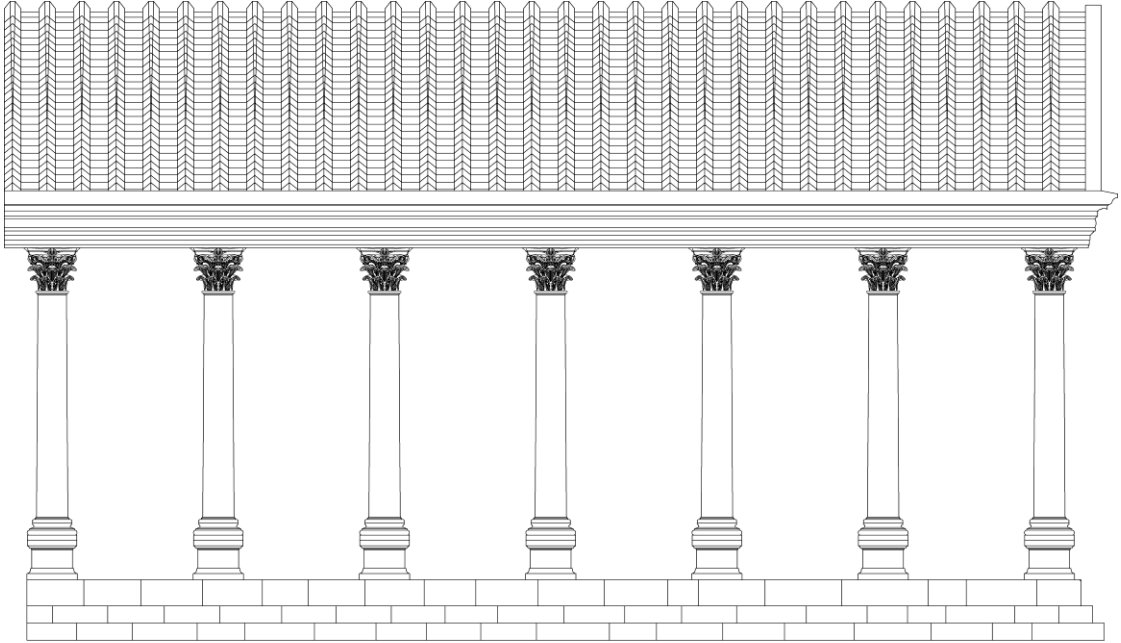
b. Mekan – 7 Söve Detay

c. Mekan – 7 Lento Detay

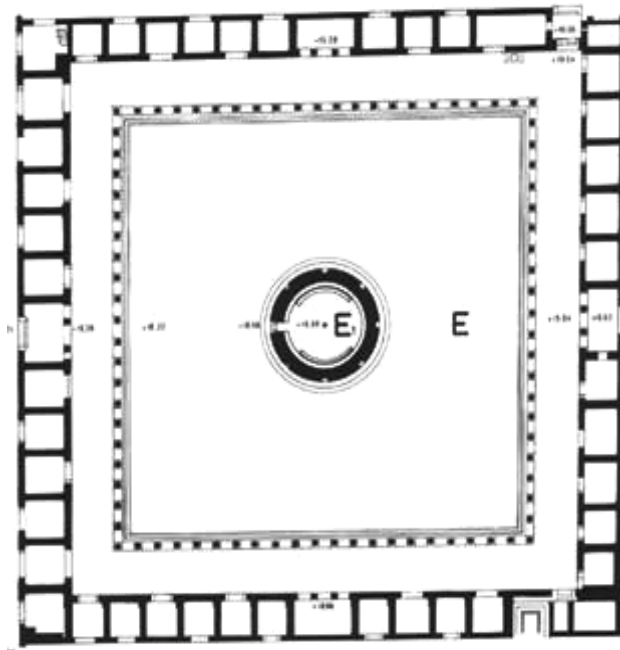
a. Mekan – 8 Kapı Detay

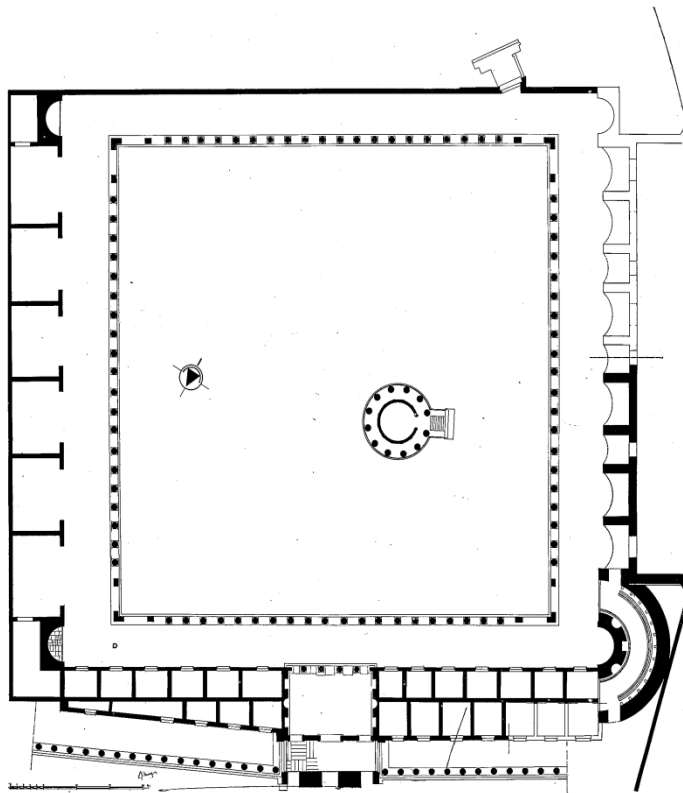
Aytaç Dönmez 2013

b. Portiko Ön Cephe Restitüsyon Çalışması

a. Perge Macellum

b. Side Macellum (Mansel 1978, Res. 162)

a. Agora Kilisesi

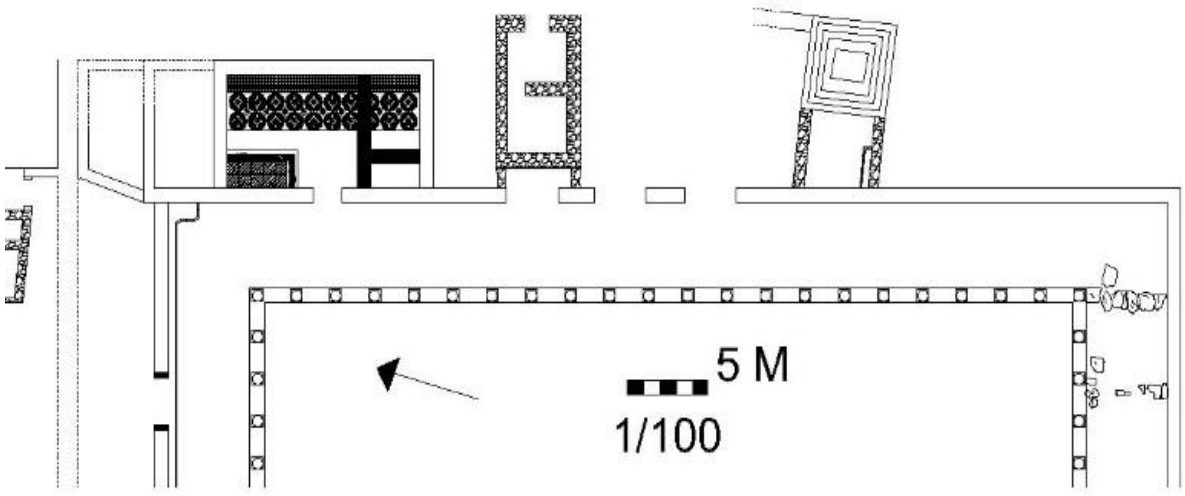
b. Vaftiz Havuzu

a. Batı Kilise

b. Şapel

Aytaç Dönmez 2013

a. Doğu Bölüm Mekanlar

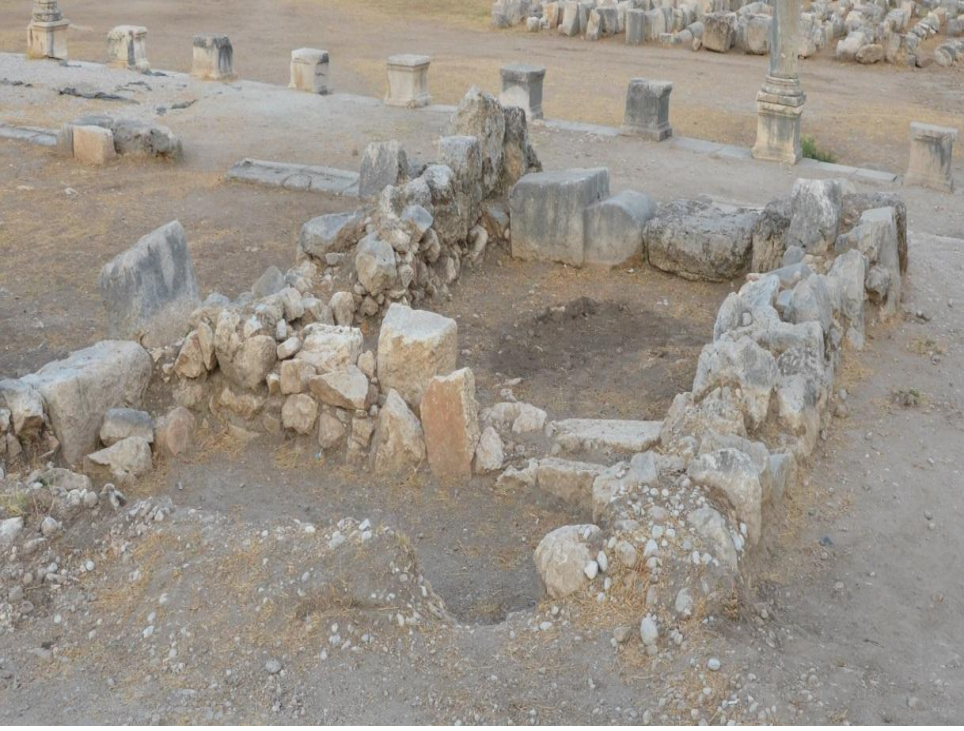
b. Doğu Bölüm Mekanlar

a. Doğu Bölüm 1 no'lu Mekan

b. Doğu Bölüm 1 no'lu Mekan

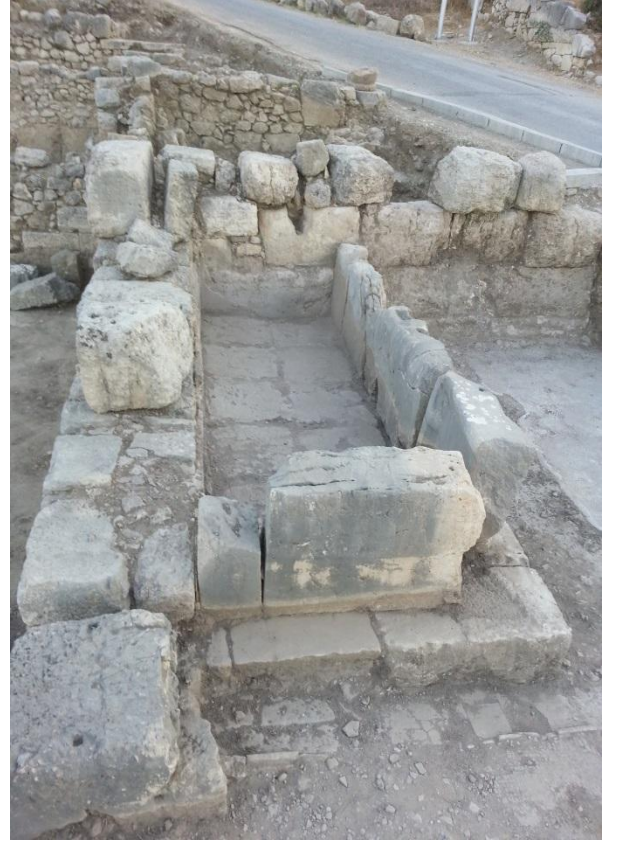
a. Doğu Bölüm 2 no'lu Mekan

b. Havuz ve eşme

a. Mozaik Döşem Detay

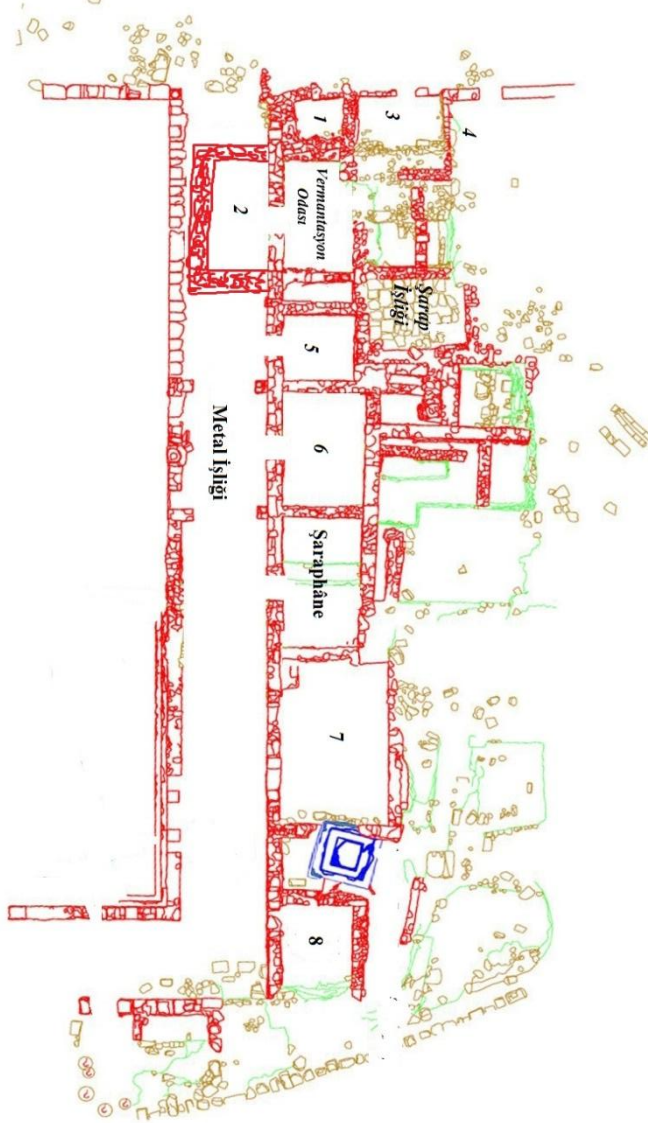
b. Çeşme Detay

c. Havuz Detay

a. Stylobat ve Mozaik Döşem Detay

b. Kuzey Sektör Atölye ve Mekanlar

a. Kuzey Sektör 1no'lu Mekan

b. Kuzey Sektör 3 no'lu Mekan

a. Fermantasyon Odası

b. Fermantasyon Odası

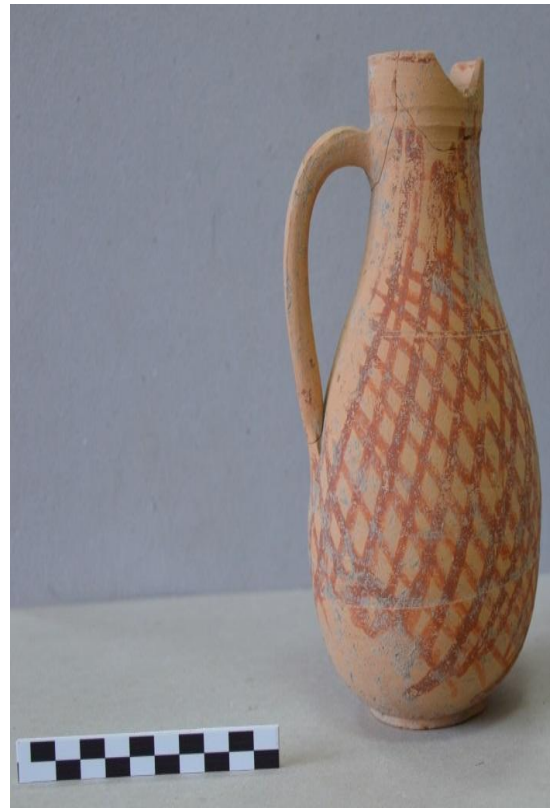
a. Fermantasyon Odasından Çıkarılan Amphoralar

b. Fermantasyon Odasından Çıkarılan Amphoralar

a. Ticari Amphora

b. Sürahi/ Olphe

c. Akitma Delikli Krater

a. Krater

b. Bronz Kap

c. Bronz Kap

a. Dolgu Detay

b. Şarap İşliği?

a. 5 no'lu Mekan

b. 5 no'lu Mekan

a. 5 no'lu mekan ve Metal İşliği

b. Metal İşliği

a. Yıkılmış Tonz Detay

b. Metal işliği Devşirme Postament Detay

a. Şaraphane

b. Şaraphane

a. Şaraphane

b. Şaraphaneden Ele Geçen Pithos ve Ölçü Kapları

c. Pipet

a. Atık Su Kanalı

b. 8 no'lu Mekan

a. Pithos

b. Ölçü Kabı

c. Şaraphane Canlandırma

a. 8 no'lu mekan Poligonel Duvar Detay

b. 9no'lu Mekan

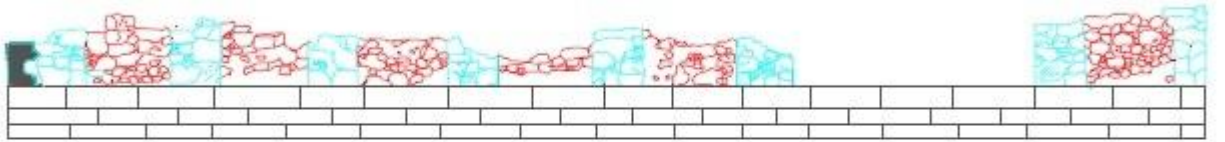
a. 9 no'lu Mekan Duvar ve Tamirat Ayrıntısı

b. Ge Antik Dnem Portiko Değişikliği

a. Portiko Detay

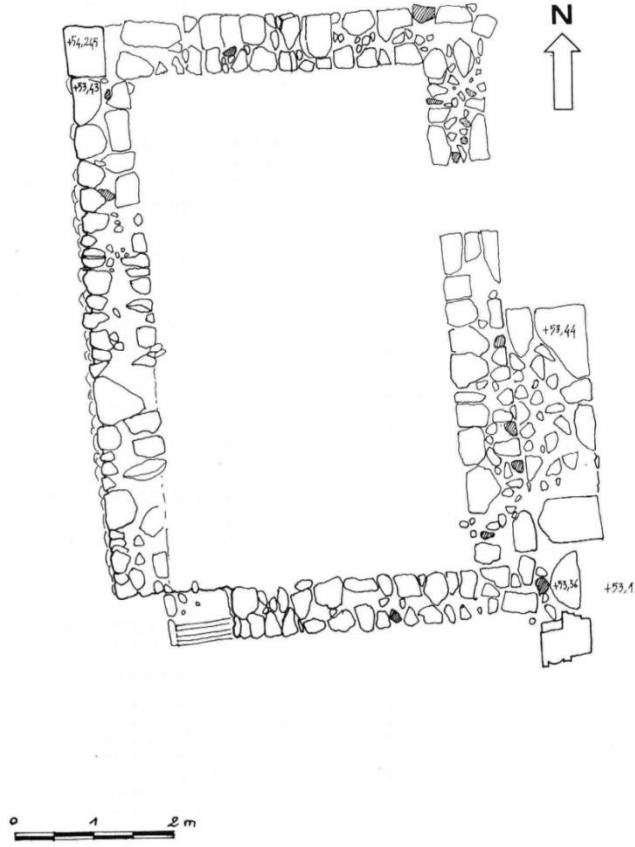

5 m

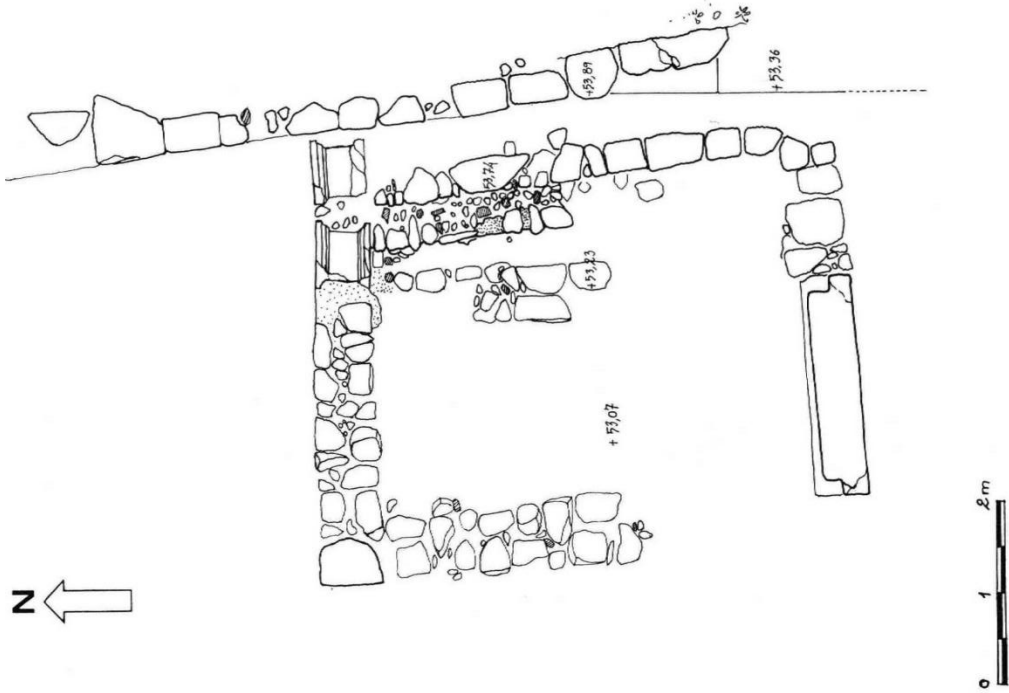

İlk Evre
İkinci Evre

a. Portiko Evre Detay

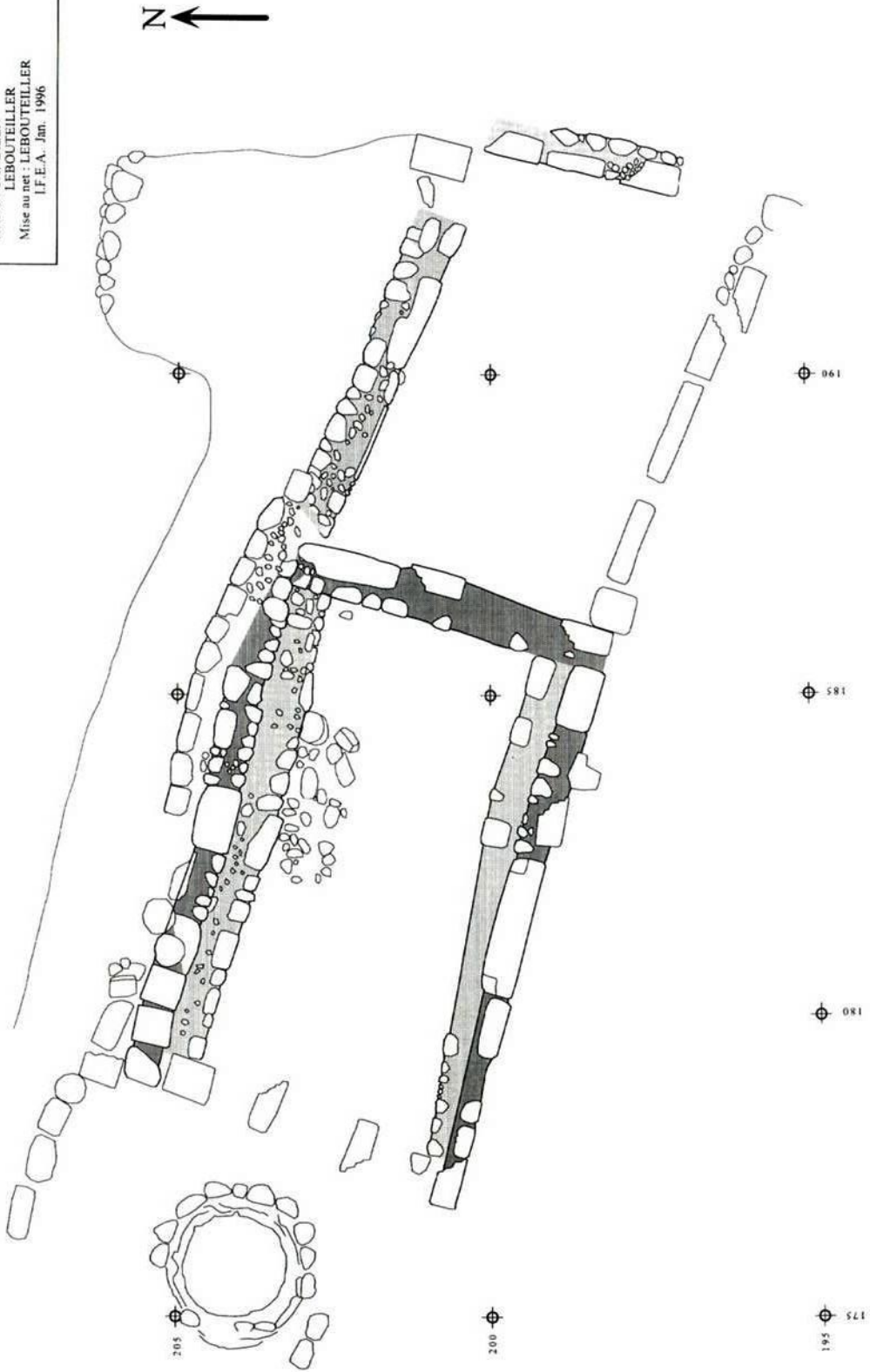
a. Agora Kilisesinin Kuzeyindeki Geç Yapı

a. Ev Mezarın Batısındaki Geç Yapı

XANTHOS 1995
Secteur AGORA
Relève : CANBILÉN
LEBOUTEILLER
Mise au net : LEBOUTEILLER
I.F.E.A. Jan. 1996

a. Agora Meydanındaki Hayvan Barınağı

a. Tiyatro ve Hamam

b. Hamam

a. Harpy Anıt Mezarı ve Lahitli Dikme Anıtı

b. Yazıtlı Dikme Anıtı

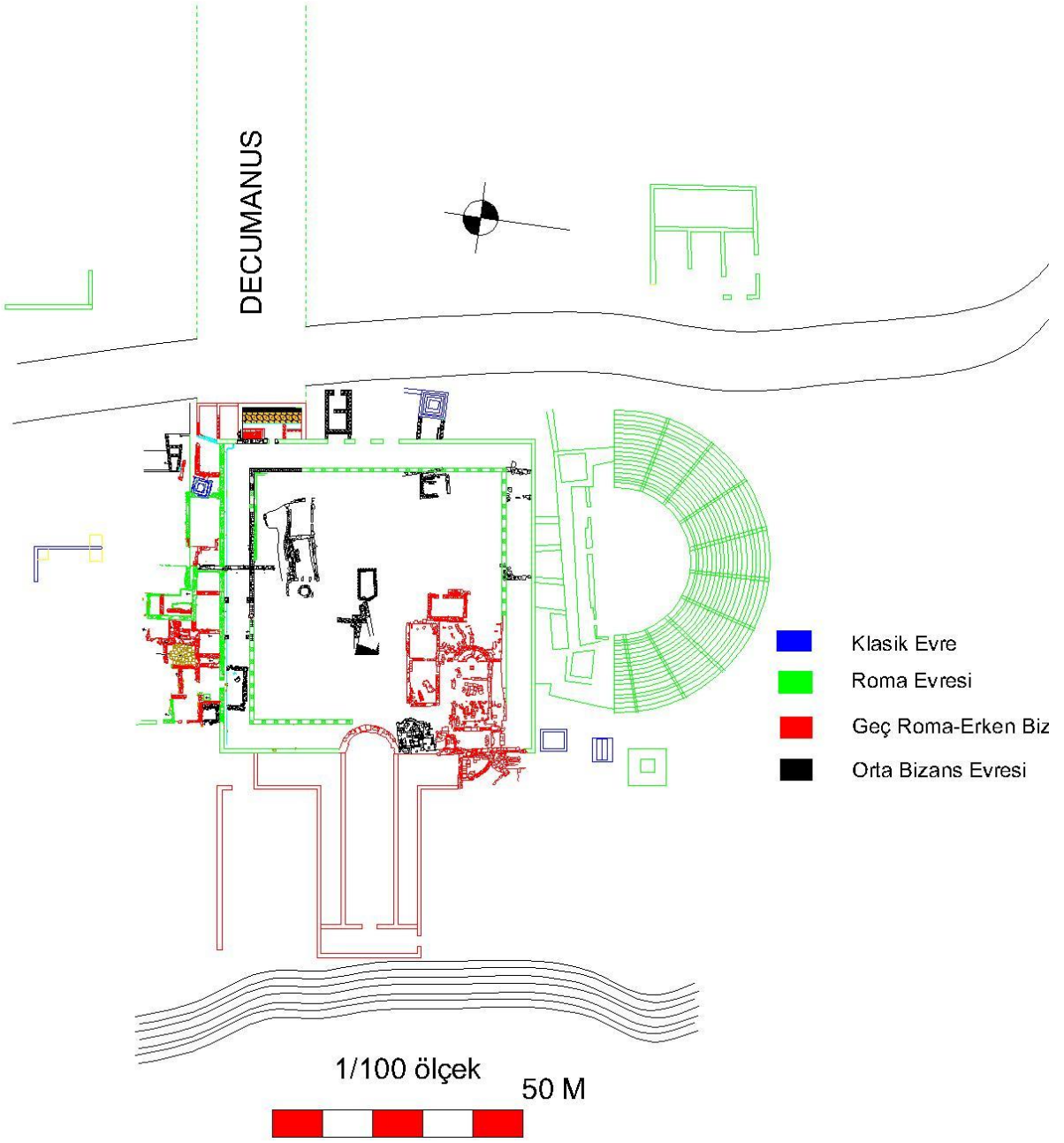
a. Tiyatro Dikmesi

b. Tiyatro Dikmesi

a. Ev Mezar

a. Batı Agora Genel Plan

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Aytaç Dönmez

Doğum Tarihi : 23.12.1984 - İstanbul

Medeni Durumu : Bekar

Öğrenim Durumu

Lise Diploması : Antalya Muratpaşa Lisesi, 2001

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
Antalya, 2011

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji
Ana Bilim Dalı, Antalya, 2014

Tez Konusu : Ksanthos Kenti Batı Agorası

Yabancı Dil : İngilizce - Almanca

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Projelerde Yaptığı Görevler :

Bilimsel Üye

T.C Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi, "Ksanthos Kazısı" 2012 - 2013

Öğrenci Üye

T.C. Kültür Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi, " Rhodiapolis Kazısı" 2010 - 2011

Yayınlar

A. Dönmez, "Settlement, Urbanization and Population" Oxford Studies on the Roman Economy, A. Bowman & A. Wilson (Ed.), Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi/ MJH, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, 323 - 325.

Kazı ve Araştırma Sonuçlarına ilişkin

1. A. Dönmez – H. M. Erdoğan, "Batı Agora", bk.: B. Varkıvaç, "Ksanthos 2012 Yılı Çalışmaları", ANMED 11, 2013, 62-72.

2. A. Dönmez – H. M. Erdoğan, "Batı Agora", bk.: B. Varkıvaç, "Ksanthos 2013 Yılı Çalışmaları", ANMED 12, 2014, 62-75.